

Latvijas konstitucionālo un administratīvo tiesību attīstība pēc neatkarības atjaunošanas

Development of the Latvian Constitutional and Administrative Law after Regaining Independence

Dr. iur. Ringolds Balodis

LU Juridiskā fakultāte
Valststiesību zinātņu katedras profesors
E-pasts: Ringolds.Balodis@lu.lv

Dr. iur. Annija Kārklīņa

LU Juridiskā fakultāte
Valststiesību zinātņu katedras docente
E-pasts: Annija.Karklina@lu.lv

Mag. iur. Edvīns Danovskis

LU Juridiskā fakultāte
Valststiesību zinātņu katedras lektors
E-pasts: Edvins.Danovskis@lu.lv

Rakstā retrospektīvi analizēti nozīmīgākie notikumi konstitucionālo un administratīvo tiesību jomā Latvijas Republikā otrajā neatkarības posmā. Raksta autori ir valststiesību eksperti, kas ceturšies apskatīt pēdējo 20 gadu notikumus objektīvi un neatkarīgi. Atsevišķi notikumi, skatoties no esošās tiesiskās realitātes, tiek aplūkoti ar atšķirīgu saturu izpratni. Lai gan raksts ierindojams pārskata pētījumos, tajā apzināti nav ievērots hronoloģiski skrupulozais dalījums posmos, kas nereti ir sastopams juridiskajā literatūrā,¹ jo svarīgākais ir ne tikai *ad litteram* (lat. – burtiski) uztvert kādas norises, bet izprast procesu būtību praktiskai izmantošanai jeb *ad usum* (lat. – lietošanai, izmantošanai). Konkrēto rakstu nevajadzētu saistīt ar autoru darbavietām un Latvijas Universitātes vai Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes oficiālo nostāju. Raksta mērķauditorija ir tiesību zinātņu studenti, kas apgūst administratīvās un konstitucionālās tiesības.

Rakstā lietotie saīsinājumi:

AP – Augstākā padome

AT – Augstākā tiesa

CVK – Centrālā vēlēšanu komisija

Neatkarības deklarācija – LPSR AP deklarācija „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”

ST – Satversmes tiesa

VDK – Valsts drošības komiteja

PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika

Satversme – Latvijas Republikas Satversme

Atslēgvārdi: pirmais neatkarības posms, otrais neatkarības posms, okupācija, Satversme, Satversmes grozījumi, Latvijas konstitucionālās tiesības, Neatkarības deklarācija, Pilsoņu kongress, Saeima, pārejas parlaments, Ministru kabinets, Satversmes tiesa, Tiesībsargs, Administratīvā procesa likums, administratīvais process, vispārējie tiesību principi, pilsonība, dubultpilsonība, nepilsoņu statuss, kontinuitātes teorija, vēlēšanas, tautas nobalsošana, kontrasignācija, likumdošanas iniciatīvas tiesības, tautas tiesības atsaukt Saeimu, tiesības apturēt likuma publicēšanu, pamattiesības, pamattiesību katalogs, cilvēktiesību ievērošana, cilvēktiesību aizsardzība, valsts pārvaldes institucionālā sistēma, konstitucionālā sūdzība.

Satura rādītājs

1.	<i>Latvijas Republikas valstiskuma atjaunošana un nostiprināšana</i>	42
1.1.	<i>Izšķiršanās par neatkarības atjaunošanas procedūru</i>	43
1.2.	<i>Neatkarības atjaunošanas akts</i>	44
1.3.	<i>Divvaldības periods (1990. gada 4. maijs–1991. gada 21. augusts)</i>	45
1.4.	<i>Atteikšanās no jaunas konstitūcijas rakstīšanas un virzība uz Satversmes atjaunošanu pilnā apjomā</i>	46
2.	<i>Satversmē nostiprināto institūciju attīstība pēc Satversmes darbības atjaunošanas</i> . . .	46
2.1.	<i>Tiesa</i>	47
2.2.	<i>Parlaments</i>	47
2.3.	<i>Valdība</i>	48
2.4.	<i>Valsts prezidents</i>	49
2.5.	<i>Valsts kontrole</i>	49
3.	<i>Konstitucionālās kontroles orgāna – Satversmes tiesas – izveidošana un spriedumu nozīme tiesību sistēmas attīstībā</i>	50
4.	<i>Valsts pārvaldes institucionālās sistēmas izveidošana un attīstība</i>	52
5.	<i>Administratīvā procesa tiesību attīstība</i>	57
6.	<i>Pamattiesības</i>	58
6.1.	<i>Pamattiesību attīstība no 1990. līdz 1998. gadam</i>	59
6.2.	<i>Pamattiesības un Satversme</i>	61
6.3.	<i>Tiesībsarga institūcijas izveide un ietekme uz cilvēktiesību attīstību</i>	64
7.	<i>Pilsoņu kopuma tiesību attīstība</i>	66
7.1.	<i>Tautas nobalsošana</i>	66
7.1.1.	<i>Tautas nobalsošanas gadījumi, kas bija noteikti Satversmē tās darbības atjaunošanas brīdī</i>	66
7.1.2.	<i>Tautas nobalsošanas gadījumi, kuri ieviesti pēc Satversmes darbības atjaunošanas</i>	70
7.1.3.	<i>Pēc neatkarības atjaunošanas notikušās tautas nobalsošanas</i>	72
7.2.	<i>Likumu ierosināšanas tiesības (likumdošanas iniciatīva)</i>	74
7.3.	<i>Vēlēšanu tiesības</i>	77
7.3.1.	<i>Saeimas vēlēšanas</i>	78
7.3.2.	<i>Eiropas Parlamenta vēlēšanas</i>	80
7.3.3.	<i>Pašvaldību vēlēšanas</i>	80
8.	<i>Pilsonības institūts</i>	81
	<i>Kopsavilkums</i>	84
	<i>Izmantoto avotu saraksts</i>	84
	<i>Atsauces</i>	91
	<i>Summary</i>	104

1. Latvijas Republikas valstiskuma atjaunošana un nostiprināšana

Pagājušā gadsimta astoņdesmito gadu beigās Padomju Savienība sāka lēnām, taču neatvairāmi tuvojies savam sabrukumam. Pilnībā tā no pasaules kartes izzuda vien 1991. gadā, un trīs Baltijas valstis atkal kļuva neatkarīgas. No mūsdienu

skatupunkta šie notikumi ir viegli aprakstāmi pāris rindkopās, tomēr tā bija nopietna cīņa vairāku gadu garumā no 1986. gada, kad sevi pieteica *Helsinki-86*², līdz pat faktiskās neatkarības brīdim, kas iestājās pēc tam, kad Krievijas Federācija no mūsu valsts izveda savus Bruņotos spēkus, – 1994. gada 31. augustā. Tā bija cīņa par padomju okupācijas fakta atzīšanu, par tiesiskās kontinuitātes pasludināšanu ar 1918. gadā 18. novembrī dibināto Latvijas Republiku, par valstiskuma atjaunošanu. Okupācijas faktu pavisam noteikti nevajag uzskatīt par ticības jautājumu, no kura atkarīgs, vai ar partiju apvienību „Saskaņas centrs” var doties valdībā³, vai pat par reliģisku simbolu⁴, jo gan Latvijas vēsturnieki⁵, gan juristi⁶, gan parlaments⁷ un konstitucionālās kontroles institūcija – Satversmes tiesa⁸ – ir atzinusi, ka padomju vara Latvijā 1940. gadā tika nodibināta prettiesiski un notikušais ir vērtējams kā okupācija (svešas teritorijas ieņemšana ar bruņota spēka palīdzību) un aneksija⁹ (PSRS pārvaldes sistēmas pārņemšana uz Latviju). Protams, šāda pieeja ir klajā pret-runā ar PSRS laikā sludināto pārliecību par Latviju kā vien latviešu apdzīvotu teritoriju¹⁰, kas veiksmīgi kļuvusi par daļu no PSRS, jo imperiālistiskās valstis militāri nespēja atbalstīt Latvijas buržuāzijas uzbrukumu revolucionārai kustībai¹¹.

1.1. Izšķiršanās par neatkarības atjaunošanas procedūru

Atskatoties uz notikumiem, kas saistās ar Latvijas neatkarības atjaunošanu, varam secināt, ka, ja neskaita neatkarības pretinieku priekšlikumu rīkot Latvijā referendumu, kāds paredzēts Latvijas PSR konstitūcijā Latvijas neatkarības pasludināšanai¹², iespējami bija vien divi reāli attīstības scenāriji – pilsoņu kongress, kad neatkarības atjaunošanu paveiktu nevis okupācijas varas institūcijas, bet Latvijas Republikas pilsoņi un to pēcnācēji, vai parlamentārais ceļš, kad neatkarību pasludinātu LPSR AP.

Pilsoņu kongress. Latvijas Republikas pilsoņiem un to pēcnācējiem būtu jāizvēl savi pārstāvji, kuriem vajadzētu atjaunot Latvijas Republiku, Satversmi un radīt pamatu turpmākajam parlamentārajam ceļam, lai likvidētu okupācijas sekas. Šis ceļš bija juridiski korekts, taču grūtāk realizējams un, iespējams, konfrontējošāks, jo pastāvētu parlaments un tā izveidota valdība, kas varētu tik vienkārši arī nepieņemt pašizformēšanai. Jāsaka, ka Neatkarības deklarācijas pieņemšanas priekšvakarā visi priekšdarbi Pilsoņu kongresa organizēšanai bija paveikti. 1989. gada nogalē jau bija reģistrēti ap 700 000 Latvijas Republikas pilsoņu, no kuriem 1990. gada 8.–23. aprīļa vēlēšanās piedalījās 678 862 pilsoņi. Pavisam nobalsoja aptuveni 63 % no visiem balsstiesīgajiem LR pilsoņiem. Pilsoņu kongresa vēlēšanās tika izvēlēti 232 delegāti, kuriem vajadzēja atjaunot Latvijas neatkarību.

Parlamentārais ceļš. Augstākā padome atšķirībā no Pilsoņu kongresa, kas tika veidots, strikti vadoties pēc pirmā neatkarības laika pilsonības pazīmēm, bija padomju radīts pārstāvniecības institūts, kas ievēlēts saskaņā ar nedemokrātisku vēlēšanu likumu no vienmandātu apgabaliem. Tiesa, Pilsoņu kongresa ceļš bija sarežģītāks no varas nodošanas aspekta, kamēr, izvēloties Augstākās padomes scenāriju, ar valdību problēmām nevajadzētu būt un varas transformācija noritētu harmoniskāk. Ir pausts viedoklis, ka īsti nebija mehānisma, kā praksē iedzīvīnāt Pilsoņu kongresa ceļu.¹³

Tā laika aculiecinieki juristi Augstākās padomes vēlēšanas raksturoja kā „pusdemokrātiskas”¹⁴. Satversmes tiesa vēlāk nonāca līdz līdzīgam secinājumam: „AP tika ievēlēta daļēji brīvās vēlēšanās un nebija kompetenta izlemt jebkuru jautājumu, jo pauda ne tikai Latvijas pilsoņu, bet arī citu Latvijas PSR iedzīvotāju politisko gribu.”¹⁵ Augstāko padomi ievēlēja vēlēšanu kopums, kura galvenā pazīme bija tiesiskā

saikne ar PSRS. Starp LPSR AP vēlētājiem bija ne tikai Latvijas Republikas pilsoņi un to pēcnācēji, bet arī okupētās valsts (PSRS) pilsoņi, kas bija iebraukuši Latvijas teritorijā pēckara gados, tai skaitā okupācijas karaspēka militārpersonas un viņu ģimenes locekļi.¹⁶ Līdzīgi kā citās padomju republikās¹⁷ arī LPSR AP darbojās saskaņā ar LPSR Konstitūciju. Tāpat kā citur PSRS un Austrumeiropas padomju blokā AP Prezidijs kopā ar Ministru padomi daļēji veidoja republikas valdību.¹⁸ Protams, šāds modelis pārkāpj varas dalīšanu un ir konceptuāli atšķirīgs no demokrātisku valstu parlamentu darbības, kur parlamenta spīkera primārais uzdevums ir vadīt parlamentu un reprezentēt valsti. PSRS sistēmas aizstāvju uzskati sakrita ar galēji noskaņoto Pilsoņu kongresa pārstāvju domām. VDK Konstitucionālās aizsardzības daļas vadība uzskatīja, ka Neatkarības deklarācija nav likumīga, jo ir pretrunā ar PSRS konstitūciju un PSRS prezidenta dekrētu, tādējādi tā ir deklarācija, kurai nav nekāda juridiska spēka.¹⁹ 1989.–1990. gadā konfrontācija starp LPSR AP un Pilsoņu kongresu sāka apdraudēt neatkarības atjaunošanas procesu,²⁰ jo svarīgi tomēr bija praktiski atgūt neatkarību, nevis šajos padomju impērijas sabrukšanas apstākļos meklēt teorētiski vispareizāko juridisko risinājumu. Šā iemesla dēļ par veiksmi un panākumu ir jāuzskata LPSR AP 1990. gada 4. maijā pieņemtā deklarācija „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”²¹, jo tādējādi tika radīta iespēja virzīties faktiskās neatkarības virzienā. Šai sakarā lielā mērā tieši republikas komunistu elites spēja pārorientēties izšķīra to, ka Augstākā padome varēja kļūt par pārejas laika parlamentu.²² Protams, parlamentārā ceļa pamatā ir apstākļi, ka LPSR AP vēlēšanās 1990. gada 18. martā deputātu vairākums nobalsoja par Neatkarības deklarāciju.²³ Pilsoņu kongresam vēsturiski bija lemts palikt kā rezerves variantam. Ja neatkarības atbalstītāju būtu mazākums, tad vienīgais iespējamais ceļš būtu Pilsoņu kongress. Sanākot divas nedēļas pēc Neatkarības deklarācijas pieņemšanas, Pilsoņu kongress 1990. gada 15. maijā varēja vien konstatēt, ka LPSR AP pieņemtais dokuments ir tiesiski korekts un politiski izsvērts un tā pamatnostādnes atbilst arī Pilsoņu kongresa gribai.²⁴ Līdz ar to Pilsoņu kongresam kā neatkarības atjaunotājam zuda jēga, jo uzdevums bija izpildīts un mērķis – Latvijas valsts atjaunošana – sasniegts. Arī Latvijas konstitucionālajā doktrīnā atzīts, ka Augstākās padomes konstitucionālās funkcijas bija ierobežotas, tomēr tā bija kompetenta nodrošināt to, ka tiek pilnībā atjaunots legītimais Latvijas valstiskums.²⁵

1.2. Neatkarības atjaunošanas akts

Ciktāl Satversmes normas nav aizstājušas 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarāciju,²⁶ dokuments joprojām ir spēkā esošs konstitucionāls akts, kas pēc savas konstitucionālās nozīmes un lomas ierindojams Latvijas valstiskumu konstituējošo dokumentu sarakstā līdzās 1918. gada 18.novembra proklamēšanas aktam, Tautas Padomes politiskajai platformai un 1920. gada 27. maija deklarācijai par Latvijas valsti, kā arī Satversmei. Eksperti, salīdzinot Neatkarības deklarāciju ar līdzīgiem dokumentiem Lietuvā un Igaunijā, atzīst, ka deklarācija ir precīzāk formulēts dokuments.²⁷ Neatkarības deklarācija ierindojama konstitucionālu likumu rangā saskaņā ar LPSR Konstitūciju,²⁸ jo par to nobalsoja 138 LPSR AP deputāti. LPSR konstitucionālā likuma pieņemšanai bija nepieciešami tikai 134 no 201 deputāta.

Neatkarības deklarācija, ko Augstākā padome pieņēma 1990. gada 4. maijā, radikāli atšķiras no citas Augstākās padomes deklarācijas „Par Latvijas valsts suverenitāti”, kas bija pieņemta gadu agrāk – 1989. gada 28. jūlijā. Deklarācija „Par Latvijas valsts suverenitāti” vērtējama kā Padomju federācijas subjekta dumpīgs paziņojums par automātisku nepakļaušanos federācijas likumiem, nevis kā revolucionārs akts.

Tikai Neatkarības deklarācija Latvijas tiesību sistēmā nostiprināja nepārtrauktības doktrīnu²⁹ un attiecīgi sniedza juridisku izvērtējumu, ka 1918. gada 18. novembrī dibinātā republika pastāv joprojām un Augstākā padome atjauno šis valsts suverēno varu.³⁰ Valsts nepārtrauktības doktrīna, kas ir juridiskas personas nepārtrauktības jeb identitātes princips starptautiskās tiesībās,³¹ kalpoja par pamatu valstiskuma atjaunošanai. Neatkarības deklarācija „izrāva” Latviju no padomju tiesību loka un noteica pienākumu pārejas periodā ievērot kontinuitātes (valstiskās pēctecības) principu attiecībā uz pirmā neatkarības posma tiesību aktiem,³² kas, bez šaubām, ir radikāls solis. Līdz ar Neatkarības deklarācijas atziņu, ka neviens likums Satversmi nav atcēlis,³³ tiek uzsākta Padomju tiesību sistēmas demontāža,³⁴ līdztekus iesākot jaunās tiesību sistēmas veidošanas darbus. Par revolucionāru jāuzskata arī deklarācijā ietvertais lēmums atjaunot Satversmes darbību visā Latvijas teritorijā, bet līdz Satversmes jaunās redakcijas pieņemšanai – apturēt Satversmi. Izņēmums ir Satversmes 1., 2., 3. un 6. pants jeb Satversmes konstitucionāli tiesiskais pamats, kurš ir grozāms tikai tautas nobalsošanā. Deklarācijas izstrādātāji ir atzinuši,³⁵ ka Pilsoņu kongresa pārmetums par to, ka Neatkarības deklarācija neatcēla 1940. gada Saeimas deklarāciju par padomju varas nodibināšanu Latvijā, ir pamatots. Protams, Neatkarības deklarācija gan atcēla deklarāciju par Latvijas inkorporāciju PSRS sastāvā, taču nerunāja par padomju politiskā režīma iedibināšanu, iemesls, pēc deklarācijas izstrādātāju domām, bija bažas, ka, atceļot minēto deklarāciju, Augstākajai padomei tiks izsists pamats zem kājām – tā pati sevi šādā veidā atzīst par nelikumīgu okupācijas iestādi, kas nevar pieņemt Neatkarības deklarāciju.³⁶ Lai nu kā, bet Neatkarības deklarācija dalību PSRS sastāvā atzīst par prettiesisku no paša sākuma un okupācijas faktu pasludina kā juridisku faktu.³⁷ Neatkarības pasludināšana deklarācijā tiek balstīta uz tēzi, ka Latvijas valsts un tās 1922. gada Satversme *de iure* savu darbību nav pārtraukusi, kas nozīmē, ka valsts nevis tiek proklamēta, bet gan tiek atjaunota.

1.3. Divvaldības periods (1990. gada 4. maijs – 1991. gada 21. augusts)

Tiesību literatūrā ir secināts, ka valsts atjaunošanas posms no 1990. gada 4. maija līdz 1991. gada 21. augustam ir tipisks divvaldības periods.³⁸ Tas ir likumsakarīgi, jo šai periodā Latvijas Republikas rīcībā vēl nebija pietiekamu resursu, lai spētu pilnībā nodrošināt valsts varu visā valsts teritorijā iespaidīga padomju karaspēka kontingenta klātbūtnes dēļ. Šī laika sarežģīto situāciju apliecina arī tas, ka 1990. gada 26. septembrī Augstākā padome pieņēma likumu „Par prokurora uzraudzību Latvijas Republikā”, saskaņā ar kuru tika izveidota Latvijas Republikas Prokuratūra, neskatoties uz to, ka turpināja darboties PSRS ģenerālprokurora pakļautībā esoša LPSR Prokuratūra. Ja pirmā vēl tikai veidojās, tad pēdējā, kas bija finansiāli izdevīgākā situācijā,³⁹ konsekventi darbojās pret Latvijas neatkarību.

Šajā periodā „pārejas parlaments” – LPSR AP – veica plānveidīgu PSRS un citu tiesību aktu aizstāšanu ar jauniem tiesību aktiem. Tika pieņemti vairāki likumi, kas kardināli mainīja līdzšinējo dzīvi, tika nostiprināts sociālismam neraksturīgais cilvēktiesību katalogs. Tikai viena gada laikā Augstākā padome, aizpildot tiesisko vakuumu, steigā pieņēma 140 likumu un 349 lēmumus.⁴⁰ Latvija 1991. gadā pievienojās 51 starptautiskam dokumentam cilvēktiesību jomā.⁴¹ Lai gan dažkārt nopietnas problēmas izraisīja veco PSRS normu atcelšana, kas saistījās ar nespēju tās aizstāt ar jauniem funkcionētspējīgiem aktiem,⁴² kopumā process noritēja apbrīnojami sekmīgi.

1.4. Atteikšanās no jaunas konstitūcijas rakstīšanas un virzība uz Satversmes atjaunošanu pilnā apjomā

Neatkarības deklarācijas autori uzskatīja, ka Satversme ir novecojusi, tādēļ nepieciešams izstrādāt jaunu, laikam atbilstošu valsts konstitūciju. 1922. gada Satversme šķita pārāk īsa, nekonkrēta, un Neatkarības deklarācijas 7. punktā tika paredzēts izveidot komisiju, kurai jāizstrādā jauna Satversmes redakcija. Jaunajam pamatlikumam ir jāatbilst „politiskajam, ekonomiskajam un sociālajam stāvoklim”. Zināma loma bija tam, ka 1922. gada Satversmē nebija ietvertas pamattiesības. Viens no Neatkarības deklarācijas izstrādātājiem – profesors Dr. iur., Dr. habil. science pol. T. Jundzis – norādījis, ka priekšlikumu par jaunas Satversmes veidošanu izraisīja apstākļi, ka Satversmē nebija sadaļas par cilvēka un pilsoņa tiesībām un brīvībām.⁴³ 1990. gada 31. jūlijā no 22 Augstākās padomes deputātiem tiek izveidota speciāla darba grupa,⁴⁴ kura uzsāk darbu pie jaunas konstitūcijas izstrādes. Pārejas laika Satversme – Pamatlikums pārejas periodam – bija gatava 1991. gada 6. jūnijā un iesniegta AP Prezīdijam.⁴⁵ Dokuments sastāvēja no 95 pantiem un tika pieņemts pirmajā lasījumā.⁴⁶ Iespējams, ka Augstākā padome to būtu arī izskatījusi atlikušajos divos balsojumos un pieņēmusi, taču 1991. gada 19. augustā PSRS valsts apvērsuma mēģinājums tam pielika punktu.

Ideja par jaunu konstitūciju pilnībā tiek noraidīta⁴⁷ līdz ar 1991. gada 21. augusta konstitucionālā likuma „Par Latvijas Republikas valstisko statusu”⁴⁸ pieņemšanu. Likums pilnībā atjauno Latvijas valstisko suverenitāti un 1. pantā noteic, ka Latvijas Republikas valstisko statusu nosaka 1922. gada 15. februāra Satversme. LPSR Konstitūcija no šī brīža vairs netika atzīta par spēkā esošu. Konstitucionālais likums „Par Latvijas Republikas valstisko statusu” ir Neatkarības deklarācijai pakārtots dokuments, kurā uzsvērts, ka 1991. gada 19. augustā PSRS valsts apvērsuma rezultātā ir beigušas pastāvēt PSRS valsts varas un pārvaldes institūcijas un PSRS valdība ir apliecinājusi savu nespēju risināt konstruktīvas sarunas par Latvijas valstiskās suverenitātes atjaunošanu. Jāsaka, ka līdzīgu likumu dienu iepriekš bija pieņēmusi Igaunijas AP, un acīmredzot Igaunijas notikumi lika sarosīties arī Latvijas parlamentāriešiem.⁴⁹

Izvērtējot šo periodu, jāsecina – tas, ka savulaik Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms Satversmi „iesaldēja”⁵⁰ un nomainīja ar citu konstitūciju, sniedza Latvijai lielisku iespēju izvēlēties no Igaunijas un Lietuvas atšķirīgu konstitucionālu risinājumu. Kaimiņvalstīm bija jāveido un jāapstiprina jaunas konstitūcijas,⁵¹ bet Latvija varēja atjaunot 1922. gada Satversmi. Satversmei ir vērtība kā nacionālās identitātes elementam. Lasot šo dokumentu, ir jūtama pagātnes elpa, jo to pieņēmuši Latvijas valsts pirmā vēlēta parlamenta deputāti. Reti kurai valstij valstiskums ir ticis vardarbīgi pārtraukts un tad atjaunots pēc pusgadsimta. Tas ir vienīgais šāds precedents pasaulē. No salīdzinošo konstitucionālo tiesību skatupunkta Satversmes gadījums ir unikāls.⁵²

2. Satversmē nostiprināto institūciju attīstība pēc Satversmes darbības atjaunošanas

Jau pirms 5. Saeimas sanāksšanas pārejas parlaments spēra pirmos soļus valsts pārvaldes reorganizācijā. Vairākas pirmajā neatkarības posmā pastāvējušās institūcijas tika atjaunotas, daudzas tika radītas no jauna. Lai arī, ņemot vērā kontinuitātes jeb valstiskās nepārtrauktības teoriju, Latvija pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados ir tā pati, kas trīsdesmitajos gados, tomēr realitātē, atjaunojot Satversmi, nācās

daudzus Satversmē minētos institūtus izveidot pilnīgi no jauna (piemēram, Valsts prezidents un Valsts kontrole) vai uz padomju struktūru pamata veidot Satversmei un jaunajai politiskajai iekārtai atbilstošas iestādes.⁵³ Konkrētajā attīstības stadijā Latvijā tika likvidētas, pārveidotas un apvienotas daudzas padomju varas laikā izveidotas institūcijas. Tika pieņemti jauni likumi (represēto personu īpašumu atgūšanas, denacionalizācijas, banku veidošanas un uzņēmumu privatizācijas jomās) un atjaunoti pirmā neatkarības laika likumi (piemēram, Civillikums, Valsts kontroles likums un likums par Ministru kabineta iekārtu), reorganizētas (arī likvidētas) tipiskas sociālistiskā saimniecības veida iestādes, tostarp Valsts celtniecības ministrija, Latvijas Materiālo resursu ministrija, Komunālās saimniecības ministrija un Agrorūpnieciskā ministrija. Ministrijās un iestādēs kadru nomaiņa pāris gados vietām sasniedza pat 95 procentus. Sprotams, ka tik straujas reformas nevarēja būt vispusīgi pārdomātas, tāpēc lielai daļai šajā laikā pieņemto lēmumu bija pagaidu raksturs un pārkārtojumi bija fragmentāri.⁵⁴ Galvenais uzdevums bija ātrāk pabeigt privatizācijas procesu, lai atbrīvotu no valsts monopola iespējami daudz tautsaimniecības nozaru. Pārejas laika parlamenta valdībai, kuru vadīja Ivars Godmanis, šķita, ka, privātajās rokās nododot iespējami daudzas nozares, īpašumus un uzņēmumus, Latvijā sāksies attīstība. Radikāla cenšanās likvidēt visu ar padomju varu saistīto ir izskaidrojama, taču tā radīja arī stihisku kolhozu, rūpnīcu, valsts saimniecību un valsts uzņēmumu iznīcināšanu. Valsts palaida garām vienreizēju iespēju izmantot padomju mantojumu, lai uzsāktu nopietnu attīstību jaunajos apstākļos. Pie tā vainojams attiecīgu speciālistu trūkums. Procesa nepārskatāmību veicināja arī jau minēto padomju laika ministriju strauja likvidēšana (ar lozungu, ka šādu ministriju normālās valstīs nav), kas gan paātrināja privatizāciju, taču lielā mērā likvidēja valsts uzskaiti un kontroli. Tas bija nacionālās eiforijas laiks, kas faktiski Latvijā izslēdza iespēju konkurētspējīgas tautsaimniecības attīstībai. Rūpniecības apjomi ievērojami samazinājās, un Latvija pārtapa par nelielu patērētājvalsti.

2.1. Tiesa

Līdz ar Satversmes atjaunošanu un pirmās pēckara Saeimas darba uzsākšanu sākas aktīvs darbs pie konstitucionālo orgānu atjaunošanas. Daži bija jāveido pilnīgi no jauna (Valsts kontrole, Valsts prezidenta institūts), taču bija arī tādi, kas jau darbojās. Atjaunotā Latvijas Republikas tiesu sistēma, kā arī prokuratūra nāca mantojumā no LPSR. Taču padomju tiesu sistēmas pārveidošanas darbi noritēja smagi, jo demokrātiskai valstij piemērotu tiesu iekārtu nevar radīt vienā mirklī. Pārejas laika parlaments, negaidot uz Satversmes VI nodaļas atjaunošanu, 1992. gadā pieņēma likumu „Par tiesu varu”, kas uzsāka tiesu reformu.

2.2. Parlaments

Pārejas laikā parlaments savu darbību pārkārtoja atbilstoši jaunajai tiesiskajai realitātei. 1992. gada 25. augustā Augstākā padome pieņēma likumu „Par Latvijas Republikas Augstākās Padomes darba organizāciju līdz Saeimas sanāksšanai”. Normatīvais dokuments bija pretrunā gan ar 1978. gada LPSR konstitūciju, gan ar 1922. gada Satversmi,⁵⁵ taču bija gana labs, lai demokratizētu likumdošanas darbu. Augstākās padomes pieņemtais likums „Par 5. Saeimas vēlēšanām” bija grozīts un papildināts 1922. gada likums par Saeimas vēlēšanām, kas nodrošināja 1993. gada 5. un 6. jūnija vēlēšanas. Tika ievēlēta 5. Saeima, vēlēšanās piedaloties 89,9 % balss-tiesīgo Latvijas pilsoņu, kas joprojām ir nepārspēts vēlēšanu aktivitātes rekords visā Latvijas demokrātisko likumdevēju vēlēšanu vēsturē. Beidzot parlaments bija

ievēlēts demokrātiskās vēlēšanās, kas, bez šaubām, to būtiski atšķīra no iepriekšējā pārejas laika parlamenta. Otrā neatkarības posma pirmā Saeimas sēde sanāca 1993. gada 6. jūlijā,⁵⁶ izbeidzot pārejas laika parlamenta darbību. Pilnā apjomā spēkā stājās 1922. gada Satversme. Līdz ar Satversmes darbības atjaunošanu Latvijā visaugstākajā līmenī tika atzīta demokrātiska valsts iekārta, parlamentāra republika un varas dalīšana, kas garantē līdzsvaru un savstarpēju kontroli starp varas atzariem un veicina varas mērenību. Satversmes atjaunošanas fakts vēl vairāk nostiprināja saistību ar pirmskara tiesību kontinuitāti. Jāpiekrīt tiesību zinātnē izteiktajam secinājumam, ka, kaut arī Satversme tika atjaunota, tā faktiski atradās tādā pašā situācijā kā jauna konstitūcija, jo tā brīža valsts institūcijas un to darbība neatbilda Satversmē noteiktajam modelim.⁵⁷ Taču, ņemot vērā, ka atjaunotajai valstij bija iespējams izmantot arī pirmā neatkarības posma normatīvo pieredzi, jau tuvāko mēnešu laikā pēc Satversmes atjaunošanas tika izveidotas un sāka darboties visas Satversmē paredzētās institūcijas un sākās jauns valsts normatīvās sistēmas pilnveidošanas process. Saeima Satversmē noteiktā kārtībā apstiprināja Ministru kabinetu. 1993. gada 16. jūlijā tika pieņemts likums „Par 1925. gada 1. aprīļa likuma „Ministru kabineta iekārta” atjaunošanu”,⁵⁸ kas noteica MK sastāvu.⁵⁹ Likums atcēla 1992. gada 18. marta likumu „Par Latvijas Republikas Ministru padomi”. Tas tika precizēts un tajā tika paredzēta virkne amatu un institūciju, kas nebija pirmajā neatkarības posmā (piemēram, parlamentārie sekretāri, īpašu uzdevumu ministri utt.).⁶⁰

Saeimas normatīvā regulējuma attīstība, neskatoties uz neskaitāmajiem uzlabojumiem (31 labojums!),⁶¹ šķiet harmoniska. 1994. gadā⁶² pieņemtais Saeimas kārtības rullis darbojas vēl šodien – 2012. gadā. Latvijas parlamenta normatīvais regulējums ik gadu tiek pilnveidots. Likums konkretizē Satversmes II un V nodaļā nostiprinātā normatīvā regulējuma darbības pamatu. Salīdzinot ar pirmo neatkarības posmu, par vienu gadu ir palielināts Saeimas pilnvaru termiņš.⁶³ Atbilstoši mūsdienu izpratnei par pilngadību vēlēšanu tiesības piešķirtas no 18 gadiem, nosakot arī, ka turpmāk parlamenta vēlēšanas notiks tikai vienu dienu – oktobra pirmajā sestdienā. Satversmē precizēta Saeimas deputāta svinīgā solījuma (zvēresta) došanas kārtība un solījuma saturs.⁶⁴ Joprojām aktuālas ir diskusijas par izmaiņām Saeimas vēlēšanu likumā, neskatoties uz 2009. gada grozījumiem, kuri nepieļauj t. s. lokomotīvu principa izmantošanu partiju deputātu kandidātu sarakstos, kā arī neatļauj kandidātiem balotēties vairāk nekā vienā vēlēšanu apgabalā⁶⁵. Diemžēl praksē ir atrastas jaunas iespējas, kā apiet ierobežojumus. Uz ārkārtas 11. Saeimas vēlēšanām tika dibināta Zatlera reformu partija un Šlesera reformu partija LPP/LC. Lai gan pēdējai tas nepalīdzēja iekļūt parlamentā, šķiet, pirmajai Zatlera vārds bija pamatvilcējspēks. Tas atkal uzjunda agrākās diskusijas⁶⁶ par uzlabojumu nepieciešamību vēlēšanu tiesiskajā regulējumā, un nākas piekrist akadēmiķim T. Jundzim, kas domā, ka vēlēšanu sistēma ir jāmaina radikāli,⁶⁷ jo pastāvošā proporcionālā vēlēšanu sistēma ir uzskatāmi pierādījusi, ka politiskā atbildība ir pielīdzināma nullei.

2.3. Valdība

Šobrīd Ministru kabineta darbību bez Ministru kabineta iekārtas likuma detali zēti nosaka Ministru kabineta kārtības rullis⁶⁸, tam padotās valsts pārvaldes institucionālo sistēmu nosaka Valsts pārvaldes iekārtas likums. Atjaunojot Ministru kabinetu, tā darbību reglamentējošais normatīvais regulējums tapa mokoši. Piemēram, 1991. gadā valdības darbu regulēja 1983. gada 23. decembra LPSR Ministru padomes reglaments, kas vairākkārtīgi tika uzlabots, līdz 1992. gadā tika apstiprināts jaunais Latvijas Republikas valdības reglaments. 1993. gada 10. augustā iepriekšminēto

reglamentu atcēla un pieņēma Ministru kabineta iekšējās kārtības un darbības noteikumus, kurus atcēla 1994. gada 14. jūnijā, jo tika pieņemti citi, taču 1996. gada 30. aprīlī tie atkal tika aizstāti.⁶⁹ Jāsaka, ka 2002. gada 12. martā tika pieņemts Ministru kabineta kārtības rullis, kas atcēla 1996. gada normatīvo regulējumu, kuru savukārt 2009. gadā aizstāja jauns Ministru kabineta kārtības rullis, kas ir spēkā šobrīd. No 1993. gada līdz 2012. gada nogalei Latvijā ir nomainījušās 14 valdības.

2.4. Valsts prezidents

Otrā neatkarības posma pirmais Valsts prezidents Guntis Ulmanis tika ievēlēts 1993. gada 7. jūlijā. Lai arī lielākajai sabiedrības daļai viņš nebija pazīstams, par valsts galvu G. Ulmanis kļuva, lielā mērā pateicoties tautas nostalgiskajām atmiņām par Kārli Ulmani, ar kuru Guntis Ulmanis ir radniecīgās attiecībās.⁷⁰ G. Ulmanis sekmīgi izpildīja savas prezidentūras laika divus lielus uzdevumus – no nulles izveidoja prezidenta institūciju, vienlaikus piepildot to ar saturu. Ja parlaments, valdība un tiesa tika radīta uz padomju laikā izveidoto institūciju pamata, tad valsts galvas institūts līdz Satversmes darbības atjaunošanai nepastāvēja. Pirms Saeimas atjaunošanas 1991. gada 20. jūnijā pirmajā lasījumā atbalstītajā Pamatlikumā pārejas periodam Valsts prezidenta institūts nebija paredzēts, bet valsts galvas pienākumus pildīt tika uzticēts Saeimas priekšsēdētājam. Šai sakarā interesanti atcerēties, ka 1992. gada rudenī, kad Latvijas valsts galvu uzaicināja uz ANO kārtējo sesiju, sākās diskusija, vai par to uzskatāms Augstākās padomes vai Ministru padomes priekšsēdētājs.⁷¹ 2007. gadā Saeima pēc ilgstošas sabiedriskas apspriešanas pieņēma Valsts prezidenta ievēlēšanas likumu⁷². Līdz šī likuma pieņemšanai prezidenta ievēlēšanas kārtību normatīvie akti tikpat kā neregulēja un ar vēlēšanām saistītos jautājumus izlēma Saeimas Frakciju padome.⁷³ Salīdzinot ar pirmo neatkarības periodu, Latvijas valsts galvas institūts būtiskas izmaiņas nav pieredzējis, ja neskaita, ka pilnvaru termiņš tika pagarināts no trim uz četriem gadiem.⁷⁴ Pie Valsts prezidenta darbojas virkne prezidenta funkcijas atbalstošu komisiju. Kā viena no pēdējā laika ievērojamākajām jāmin Valsts prezidenta V. Zatlera 2007. gada nogalē izveidotā Konstitucionālo tiesību komisija. Tā veikusi vairākus nopietnus pētījumus konstitucionālo tiesību jomā, sekmējot tiesiskās domas attīstību.⁷⁵ Komisijā darbojās konstitucionālo tiesību eksperti (ES tiesas tiesnesis E. Levits, Saeimas Juridiskā biroja vadītājs G. Kusiņš u.c.), kuru kompetencē ir sniegt viedokli par Satversmes interpretāciju un pilnveidošanu un veicināt zinātniskus pētījumus par konstitucionālo tiesību jautājumiem.⁷⁶ Par prezidenta institūcijas normatīvo regulējumu jāsaka, ka visi bijušie prezidenti ir kritizējuši ierobežoto Valsts prezidenta pilnvaru apjomu⁷⁷ un ievēlēšanas kārtību, uzskatot, ka to maiņa dotu iespēju pilnvērtīgāk nodrošināt darbu šajā amatā. Bez šaubām, tas padarītu efektīvāku izpildvaru un būtu pozitīvi vērtējams solis, taču tam jābūt saistītam arī ar korekcijām parlamenta ievēlēšanas modeli.

2.5. Valsts kontrole

Satversmes atjaunošana radīja nepieciešamību izveidot Satversmē noteikto Valsts kontroles institūtu, tādēļ 1993. gada 28. oktobrī tika atjaunots 1923. gada likums „Par Valsts kontroli”.⁷⁸ Šis likums 2002. gadā tika aizstāts ar jaunu Valsts kontroles likumu, kas paplašināja konstitucionālā orgāna darba apjomu, iekļaujot tajā arī Eiropas Savienības piešķirto līdzekļu revīziju un revīzijas kvalitātes uzlabošanu. Tāpat likumā vairs netika paredzēta administratīvās sodīšanas funkcija.

3. Konstitucionālās kontroles orgāna – Satversmes tiesas – izveidošana un spriedumu nozīme tiesību sistēmas attīstībā

Konstitucionālās tiesas mūsdienās pastāv lielākajā daļā demokrātisko valstu, un to eksistence drīzāk ir pašsaprotama. Pavisam citādi tas bija pagājušā gadsimta 30. gadu sākumā, jo tieši 1933. gadā Latvijā izskanēja ierosinājums Satversmi papildināt ar normu, kas paredzētu tādas speciālas tiesas izveidošanu, kuras pienākumos ietilptu pārbaudīt likumu, valdības un prezidenta lēmumu atbilstību valsts pamatlikumam.⁷⁹ Lai arī priekšlikums Satversmē neiekļuva, tomēr jau pašas diskusijas fakts vien nedaudz vairāk kā desmit gadus pēc pirmās šāda tipa tiesas nostiprināšanas konstitūcijā (1920. gada Čehoslovākijas konstitūcijā) un dažus gadus pēc pirmās šādas tiesas darba uzsākšanas (Austrijas konstitūcijas 1929. gada grozījumi)⁸⁰ liecina, ka jau tolaik Latvijas konstitucionālā attīstība gāja kopā ar Rietumeiropu. Tas savā ziņā savijas ar Latvijas vācu minoritātes augsto intelektuālo potenciālu, kas pasaules elpu un jaunākos elementus tiesību jomā ienesa arī mūsu zemē. Diemžēl Latvijas konstitucionālā attīstība tika pārtraukta. Baltvācieši repatriējās uz etnisko dzimteni, daudzu latviešu valststiesībnieku likteņi (piemēram, profesora Kārļa Dišlera) aprāvās Sibīrijā. Tā saucamās “likumu tiesas” jautājums atkal tika aktualizēts pēc vairāk nekā piecdesmit gadiem – pēc Otrā pasaules kara un Latvijas pasludināšanas par neatkarīgu valsti. Lai gan padomju tiesību skola neatzina konstitucionālo kontroli (tāpat kā varas dalīšanu u. c. demokrātiskai sistēmai raksturīgus institūtus), tomēr Neatkarības deklarācijas izstrādātāji iekļāva dokumentā šādas tiesas izveidošanu. Dokumenta 6. punkts paredzēja Konstitucionālās tiesas izveidošanu Latvijā, kuras kompetencē būtu skatīt „strīdus jautājumus par likumdošanas aktu piemērošanu”⁸¹. Pārejas laika parlaments gan šo paša nosprausto tiesībpolitikas uzdevumu „piemirsa”, jo likumā “Par tiesu varu”⁸² Augstākās tiesas kompetencē bija spriest par konstitucionālās uzraudzības jautājumiem (9. pants), taču, ņemot vērā, ka partija „Latvijas ceļš” Satversmes tiesas izveidošanu iekļāva savā priekšvēlēšanu programmā un tā dominēja 5. Saeimā, Konstitucionālās uzraudzības tiesu palāta Augstākās tiesas sastāvā reāli izveidota netika. 1993. gadā tika izstrādāts Satversmes tiesas likumprojekts, 1994. gadā minētais 9. pants no likuma „Par tiesu varu” tika svītrots, bet likumā iekļauta atsauce, ka Satversmes tiesas darbību regulē Satversmes tiesas likums. Likums tika pieņemts 1996. gadā⁸³, un Satversmes tiesas statuss tika nostiprināts arī konstitucionāli. Neskatoties uz atsevišķu politiķu uzskatu,⁸⁴ ka konstitucionālā kontrole ir jānodod Augstākajai tiesai, veikti arī attiecīgi grozījumi Satversmes 85. pantā⁸⁵, nosakot, ka Latvijā pastāv Satversmes tiesa, kas likumā noteiktās kompetences ietvaros izskata lietas par likumu atbilstību Satversmei, kā arī citas ar likumu tās kompetencē nodotās lietas.

Satversmes tiesa, kuras pienākumos ir kontrolēt Satversmes ievērošanu dzīvē, reāli sāka funkcionēt 1996. gada 9. decembrī, kad četri no tiesnešiem, kas nebija bijuši tiesneša amatā iepriekš, nodeva tiesneša zvērestu.⁸⁶ Nav šaubu, ka Satversmes tiesas izveidošana ir uzskatāma par nozīmīgāko notikumu neatkarību atguvušās Latvijas konstitucionālo tiesību attīstībā. Tā iezīmēja kvalitatīvi jaunas juridiskās domas attīstības sākumu. Pirmo lietu Satversmes tiesa izskatīja 1997. gada 28. aprīlī.⁸⁷ Jaunās konstitucionālās institūcijas aktīvā pozīcija politiķiem jau no paša sākuma šķita neērta, tomēr, neraugoties uz konfrontāciju ar izpildvaru⁸⁸ un tiesībzinātnieku atšķirīgajiem viedokļiem par tiesas spriedumiem,⁸⁹ Satversmes tiesa kļūst par cienījamu un tautā augsti respektētu institūciju. Būtībā ir radīts mehānisms, kas iedzīvina konstitūciju, pārvēršot šķietami deklaratīva rakstura tiesību normas par

reāli piemērojamām.⁹⁰ Likumdevējs Satversmes tiesai ir piešķīris noteiktu pilnvaru kopumu un tiesības izvērtēt likumdevēja un izpildvaras pieņemto aktu atbilstību Satversmei. Ja vispārējai tiesai nākas saskarties ar privātpersonu strīdiem, tad administratīvā tiesa jau analizē valsts amatpersonu lēmumus, bet Satversmes tiesai jāizšķir tiesību strīdi, kas tieši skar likumdevējus kā politiskā,⁹¹ tā individuāli materiālā aspektā.⁹² Protams, konstitucionālajai tiesai kā pēdējam autoritatīvajam konstitūcijas interpretētājam savos nolēmumos jāprot novilkt robeža starp konstitucionālajām tiesībām un politiku.⁹³ Taču Satversmes tiesa ir „likumu tiesa”, kura radīta, lai novērstu likumdevēja brāķi, tās darbības teorētiskais pamatojums balstās varas dalīšanas principā, un tai jānovērš varas uzurpācijas tendences.⁹⁴ Pēdējā laika skaļākais skandāls, kas saistīts ar šo konstitucionālo orgānu, ir Satversmes tiesneses Vinetas Muižnieces lieta.⁹⁵ Jau pēc apstiprināšanas par Satversmes tiesnesi prokurātūra viņai uzrādīja apsūdzības par dienesta dokumentu viltošanu iepriekšējā darbavietā. Tiesnese pirms ievēlēšanas tiesneša amatā, būdama Saeimas deputāte, vadīja tiesu varai pašu nozīmīgāko Saeimas komisiju – Juridisko komisiju. Tiesnese tika izdota kriminālvajāšanai,⁹⁶ un skaidrs, ka tiesas un parlamenta autoritāti šis notikums nevauro. Politiska ietekme bija skaidri samanāma Satversmes tiesas veidošanās sākumā, kad Saeimā ievēlēja vien sešus no septiņiem tiesnešiem, tādēļ tiesas priekšsēdētāju profesoru A. Endziņu sākotnēji varēja ievēlēt vien par pienākumu izpildītāju. Par Satversmes tiesnešu kandidātiem partijas cīnījās, apstiprinot pirmā sasaukuma tiesnešus,⁹⁷ tāpat izvēloties vēlākos tiesnešus.⁹⁸ Tas liecina, ka arī Latvijas demokrātija nav spējusi izvairīties no politiskās cīņas, vērtējot tiesnešu kandidātus konstitucionālai tiesai. Tomēr Satversmes tiesa savas pastāvēšanas laikā sevi pamatā ir pierādījusi kā neatkarīgu, principiālu un konkrētā brīža konjunktūrai pāri stāvošu mūsdienīgu institūciju. Protams, Satversmes tiesu ir ne tikai slavējuši. Neņemot vērā konstruktīvu kritiku (piemēram, par varas dalīšanas principa robežu neizpratni un formālismu spriedumu secinājumu daļas argumentos),⁹⁹ ir bijuši dažādi pārmēti.¹⁰⁰ tai skaitā pat par politisko angažētību,¹⁰¹ „tiesnešu ieinteresētību lietas iznākumā” un „iesaistīšanos diskusijās par politiku un ekonomiku, kas padara apšaubāmu tiesas lēmumu tiesisko kvalitāti”¹⁰². Pirmā Satversmes tiesas priekšsēdētāja A. Endziņa vārdiem runājot, ir bijušas dažādas kolīzijas ar Satversmes tiesu, pat mēģinājums to likvidēt un nodot tās kompetenci Augstākajai tiesai.¹⁰³

2001. gadā notika jauns pavērsiens Satversmes tiesas darbības kompetencē un indivīda tiesību aizsardzībā, jo 2001. gada 1. jūlijā spēkā stājās grozījumi Satversmes tiesas likumā,¹⁰⁴ kas Latvijā iedibināja konstitucionālās sūdzības institūtu. Kopš šī brīža jūtami pieauga Satversmes tiesas darba apjoms. Fizisko personu iesniegto konstitucionālo sūdzību skaits desmitiem reižu pārsniedza pārējo subjektu (Valsts prezidents, Valsts kontrole, Saeimas deputāti, tiesas u.c.) pieteikumu skaitu. Iesniegto konstitucionālo sūdzību skaitam ir tendence pieaugt – 2001. gadā bija 308 sūdzības, bet 2010. gadā jau 572 sūdzības. Tiesību zinātnē secināts, ka tieši indivīdi ir tie, kas aktivizē konstitucionālās kontroles procesu, tas ir arī saprotams, jo tieši konstitucionālā sūdzība ir nozīmīgs līdzeklis personu tiesību aizsardzībai pret valsts patvaļu.¹⁰⁵

Lai gan vērā ņemamu artavu vispārējo tiesību principu interpretācijā un piemērošanā ir devušas administratīvās tiesas,¹⁰⁶ piemēram, privātpersonu tiesību ievērošanas principa attīstībā,¹⁰⁷ Satversmes tiesas ieguldījums vispārējo tiesību principu piemērošanā un izskaidrošanā ir neatsverams. Piemēram, tiesības uz labu pārvaldību. Pirmo reizi šis princips ir minēts ST 2003. gada 25. marta spriedumā lietā Nr.2002-12-01, bet 2003. gada 18. decembra spriedumā lietā Nr.2003-12-01 secināts, ka labas pārvaldības princips izriet no Satversmes 1. pantā ietvertā demokrātiskas

republikas jēdziena un līdz ar to tam ir konstitucionāls rangs.¹⁰⁸ Jāsaka, ka labas pārvaldības princips ir ienācis tiesiskajā aprītē, tieši pateicoties Satversmes tiesai, un par tā iekļaušanu pamattiesību katalogā, šķiet, mūsdienās šaubās vien retais.¹⁰⁹ Bez pieminētā labas pārvaldības principa Satversmes tiesa ir aplūkojusi virkni citu principu: tiesiskās paļāvības principu,¹¹⁰ likumu varas principu,¹¹¹ tiesību virsvadības principu,¹¹² tiesiskuma principu,¹¹³ pašvaldību principu,¹¹⁴ patvaļas aizlieguma principu,¹¹⁵ samērīguma principu, kas nosaka nepieciešamību ievērot saprātīgu līdzsvaru starp personas un valsts vai sabiedrības interesēm,¹¹⁶ kā arī daudzus citus principus, kuri, pateicoties tiesas interpretācijai, ir ieguvuši konkrētu saturu.

Faktiski jau visi Satversmes tiesas spriedumi būtu jāuzskata par tiesībspolitiķu veidojošiem, taču atsevišķi spriedumi izceļami īpaši. Pirmkārt, tas būtu ST 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr.2009-11-01, kas juridiskajā literatūrā tā arī tiek dēvēts.¹¹⁷ Šis spriedums, kas, salīdzinot to ar citiem, ir atzīstams par vienu no argumentētākajiem spriedumiem, aplūkoja tiesu neatkarību, tiesneša statusa aspektus un tiesības uz taisnīgu tiesu. Kā otro noteikti var minēt ST 2007. gada 29. novembra spriedumu lietā Nr. 2007-10-0102 par Latvijas un Krievijas robežlīguma ratifikāciju. Satversmes tiesa izskatīja Saeimas frakcijas „Jaunais laiks” deputātu pieņemumu, kurā bija pausts uzskats, ka likums, ar kuru Ministru kabinets tiek pilnvarots līgumu parafēt, ir neatbilstošs 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarācijai. Pēc deputātu domām, šādu jautājumu varēja lemt tikai Latvijas pilsoņi tautas nobalsošanā. Šajā Satversmes tiesas spriedumā Satversmes tiesa nostiprināja Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnu un sniedza būtiskus apsvērumus par Satversmes 3. pantā ietvertu valsts teritorijas jēdzienu.

4. Valsts pārvaldes institucionālās sistēmas izveidošana un attīstība

Valsts pārvaldes institucionālās sistēmas izveidošana sākās dažas dienas pēc Neatkarības deklarācijas pieņemšanas. Neatkarības deklarācijas pieņemšanas brīdī darbojās LPSR konstitūcijā noteiktā un ar citiem LPSR tiesību aktiem izveidotā pārvaldes sistēma. Pārejas posmā līdz Satversmes darbības pilnīgai atjaunošanai valsts pārvaldes institucionālo sistēmu noteica Augstākās padomes likumi un Ministru padomes lēmumi. 1990. gada maijā Augstākā padome pieņēma likumu „Par Latvijas Republikas Ministru padomes sastāvu”¹¹⁸, kurā bez Ministru padomes struktūras bija iekļauti arī programmatiski uzstādījumi izveidot komisiju likumprojekta „Par Latvijas Republikas valdību” izstrādei un iesniegt priekšlikumus par departamentu veidošanas nepieciešamību. Likuma 7. pants noteica, ka pārējos jautājumus regulē LPSR AP likums „Par Latvijas PSR Ministru padomi”. Līdzīgu likumu, kas par spēku zaudējušu atzina iepriekšējo, Augstākā padome pieņēma arī 1991. gada 13. novembrī.¹¹⁹

1992. gada 18. martā Augstākā padome pieņēma likumu „Par Latvijas Republikas Ministru Padomi”.¹²⁰ Šis likums jau sākotnēji bija iecerēts kā pagaidu likums – likuma 46. pants noteica, ka Ministru Padome noliek savas pilnvaras ievēlētās Latvijas Republikas Saeimas priekšā tās pirmajā sesijā. Likuma teksts atspoguļo valsts pārvaldes institucionālo nenoteiktību. Likuma 1. pants noteica, ka Ministru Padome ir „valsts augstākā izpildu un rīcības institūcija, kas īsteno izpildvaru ar tai pakļautajām valsts pārvaldes institūcijām un amatpersonām. Ministru Padome īsteno izpildvaru arī ar pašvaldību palīdzību.” Likuma 4. panta 4. punkts noteica, ka Ministru Padome dibina, reorganizē un likvidē citas valsts pārvaldes institūcijas,

bet likuma 35. pants noteica, ka Ministru Padome valsts pārvaldes funkciju veikšanai vai valsts uzņēmumu pārzināšanai var izveidot valsts pārvaldes institūcijas rajonos un republikas pilsētās. Likumā nebija ietverti detalizētāki noteikumi par valsts pārvaldes institūciju struktūru, padotību un kompetenci. Jāņem vērā, ka laika posmā līdz Satversmes spēkā stāšanās brīdim Latvijas Republikā netika atzīts varas dalīšanas princips – likuma „Par Latvijas Republikas Ministru Padomi” 6. pants noteica, ka Augstākā padome ir tiesīga atcelt Ministru Padomes un ministriju aktus, savukārt praksē Augstākā padome ar likumiem izveidoja vairākas tai padotas institūcijas. Neilgi pirms Satversmes spēkā stāšanās tika publicēts Augstākās padomes Juridiskās pārvaldes atzinums par likumdošanas aktu atbilstību Satversmei. Tajā norādīts, ka Satversmes 58. pantam neatbilst Latvijas banku privatizācijas fonda statūti, kuros noteikts, ka privatizācijas fonds ir neatkarīga valsts institūcija, likums „Par Latvijas Republikas vides aizsardzības komiteju”, kurā noteikts, ka šī komiteja ir pakļauta Augstākajai padomei, un likums „Par arhīviem”, saskaņā ar kuru valsts arhīvu ģenerāldirektoru ieceļ Augstākā padome, bet viņa vietnieku – Augstākās padomes prezidijs.¹²¹

Pirmajos gados pēc neatkarības atjaunošanas valsts pārvaldes vienotība nepastāvēja pat terminoloģiski. Profesors Ilmārs Bišers norādījis, ka padomju laikā nelietoja terminu „institūcija” sāka plaši izmantot „Augstākās padomes darbības laikā, kas šo vārdu nez kāpēc ļoti iemilēja un sāka ar to apzīmēt visdažādākos tiesību subjektus. Tā likumos sāka dēvēt gan atsevišķas iestādes, gan to struktūrvienības, gan organizāciju iekšējās lēmējstruktūras, gan pat atsevišķas amatpersonas. Radās liels juceklis, un arī pašlaik mums atsevišķos gadījumos nav izdevies noskaidrot, ko likumdevējs savulaik ar šo terminu ir apzīmējis”¹²². Šajā laikā netika risināts arī jautājums par valsts un tās veidojumu tiesībspēju un rīcībspēju. Nenoteiktība valsts institucionālās sistēmas regulējumā pārejas posmā ir skaidrojama ar to, ka Augstākās padomes kā pārejas posma likumdevēja uzdevums nebija risināt konceptuālus valsts pārvaldes sistēmas attīstības jautājumus.

Pēc Satversmes spēka atjaunošanas pirmais mēģinājums regulēt valsts pārvaldes institucionālo sistēmu bija 1994. gadā Satversmes 81. panta kārtībā pieņemtie Ministru kabineta noteikumi ar likuma spēku „Par ministriju iekārtu”¹²³. Šajos noteikumos pirmoreiz kopš neatkarības atjaunošanas regulēti šādi jautājumi:

- 1) ministriju struktūra (sastāv no departamentiem, kas iedalīti nodaļās);
- 2) ministrijām padoto iestāžu statuss;
- 3) padotības veidi.

Šo noteikumu 13. punkts noteica, ka „visas valsts institūcijas un iestādes ārpus ministrijām, izņemot Saeimas kanceleju un Valsts prezidenta kanceleju, atrodas Ministru kabineta pakļautībā vai pārraudzībā, ja likumā nav noteikts citādi”. Tātad vēl joprojām pastāvēja arī tādas iestādes, kuras bija padotas Saeimai vai arī likumā nosauktas kā pastāvīgas. Ministriju un iestāžu juridiskais statuss bija regulēts pretrunīgi. No vienas puses, noteikumu 3. punkts pasludināja, ka ministrija darbojas Latvijas Republikas vārdā un tās darbības ir saistošas Latvijas Republikai. No otras puses, noteikumi gan ministrijām (3. punkts), gan pārējām iestādēm (15. un 17. punkts) piešķīra juridiskas personas statusu.

Ministriju pakļautībā un pārraudzībā esošo iestāžu regulējums drīzāk bija jau pastāvošā stāvokļa konstatējums. Galvenā atšķirība starp pakļautības un pārraudzības iestādi bija tā, ka pārraudzības iestādei rīkojumu par tās lēmuma vai rīcības atcelšanu/apturešanu varēja dot tikai tad, ja šāds lēmums bija pretrunīgs, turpretim pakļautības iestādēm bija saistoši jebkuri augstākas iestādes rīkojumi. Taču

noteikumi neparedzēja nekādu citu iestāžu klasifikāciju, vien sniedza to piemērveida uzskaitījumu: „inspekcijas, pārvaldes, dienesti, fondi un citas iestādes”.

1995. gadā Ministru kabinets akceptēja Latvijas valsts pārvaldes reformu koncepciju,¹²⁴ kurā ietvertās nostādnes bija pamats turpmākajai valsts pārvaldes institucionālajai reformai, kas noslēdzās līdz ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma pieņemšanu. Koncepcijā bija noteikta Ministru kabineta institucionālā sistēma, kuru veidoja ministrijas, Valsts kanceleja, ministriju padotības (pakļautības un pārraudzības) iestādes, sadarbības organizācijas, Ministru kabineta pilnvarotas sabiedriskās organizācijas. Koncepcijā minētās sadarbības organizācijas un Ministru kabineta pilnvarotās sabiedriskās organizācijas bija mēģinājums ietvert valsts pārvaldes institucionālajā sistēmā arī tādus tiesību subjektus, kuriem deleģēti valsts pārvaldes uzdevumi, bet kuras nav publisko tiesību subjekti (arī šis termins koncepcijā lietots pirmreizēji). Šie subjekti normatīvi tā arī netika iekļauti valsts pārvaldes institucionālajā sistēmā.

Koncepcijā bija ietverti precīzi pakļautības un pārraudzības iestāžu nošķiršanas kritēriji. Pakļautības iestādes izveidoja Ministru kabinets, bet pārraudzības iestādes tika izveidotas uz likuma pamata. Pārraudzību Ministru kabinets varēja īstenot tikai trijos veidos:

- 1) iestādes vadītāja izvēlē (vai rekomendācijā par iestādes vadītāju Saeimai, ja likums iestādes vadītāju paredz iecelt Saeimai);
- 2) ieteikumā par finanšu līdzekļu piešķiršanu vai nepiešķiršanu no valsts budžeta;
- 3) tikai prettiesisku lēmumu vai rīcības apturēšanā.

Tomēr ne koncepcijā, ne arī vēlāk izstrādātajā Ministriju iekārtas likumā nebija noteikti kritēriji, pēc kuriem noteikt iestādes statusu (pakļautības vai pārraudzības iestāde). Vēlāk tika uzskatīts¹²⁵, ka šādu kritēriju neesība ir koncepcijas un likuma trūkums. Tika piedāvāts pakļautības iestāžu statusu noteikt iestādēm, kuras veido nozares politiku, sadala un kontrolē finanšu resursus, rada priekšnoteikumus normatīvu aktu izpildei (izsniedz atļaujas un licences). Pārraudzības iestādes turpretim nodarbošoties ar normatīvo aktu ievērošanas kontroli.¹²⁶ Šis ieceres normatīvi netika nostiprinātas.

Tomēr koncepcijā noteiktā institucionālā sistēma palika neskaidra. Papildus jau minētajām institucionālajām vienībām bija paredzēts, ka „ministrijas pārziņā var būt arī citas iestādes un organizācijas, kas nav valsts pārvaldes iestādes. Tās darbojas attiecīgās ministrijas vadībā un pilnībā vai daļēji tiek finansētas no valsts budžeta.”

Vēl joprojām koncepcijā tika ietverta nostādne, ka ministrijas un to iestādes ir juridiskas personas. Turklāt tika norādīts, ka koncepcijā minētās sadarbības organizācijas ir publisko vai privāto tiesību juridiskās personas. Koncepcijā nebija pamatota juridiskas personas statusa nepieciešamība. 1998. gadā arī juridiskajā literatūrā tika izteikta kritika par juridisko personu statusa piešķiršanas praksi, norādot, ka netika nošķirtas publisko tiesību juridiskās personas no privāto tiesību juridiskajām personām un ignorēti šo juridisko personu nošķiršanas kritēriji (dibināšanas pamats, kompetence u. c.).¹²⁷

Koncepcijā ietvertais institucionālās sistēmas modelis tika iekļauts 1997. gadā pieņemtajā Ministriju iekārtas likumā.¹²⁸ Likumā gan nebija pārņemta ideja par to subjektu ietveršanu institucionālajā sistēmā, kuriem deleģēti pārvaldes uzdevumi. Kopumā laika posmā no 1993. gada līdz 1997. gadam no padomju iekārtas pārmantotā valsts pārvaldes struktūra tika gandrīz pilnībā likvidēta. Jaunās valsts pārvaldes struktūras tika veidotas, ņemot vērā demokrātiskas, likumam pakļautas,

efektīvas un racionālas pārvaldes modeli.¹²⁹ Detalizēts pārvaldes reformu ietekmējošo aktu saraksts un šī procesa apraksts par laiku no 1993. līdz 1998. gadam norādīts arī rakstā „Pa valsts pārvaldes reformas kāpnēm”.¹³⁰

Tomēr jaunās tūkstošgades sākumā tika konstatēts, ka valsts pārvaldes institucionālās sistēmas regulējums ir nepietiekams. 2000. gadā problēmas risināšanai Saeimā tika iesniegti divi likumprojekti – Valsts pārvaldes iekārtas likuma projektu iesniedza Ministru kabinets, bet pēc tam Saeimas komisija izstrādāja un iesniedza izskatīšanai Publisko institūciju likuma projektu.¹³¹ Publisko institūciju likuma projektā lietotā terminoloģija un juridiskās konstrukcijas bija smagnējas un neveiklas (pastāvēja publiskas personu apvienības (valsts, pašvaldības un pašpārvaldes), publiskas iestādes un publiski nodibinājumi, kas tika uzskatīti par personu apvienību atvasinājumiem, iestādes – orgāni, autonomas iestādes utt.). Likumprojektā atspoguļojās konceptuālas pieejas trūkums valsts pārvaldes institucionālās sistēmas veidošanā un neizpratne par Satversmes 58. pantā noteiktā valsts pārvaldes vienotības principa saturu. Likumprojekts bija mēģinājums aprakstīt esošo dažādos normatīvajos aktos ietvertu pretrunīgo valsts pārvaldes institucionālo sistēmu. Līdzīgi arī Valsts pārvaldes iekārtas likuma projekts pārsvarā centās juridiski konstatēt jau pastāvošo institucionālo dažādību.

Būtisks pavērsiens Valsts pārvaldes iekārtas likuma projekta izstrādē notika tā izskatīšanas procesā Saeimā; otrajā lasījumā likumprojektā iekļautās konceptuālās nostādes izklāstītas vēlāk publicētajā Valsts pārvaldes iekārtas likuma koncepcijā.¹³²

Valsts pārvaldes iekārtas likumā tika ietverta skaidra publisko tiesību juridisko personu koncepcija – Latvijas Republika kā sākotnējā publisko tiesību juridiskā persona un atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas. Valsts pārvaldes iestādes (ministrijas u. c.) turpmāk ir tikai institucionālas vienības šo juridisko personu ietvaros. Atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas ir juridiski (bet ne hierarhiski) no Latvijas Republikas atdalītas publisko tiesību juridiskās personas – tās tiek izveidotas ar likumu vai uz likuma pamata, tām ir sava autonoma kompetence un savs budžets. Šobrīd atvasinātu publisko tiesību juridisko personu tipiski piemēri ir pašvaldības un valsts dibinātās augstskolas¹³³, taču šādas publisko tiesību juridiskās personas paredzētas arī citos likumos (piemēram, šāds statuss ir Rīgas un Ventspils ostas pārvaldēm).¹³⁴ Publisko tiesību juridiskā persona ir tiesību subjekts, bet tās iestāde nav (iestādei nav patstāvīgas tiesībspējas). Publisko tiesību juridiskās personas orgāns un iestādes darbojas attiecīgās juridiskās personas (nevis savā) vārdā, tādēļ:

- 1) tiesvedības procesā kā puse ir nevis attiecīgā iestāde, bet gan publisko tiesību juridiskā persona;
- 2) par iestādes paveikto atbild publisko tiesību juridiskā persona ar sava budžeta līdzekļiem¹³⁵ (izņēmums ir publiskās aģentūras, kuras ir valsts pārvaldes iestādes, bet kurām ir savs budžets).

Valsts pārvaldes iekārtas likums izsmeloši nosaka publiskas personas tiesībspēju gan privāttiesiskās, gan publiski tiesiskās attiecībās.¹³⁶

Jau kopš Satversmes darbības atjaunošanas aktuāls bija jautājums par Satversmes 58. panta („Ministru kabinetam ir padotas valsts pārvaldes iestādes”) tvērumu un tā savietojamību ar vairākos normatīvajos aktos paredzētajām autonomajām iestādēm. Šo problēmu analizēja un risinājumu sniedza Satversmes tiesa, 2006. gada spriedumā atzīstot, ka Satversmes 1. pants pieļauj „atsevišķos gadījumos, kad citādi nav iespējams nodrošināt pienācīgu pārvaldību, veidot patstāvīgās valsts iestādes. [...] Taču Satversmes 1. pants noteic arī stingras robežas. Nav pieļaujama tādu patstāvīgu

valsts iestāžu veidošana, kurām piešķirtās funkcijas ir iespējams tikpat efektīvi īstenot arī Ministru kabineta padotībā esošai iestādei. Šī konstitucionālā norma noteic arī tās jomas, kurās nedrīkst tikt veidotas patstāvīgas valsts iestādes. Demokrātiskā republikā principiāli svarīga ir parlamentāra kontrole, kas tiek īstenota ar atbildīgas valdības starpniecību, pār bruņotajiem spēkiem un valsts drošības iestādēm.¹³⁷ To ņemot vērā, 2008. gadā pieņemtā Ministru kabineta iekārtas likuma¹³⁸ 2. panta otrā daļa nosaka, ka Saeima ar likumu var nodot izpildvaras īstenošanu atsevišķās jomās arī citām institūcijām, kuras nav padotas Ministru kabinetam, bet kuru darbības uzraudzībai likumā ir noteikti efektīvi mehānismi. Izvērstis pētījums par tā saucamajām pastāvīgajām iestādēm ietverts Ministru kabineta 2005. gada Konceptijā „neatkarīgo” jeb pastāvīgo iestāžu statusa regulēšanai.¹³⁹ Šobrīd pastāvīgās iestādes pārsvarā ir publisko tiesību juridiskās personas.¹⁴⁰ Jāuzsver, ka pastāvīgās iestādes nedrīkst jaukt ar konstitucionālajiem orgāniem un citām institūcijām, kas neietilpst Satversmes 58. panta tvērumā, – Saeimu, Valsts kontroli, Augstāko tiesu, Satversmes tiesu, Tiesībsarga biroju, Valsts prezidenta kanceleju, kuras nav valsts pārvaldes institucionālās sistēmas elementi¹⁴¹, jo tām nav pastāvīgas juridiskas personības¹⁴² (šo orgānu darbības valsts pārvaldes jomā (piemēram, neatbildēšana uz iesniegumiem) ir pieskaitāmas Latvijas Republikai).

Valsts pārvaldes institucionālā sistēma kopš Valsts pārvaldes iekārtas likuma spēkā stāšanās ir nostabilizējusies. Administratīvi teritoriālās reformas ietvaros būtiskas izmaiņas notikušas pašvaldību struktūrā,¹⁴³ kā arī valsts dienesta sistēmā.¹⁴⁴ 2008. gadā tika pieņemts un stājās spēkā jauns Ministru kabineta iekārtas likums,¹⁴⁵ kurš cita starpā sašaurina Ministru kabineta tiesības izdot noteikumus, to pieļaujot tikai:

- 1) ja likumā ietverts tiešs pilnvarojums;
- 2) apstiprinot starptautiskos līgumus (ievērojot likumā „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem”¹⁴⁶ noteikto);
- 3) ja tas nepieciešams Eiropas Savienības tiesību aktu piemērošanai un attiecīgais jautājums ar likumu nav noregulēts (sk. likuma „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” 31. panta pirmo daļu).

Turpmāk svarīgi normatīvajos aktos lietot Valsts pārvaldes iekārtas likumam (kā valsts pārvaldes institucionālās sistēmas „jumta likumam”) atbilstošus terminus. Šobrīd izņēmumi sastopami:

- 1) dažos pirms Valsts pārvaldes iekārtas likuma pieņemtajos normatīvajos aktos (piemēram, Satversme, Civillikums);
- 2) normatīvajos aktos, kuros Valsts pārvaldes iekārtas likumā lietotie termini tiek lietoti citā nozīmē (piemēram, termins „iestāde” Administratīvā procesa likumā);
- 3) normatīvajos aktos, kuros vairāki Valsts pārvaldes iekārtas likumā minētie subjekti apzīmēti ar citu (kopīgu) terminu (piemēram, termins „institūcija” Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā, termins „budžeta iestāde” Likumā par budžetu un finanšu vadību).

Šādi izņēmumi (no juridiskās tehnikas viedokļa) ir attaisnojami tikai tad, ja Valsts pārvaldes iekārtas likumā lietoto terminu lietošana vai to lietošana attiecīgā nozīmē ir apgrūtināša vai ja ir citi būtiski apsvērumi.

5. Administratīvā procesa tiesību attīstība

LPSR nebija likuma, kas regulētu procesu, kādā valsts pārvalde pieņem privātpersonām saistošus individuālus tiesību aktus. Šāda likuma neesība bija viens no galvenajiem tiesiskuma deficīta iemesliem pirmajos gados pēc neatkarības atjaunošanas. Jau 1992. gadā tika izteikts aicinājums izstrādāt vienu likumu, kas regulētu administratīvo procesu. Šīs idejas iniciators bija Egils Levits, kurš uzsvēra nepieciešamību nošķirt administratīvo procesu un administratīvo pārkāpumu regulējumu (pēdējais attiecoties uz krimināltiesībām). Administratīvā procesa likuma idejas formulējums bija šāds – tiesiskā valstī stingri un precīzi jānosaka, kādā veidā funkcionē valsts aparāts un arī katra tā sastāvdaļa, t.i., katrs ierēdnis. Centrālais jautājums – kas pieņem lēmumus (kas tos nedrīkst pieņemt).¹⁴⁷

1995. gadā Ministru kabinets pieņēma Administratīvo aktu procesa noteikumus¹⁴⁸, kuros ietvertais regulējums bija par pamatu turpmākajam darbam pie Administratīvā procesa likuma projekta vispārīgās daļas un daļas par administratīvo procesu iestādē. Darbs pie Administratīvā procesa likuma projekta izstrādes tika sākts jau 1996. gadā. Sākotnējā likuma koncepcija paredzēja ļoti plašu administratīvā procesa jēdziena saturu (iekļaujot tajā arī valsts pārvaldes iekšējās procedūras un administratīvo pārkāpumu lietvedību).¹⁴⁹ Vēlāk tika izstrādāta jauna koncepcija. Likuma izstrādes pamatojums un izstrādes norise atspoguļota vairākās publikācijās.¹⁵⁰

Kopš Administratīvā procesa likuma stāšanās spēkā 2004. gada 1. februārī Latvijā tika izveidotas administratīvās tiesas: administratīvā rajona tiesa, administratīvā apgabaltiesa un Administratīvo lietu departaments kā viens no Augstākās tiesas Senāta departamentiem. Administratīvo tiesu izveidošanas mērķis ir nodrošināt efektīvu tiesu kontroli pār izpildvaras darbībām, un šī mērķa sasniegšanas galvenais līdzeklis ir tiesnešu specializācija. Tiesnešu atlases procedūrā tiek pārbaudītas tiesneša amata kandidāta zināšanas attiecīgajā amata vietā, respektīvi, tiesnesis, kurš pretendē uz administratīvā tiesneša amatu, demonstrē zināšanas tieši administratīvā procesa tiesībās.¹⁵¹

Administratīvā procesa likuma 104. panta trešā daļa administratīvajām tiesām piešķir tiesības nepieņemot Ministru kabineta noteikumus un pašvaldību saistošos noteikumus, ja tiesa atzīst, ka tie neatbilst augstāka juridiskā spēka tiesību normām. Šī administratīvo tiesu kompetence, kas nepiemīt vispārējās jurisdikcijas tiesām, ir pamatota ar Administratīvā procesa likuma mērķi – nodrošināt tiesas kontroli pār izpildvaras darbībām. Tā kā Ministru kabineta noteikumi un pašvaldību saistošie noteikumi ir valsts pārvaldes (nevis likumdošanas) darbības formas, tad administratīvā tiesa var kontrolēt šos pārvaldes normatīvos aktus, ja tie piemērojami konkrētā lietā.

Izsmelošs pārskats par administratīvo tiesu izveidošanas motīviem, izveidošanas procesu, tiesu noslogotības problēmām un to procesuālajiem risinājumiem, būtiskākajiem nolēmumiem un judikatūras maiņu laika posmā no 2004. līdz 2009. gada sākumam sniegts 2009. gadā notikušajā konferencē „Administratīvo tiesu pirmie pieci gadi”.¹⁵² Jāuzsver, ka tieši administratīvo tiesu prakse ir bijusi nozīmīgs administratīvo tiesību normu izpratnes veicinātājs un attīstītājs. Tāpat jānorāda, ka administratīvā procesa tiesību attīstība nav nošķirama no Satversmes tiesas prakses, it īpaši, tulkojot un piemērojot no Satversmes izrietošos vispārējos tiesību principus. Piemēram, svarīgs ir Satversmes tiesas konstatējums, ka iestādei, izdodot administratīvo aktu, samērīguma princips ir jāievēro arī tad, ja tiesību norma iestādei neparedz rīcības brīvību (izdodams t. s. obligātais administratīvais akts).¹⁵³ Šis Satversmes tiesas lēmums tagad nosaka administratīvās tiesas tiesības koriģēt likumdevēja kļūdu un

novērst likumā paredzēta obligāta administratīva akta izdošanu netipiskos gadījumos, ja tas noved pie samērīguma principa pārkāpuma.¹⁵⁴

Neilgi pēc Administratīvā procesa likuma stāšanās spēkā tika pieņemts Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums,¹⁵⁵ kurš konkretizē Satversmes 92. pantā paredzētās tiesības uz taisnīgu atlīdzinājumu par kaitējumu, kas nodarīts administratīvā procesa ietvaros.

Būtiska administratīvā procesa tiesību makrolīmeņa problēma ir Administratīvā procesa likuma nozīme administratīvo pārkāpumu lietvedībā, kas jau sākotnēji identificēta Administratīvā procesa likuma izstrādes darba grupas ziņojumā, norādot, ka Administratīvā procesa likumam nevajadzētu regulēt administratīvo pārkāpumu lietvedību, jo administratīvo pārkāpumu lietvedība ir soda piemērošanas process.¹⁵⁶ Attiecīga ideja tika nostiprināta arī Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās likuma¹⁵⁷ 2. panta otrajā daļā, kurā sākotnēji bija paredzēts, ka līdz ar Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanos administratīvo pārkāpumu lietvedību regulēs īpašs likums. Līdz šim brīdim atsevišķs administratīvo pārkāpumu lietvedību regulējošs likums nav pieņemts, tādēļ tiesu praksē dažbrīd tika uzskatīts, ka Administratīvā procesa likums administratīvo pārkāpumu lietvedībā vispār nav piemērojams. Šādu viedokli 2009. gada novembrī noraidīja Augstākās tiesas Senāts,¹⁵⁸ uzsverot, ka vēl joprojām Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā neregulētajos jautājumos (pagaidu aizsardzības līdzekļi, atlīdzinājums u. c.) piemērojams Administratīvā procesa likums. Tomēr šāda divu procesuālo likumu vienlaicīga piemērošana ir sarežģīta; šo problēmu var risināt tikai izsmeltošs administratīvo pārkāpumu lietvedības regulējums, ko Tieslietu ministrija apņēmusies izstrādāt.¹⁵⁹ Kopš 2012. gada 1. jūlija visas administratīvo pārkāpumu lietas izskata vispārējās jurisdikcijas tiesas (iepriekš lielāko daļu skatīja administratīvās tiesas). Savukārt šī raksta tapšanas laikā Saeimā tiek skatīti grozījumi Administratīvā procesa likumā, kuros otrajā lasījumā atbalstīta iecere noteikt, ka administratīvais akts turpmāk nebūs administratīvo pārkāpumu lietvedībā pieņemts lēmums.¹⁶⁰ Tas nozīmē pilnīgu atteikšanos no Administratīvā procesa likuma normu piemērošanas administratīvo pārkāpumu lietvedībā, kas bija likumdevēja iecere jau 2001. gadā. Tomēr doktrināri administratīvo pārkāpumu tiesības joprojām ir aplūkojamas kā administratīvo tiesību sastāvdaļa, jo administratīvā sodīšana ir viens no valsts pārvaldes uzdevumiem. Kaut arī saturiski administratīvo pārkāpumu tiesības līdzinās krimināltiesībām, fakts, ka šo uzdevumu veic valsts pārvaldes iestāde, ir būtisks (līdzīgi kā administratīvajās tiesībās tiek pētīta ierēdņu disciplinārā atbildība, kaut arī saturiski tā līdzinās darbinieku disciplinārajai atbildībai).

6. Pamattiesības

21. gadsimta otrajā desmitgadē doma, ka cilvēktiesības funkcionē tieši un nepastarpināti,¹⁶¹ neatkarīgi no tā, cik konkrēti cilvēktiesību normas ir izvērstas normatīvos aktos, nešķiet oriģināla, bet ir pašsaprotama. Skaidrs, ka jebkāds paplašināts brīvību un tiesību uzskaitījums jebkurā gadījumā nebūs izsmeltošs, to var izvērst¹⁶² vai atvasināt jaunas tiesības. Respektīvi, cilvēka tiesības piemīt no dzimšanas tāpēc, ka cilvēks ir cilvēks, un neviena valsts vara tās nevar ne piešķirt, ne atņemt. Cilvēktiesību aizsardzība kā viena no tiesiskas valsts svarīgākajām garantijām nosaka valsts pienākumu nodrošināt efektīvu aizsardzību ikvienam, kura tiesības ir pārkāptas.¹⁶³ Turklāt konstitūcijā iekļautās tiesības un brīvības neaizsargā tikai individu, jo, aizsargājot individuālās intereses, tās kalpo arī kopējam labumam.¹⁶⁴

Demokrātiska valsts ir tik stabila, cik pilsoņi ir apmierināti ar taisnīgu attieksmi pret to. 2009. gada 13. janvāra nemieri Vecrīgā, kas dēvēti arī par Bruģa revolūciju, bija stihisks iedzīvotāju protests pret valsts attieksmi, kas izpaudās masu nekārtībās un iedzīvotāju sadursmēs ar policiju. Protams, šis sašutums lielā tā daļā nav saistāms ar pamattiesībām klasiskā izpratnē, jo iedzīvotāju sociālās nodrošinātības un pārtības līmenis bieži vien ir ārpus klasisko pamattiesību definīcijām. Lai vai kā, ir skaidrs, ka iedzīvotāju protests bija skaidrs mājiens Latvijas valsts varai, ka nepietiek formāli rūpēties par tautu, bet nepieciešams mainīt savu attieksmi pašos pamatos.

6.1. Pamattiesību attīstība no 1990. līdz 1998. gadam

Cilvēktiesību ievērošana atkarīga no tiesiskās realitātes, jo cilvēktiesību normu teksti – kā nacionālie (piemēram, Satversmē noteiktās pamattiesības), tā starptautiskie (konvencijas, līgumi un deklarācijas) – ir vien orientējoši kritēriji, uz kuriem balstās cilvēktiesību realitātes jautājums.¹⁶⁵ Šāda izpratne šobrīd ir, taču atjaunotās Latvijas Republikas pilsoņiem deviņdesmito gadu sākumā priekšstati par cilvēktiesībām bija pretēji demokrātiskā un tiesiskā valstī valdošajiem.¹⁶⁶ Plaši bija izplatīta skeptiska attieksme pret cilvēktiesību jēdzienu¹⁶⁷ un pārliecība, ka valstij ir absolūtas tiesības kontrolēt cilvēku. To labi ilustrē stīvēšanās ap Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu, kuru 1996. gadā pēc Valsts prezidenta iniciatīvas Tieslietu ministrija vēlējās papildināt ar normu, kas paredzētu sodu par darbošanos reliģiskajās organizācijās, kuras nav reģistrētas. Minētās likumjaunrades pamatā bija vēlme ierobežot neregistrētās Jehovas liecinieku kustības darbību. Lai novērstu cilvēktiesību ierobežojošās normas iekļaušanu kodeksā, uz Saeimas komisiju bija spiests ierasties ASV vēstnieks Latvijā un Ārlietu ministrijas pārstāvji, kuri uzskatīja, ka izstrādātie grozījumi ir pretrunā ar starptautisko tiesību normām.¹⁶⁸ *Sovjetiskai* jeb padomju tiesiskai izpratnei, kas Latvijā vēl valdīja pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados, bija raksturīgi, ka cilvēktiesību normas nepieciešams „iedarbināt” ar citiem normatīviem aktiem (likumu, instrukcijām utt.), jo tās esot pārāk abstraktas.¹⁶⁹ Atcerēsimies PSRS un Latvijas kā šīs savienības subjekta konstitūcijas. Konstitūcijas ietvēra plašu brīvību un tiesību klāstu (tiesības uz bezmaksas veselības aizsardzību, tiesības izraudzīties profesiju, tiesības uz dzīvokli, bezmaksas izglītību, apziņas brīvību, tiesības izmantot kultūras sasniegumus, personas neaizskaramības tiesības, tiesības uz privāto dzīvi utt.).¹⁷⁰ Tās bieži vien netika īstenotas dzīvē, un vairākas no tām jau sākotnēji tika iecerētas kā vien skaļi deklaratīvi paziņojumi, kuru nolūks ir kalpot sociālisma slavināšanas propagandai. Dzīvē šīs tiesības tālāk par lozungiem netika. Turklāt kā gan praksē var darboties normas, ja tās nepiepilda ar saturu?¹⁷¹ PSRS nepastāvēja konstitucionālās kontroles institūts, un tiesību piemērotājiem interpretācijā būtisks bija ideoloģiskais uzstādījums, ko sniedz komunistiskā partija. Tātad praksē neskaitāmās konstitucionāla ranga tiesības un brīvības nekad netika ievērotas un tika regulāri pārkāptas (vārda brīvība, preses brīvība, reliģijas brīvība utt.). Atmosfēra aktīvistu pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu sākumā gribēja reālas, nevis deklaratīvas tiesības. Atsakoties no padomju idejām, Neatkarības deklarācijas autori dokumenta 8. punktā ierakstīja valsts apņemšanos ievērot sociālās, ekonomiskās, kultūras tiesības un politiskās brīvības. Turpat arī ir iekļauts nosacījums par iepriekšminēto tiesību un brīvību apjomu, kas jāievēro. Tām „jāatbilst vispārārstītam starptautiskām cilvēktiesību normām”. Lai nodrošinātu demokrātiskas sistēmas funkcionēšanu, lielā steigā, ko prasīja šis laiks, pārejas laika parlaments¹⁷² izstrādāja virkni likumu, kuriem vajadzēja pamattiesības īstenot dzīvē. Sākotnējie likumi gan bija nepilnīgi, jo nedz likumdevējs, nedz izpildvara nespēja sagatavot

dzīvei piemērotus detalizētus normatīvos aktus. Sākotnēji pieņemtie likumi vēlāk tika nopietni papildināti (likums „Par tiesu varu”¹⁷³) vai aizvietoti ar jauniem. Steigā pieņemto un mūsdienu standartiem neatbilstošo 1990. gada 11. septembra likumu „Par reliģiskajām organizācijām”¹⁷⁴ vēlāk nomainīja 1995. gada 7. septembra Reliģisko organizāciju likums¹⁷⁵. Atsevišķi jāmin 1937. gada Civillikums, kuru pamatā atjaunoja sākotnējā redakcijā, izņēmums ir Ģimenes tiesību sadaļa, kas tika nopietni labota, lai ievērotu dzimumu līdztiesības pamatprincipus. Daži likumi vēl joprojām tiek grozīti, lai tie atbilstu mūsdienu apstākļiem. Piemēram, 1990. gada likums „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”¹⁷⁶, kuram būtu skaidri jānosaka plašsaziņas līdzekļu veidošanās, bija visai vispārīgs un drīzāk deklaratīvs nekā normatīvs. Likums tika grozīts tikai pēc 21 gada, lai tiesību piemērotāji – valsts notāri – varētu masu informācijas līdzekļu reģistrā izdarīt ierakstus, atlikt izdarīt ierakstus, veikt iepriekšreģistrētas informācijas izmaiņas, balstoties uz likuma normām, nevis uz izjūtām un analogiju. Jāteic, ka likums „Par arodbiedrībām”¹⁷⁷ nav grozīts vēl joprojām un palicis ļoti nepilnīgs, kas kaitē arī arodbiedrību kustībai. Kā redzams, jaunā demokrātiskā valsts pēc Neatkarības deklarācijas pieņemšanas strauji spēra pirmos soļus cilvēktiesību nodrošināšanā. 1990.–1993. gadā notika sociālistiskajām tiesībām neraksturīga pilsonisko brīvību (cilvēktiesību kataloga) nostiprināšana.¹⁷⁸ Līdz 5. Saeimas sasaukšanai tiek pieņemta virkne likumu, kuri garantē vārda brīvību, reliģijas brīvību, pulcēšanās brīvību (likums „Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām”¹⁷⁹), taisnīgu tiesu un tiesības uz advokāta aizstāvību tiesā („Latvijas Republikas Advokatūras likums”¹⁸⁰), kā arī citas tiesības un brīvības (piemēram, likums „Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvību attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju”¹⁸¹). Minētajos normatīvajos aktos virknei PSRS režīma laikā nefunkcionējošu pamattiesību tika atrunāti darbības principi. Īpaši šajā liberalizējošo un demokratizējošo likumu rindā jāizdala konstitucionālais likums „Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”¹⁸², kurā tika uzskaitītas pamattiesības, piemēram, 3. pantā (cilvēka tiesības uz īpašumu), 18. pantā (tiesības uz taisnīgu tiesu), 21. pantā (mantošanas tiesības), 33. pantā (autortiesību aizsardzība) 22. pantā (tiesības veikt uzņēmējdarbību), 36. pantā (ģimenes un laulības tiesības) utt. Jāpiebilst, ka, izstrādājot šo likumu, likumdevējs balstījās uz starptautisko cilvēktiesību dokumentiem un vēlējās likumam noteikt sevišķu statusu, konstitucionālu rangu. Tomēr likums, kura nosaukumam tiek piešķirts vārds „konstitucionāls”, par tādu formāli juridiski nevarēja tikt atzīts. Likums neatbilda Latvijas Republikas Satversmē noteiktajam (Satversme neparedz konstitucionālus likumus) un nebija pieņemts atbilstoši LPSR Konstitūcijai (nepietika balsu). To apzinājās paši Augstākās padomes deputāti, kas, likumu apspriežot trešajā lasījumā, diskutēja par likuma konstitucionalitāti.¹⁸³ Eksperti ir norādījuši, ka apšaubāmā statusa dēļ likums savu uzdevumu pildīja vāji.¹⁸⁴

Mainoties Latvijā politiskajam režīmam un atjaunojot cilvēku konstitucionālās tiesības uz īpašumu, mainījās arī ekonomika. Sociālistisko saimniekošanu nomainīja brīvais tirgus. Tas nozīmēja valsts monopola radikālu samazināšanu, denacionalizāciju un privātipašuma rehabilitāciju. Sākotnēji privātipašuma atjaunošana bija viens no svarīgākajiem uzdevumiem.¹⁸⁵ No valststiesību skatījuma šo īpašuma tiesību nodrošināšanas sākums meklējams Neatkarības deklarācijas 8.punktā, vēlāk konstitucionālajā likumā „Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”¹⁸⁶. Vienā raktā nav iespējams minēt visus pasākumus, kurus valsts īstenoja, lai iedzīvinātu tiesības uz īpašumu dzīvē. Svarīgi bija arī valsts amatpersonām mainīt uzskatu sistēmu. Var mainīt konstitūciju, politisko sistēmu u. tml., taču, ja pašos pamatos nemainās domāšana, nekas jauns nenotiek. Spilgts piemērs ir gadījums ar toreizējo Ministru

prezidentu I. Godmani, kas vēlējas ar administratīvām metodēm palielināt to uzņēmumu skaitu, kas nodarbotos ar maizes ražošanu un tirdzniecību¹⁸⁷, jo valdība uztraucās par maizes trūkumu un vēlējas ko darīt lietas labā. 1990. gadā tika pieņemts Uzņēmumu reģistra likums¹⁸⁸ un sākās pirmo uzņēmumu reģistrācija. 1992. gadā valdība vēlējas, lai Uzņēmumu reģistrs palielinātu tieši to uzņēmumu skaitu, kuriem ir saistība ar maizes ražošanu un apriti. Uzņēmumu reģistrs varēja nodrošināt reģistrāciju kā pakalpojumu, taču tā spēkos nebija palielināt reģistrēto subjektu skaitu. Pamazām valsts vara sāka izprast civiltiesību jeb privāttiesību principu, ko tiesību zinātnē dēvē par privātautonomiju. Civiltiesību jomā subjekts patstāvīgi lemj par savu tiesību izmantošanu¹⁸⁹, kamēr publiskajās tiesībās amatpersonas darbojas saskaņā ar tiesību normām, no kurām tās smeļas savu kompetenci. Līdzīgus piemērus var minēt arī par citu brīvību ieviešanu praksē.

1998. gadā Satversme tiek papildināta ar VIII nodaļu, kurā ietvertas cilvēka pamattiesības. Gadu pirms šī notikuma – 1997. gadā 27. jūnijā – Latvijā spēkā stājās 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija un vairāki tās protokoli¹⁹⁰. Šī konvencija tiek uzskatīta par visefektīvāko tiesību aizsardzības līdzekli pasaulē.¹⁹¹ Līdz ar konvenciju Latvijai saistoši kļuva Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi un judikatūra, kas liek interpretēt savu tiesību sistēmu atbilstoši šai judikatūrai un aizpildīt likumu „robus”.

Pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu beigās Latvija nosprauda sev stratēģisku mērķi – iekļauties Eiropas Savienībā. Arī tas ietekmēja tiesību sistēmu, jo par vienu no galvenajiem valdības uzdevumiem tika izvirzīta Latvijas tiesību aktu tuvināšana Eiropas standartiem.¹⁹² Lai realizētu šo mērķi, Latvija vispirms bija spiesta nodrošināt to institūciju stabilu darbību, kurām valstī bija jāgarantē demokrātijas, likuma varas un cilvēktiesību ievērošana.¹⁹³

6.2. Pamattiesības un Satversme

Nav šaubu, ka vieni no nozīmīgākajiem Satversmes grozījumiem kopš tās pieņemšanas joprojām ir Satversmes 1998. gada 15. oktobra grozījumi,¹⁹⁴ kuri papildina Satversmi ar jaunu VIII nodaļu, kas nosaka personu pamattiesību konstitucionālo rangu Latvijā. Šīs nodaļas pieņemšana ir īpaši būtisks notikums no konstitucionālo tiesību viedokļa, jo personu pamattiesību regulējums no šī brīža tiek ietverts hierarhijas ziņā augstākstāvošajā normatīvajā aktā – valsts konstitūcijā. Protams, Latvijas konstitucionālo tiesību praktiķi paši apzinājās, ka pamattiesību kataloga neesība valsts pamatlikumā ir nopietns trūkums,¹⁹⁵ taču sava loma nenoliedzami bija arī starptautisko ekspertu aizrādījumiem par to, ka cilvēktiesībām Latvijā nav noteikts konstitucionāls rangs un pamattiesību katalogs būtu jāiekļauj Satversmē.¹⁹⁶ Svarīgs bija arī tas apstāklis, ka pārējās Baltijas valstīs – Igaunijā un Lietuvā – pieņemtas jaunas konstitūcijas, kurās iekļautas modernas pamattiesību sadaļas. Latvijas tiesību eksperti vēlējas Satversmes papildināšanu ar VIII nodaļu, cerot, ka tas samazinās spriedzi starp iedzīvotājiem un valsts aparātu, tādā veidā stabilizējot demokrātisko Latvijas valsti.¹⁹⁷

Lai arī Satversmes pirmajās septiņās nodaļās ir noteikti konstitūcijas pamatprincipi, pamatā mūsu konstitūciju veido normas, kas noteic valsts varu īstenojošos valsts varas orgānus, to kompetences un savstarpējās attiecības.¹⁹⁸ Pamattiesību kataloga sākotnējā konstitūcijas tekstā nebija. Protams, pamattiesības demokrātiskā valstī darbotos pat tad, ja nebūtu rakstiskas konstitūcijas. Ja Satversme nebūtu papildināta ar VIII nodaļu, tiesību piemērotājiem tik un tā būtu jāņem vērā Latvijā ratificētie starptautiskie cilvēktiesību dokumenti, kā arī Eiropas Savienības tiesas

un Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņas. Latvijā cilvēka tiesības darbotos līdzīgi kā Lielbritānijā, kur nav rakstiskas konstitūcijas. Saskaņā ar 1994. gadā pieņemto likumu „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” (13. pants) ratificēto starptautisko līgumu normas ir spēkā pat tad, ja Latvijas likumos ir citāds regulējums. Respektīvi, tiesību normu kolīziju gadījumā ir piemērojama starptautiskā līguma norma. Protams, rezultāts būtu tāds pats, tikai jāņem vērā, ka pamattiesības ir viena no tām tiesību jomām, kur prakse lielā mērā ir saistīta ar tiesu darbību, jo tiesu spriedumos paustie principi un juridiskās atziņas cilvēktiesību jautājumos ļauj sasniegt taisnīgu rezultātu, bet tiesnešiem, spriežot lietas, nevajadzētu vienmēr konkrētos nolēmumus pamatot ar starptautiskajām konvencijām vai citu tiesu atziņām. Tiesu atziņām, kā tas ir atzīts juridiskajā literatūrā, ir vadlīniju raksturs, kam jākalpo konstitūcijās un likumos nostiprināto tiesību satura noskaidrošanai.¹⁹⁹ Šādiem gadījumiem drīzāk vajadzētu būt izņēmumiem, nevis praksei. Turklāt vienmēr pastāvētu iespēja izmantot 1. panta legāldefinīciju [Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika], lai, balstoties uz pamattiesību atvērtības klauzulu, attiecīgās tiesības un brīvības „ielasītu”. Satversmes 1. pantā noteiktais demokrātijas jēdziens ir t. s. funkcionālais juridiskais jēdziens, kas attiecas gan uz lēmumu pieņemšanas procesu, gan pamatvērtībām demokrātiskā valstī.²⁰⁰ Satversmes tiesas praksē ir atzīts, ka no 1. panta izriet valsts pienākums ievērot virkni tiesiskas valsts pamatprincipu.²⁰¹ Tomēr jāsaprot, ka Eiropā šāda prakse būtu drīzāk izņēmums, un jāpiekrīt juridiskajā doktrīnā paustajam, ka pamattiesību katalogs nav deklaratīvs, bet tajā ietvertās garantijas ir svarīgākā Latvijas konstitūcijas sastāvdaļa.²⁰² Konstitūcija ir juridiskā spēka ziņā augstākais nacionālais tiesību avots un tiesību akts,²⁰³ tāpēc pamattiesību kataloga nostiprināšana Satversmē ir ne vien likumsakarīga, bet no tiesību sistēmas viedokļa pat nepieciešama. Turklāt šādi tiek pabeigts Satversmes radītāju iesāktais darbs. Kā zināms, 1922. gadā Satversmes sapulcei izskatot Satversmi otrajā lasījumā, netika savākts nepieciešamais balsu skaits²⁰⁴ Satversmes otrai daļai „Pamatnoteikumi par pilsoņu tiesībām un pienākumiem”. Tagad vairs nevar pārmet, ka Satversme ir *Rumpfkonstitution*²⁰⁵ jeb latviski „rumpis bez galvas”.²⁰⁶

Ar VIII nodaļas spēkā stāšanās spēku zaudē konstitucionālais likums «Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi», kas pieņemts 1991. gada 12. decembrī un bija spēkā līdz 1998. gada 5. novembrim. Līdz ar konstitucionālā likuma (lai arī likums faktiski bija kvazikonstitucionāls) spēka zaudēšanu konstitucionālā līmenī vairs neparādās neviens tieši norādīts pienākums, kas šai ziņā Latvijas Satversmi atšķir no citām valstīm (piemēram, Polijas, Igaunijas, Lietuvas, Bulgārijas, Vācijas, Krievijas, Indijas, Francijas, Japānas, Armēnijas).²⁰⁷

Jāuzsver, ka ar to pašu likumu, kas Satversmi papildināja ar VIII nodaļu, tika grozīts arī Satversmes 4. un 77. pants. Satversmes 4. pants papildināts ar teikumu, ka valsts valoda ir latviešu valoda, savukārt ar grozījumiem Satversmes 77. pantā noteikts, ka arī Satversmes 4. pants grozāms tautas nobalsošanā. Līdz šim tiesību zinātnē nav bijuši pētījumi par Satversmes 4. pantā ietvertās normas nozīmi, tomēr jāuzsver, ka valsts valodas statusa noteikšana un šīs normas svars ietekmē arī pārējo Satversmes normu saturu.

Valsts valodas statuss pirmās neatkarības posmā ilgu laiku normatīvi nebija regulēts, tomēr vērtīgus apsvērumus par valsts valodas statusu norādījis Senāts kādā lietā par firmas nosaukumu, secinot, ka 1932. gada 18. februāra noteikumi par valsts valodu „nokārto vienīgi valodas jautājumu, nosakot, ka valsts valoda ir latviešu valoda un ka tā obligatoriski lietojama valsts un pašvaldības iestādēs un sarakstē ar

viņām.[...] Noteikumu nolūks bija formāli fiksēt to līdz tam faktiski jau sen atzīto aksiomu, ka valsts valoda ir latviešu valoda.”²⁰⁸

Saeimā valsts valodas statusa regulēšanas vieta Satversmes sistēmā apspriesta Juridiskās komisijas sēdē, kur deputāti vienojušies attiecīgo normu ietvert 4. pantā, nevis VIII nodaļā.²⁰⁹ Šāda lēmuma motīvi komisijas protokolā nav norādīti. Tomēr, ņemot vērā faktu, ka Satversmes 4. pants saistībā ar grozījumiem Satversmes 77. pantā kļuvis par grozāmu tikai tautas nobalsošanā, iespējams izvirzīt hipotēzi, ka Satversmes 4. pantā ietvertas arī tiesības uz valsts valodas – latviešu valodas – lietojumu, kuras konkretizētas Valsts valodas likumā²¹⁰. Līdz šim Satversmes tiesa šādu Satversmes 4. panta tulkojumu nav sniegusi. Praktiska nozīme atzinumam par tiesībām lietot valsts valodu ir arī, izlemjot jautājumu, vai persona var iesniegt konstitucionālo sūdzību par kādas tiesību normu neatbilstību tikai Satversmes 4. pantam. Šai problēmai nepieciešams atsevišķs pētījums, tomēr jāuzsver, ka Satversmes 4. pantam ir nozīme citu Satversmes pantu iztulkošanā. 2002. gadā, grozot Satversmes 18., 21., 101. un 104. pantu²¹¹ un nostiprinot Satversmes 4. pantā ietverto konstitucionālo vērtību, Saeimā tika uzsvērtā šo grozījumu ciešā saikne ar Satversmes 4. pantu.²¹² Tāpat var secināt, ka arī Satversmes 90. pantā noteikto tiesību aspekts – zināt normatīvo regulējumu – kopsakarā ar Satversmes 4. pantu nozīmē zināt tiesības valsts valodā.

Atšķirībā no 1922. gada Satversmes otrās daļas projekta Satversmes VIII nodaļai nav izmantots kādas vienas konstitūcijas prototips (jāatceras, ka Satversmes otrās daļas paraugs bija Vācijas 1919. gada konstitūcija, kas iesaukta par Veimāras konstitūciju), bet tā saturiski orientēta uz Konvenciju un ANO dokumentiem. Jāsaka, ka Satversmē ir iekļauts visai plašs tiesību katalogs. Satversmē ir gan pilsoniskās un politiskās tiesības, gan ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības, gan arī „trešās paaudzes tiesības” – tiesības uz labvēlīgu vidi. Kā to ir atzīmējusi Satversmes tiesa,²¹³ ja kādas sociālās tiesības ir iekļautas pamatlikumā, tad valsts no tām nevar atteikties. Šīm tiesībām krīzes apstākļos nācās izturēt nopietnus pārbaudījumus.²¹⁴ Satversmē tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni *expressis verbis* nav minētas, taču tās tiek aizsargātas ar citu Satversmē minētu tiesību starpniecību (93., 111., 109. pants u. c.).²¹⁵ Satversmes VIII nodaļa veidota, ievērojot pagājušā gadsimta sākuma latviešu valodas specifiku un juridisko lakonismu. Tas noteikti atstāj zināmu iespaidu uz interpretāciju, lai gan pieņemts, ka cilvēktiesības tiek formulētas visai abstrakti, tādēļ to saturs nosakāms saprātīgas interpretācijas ceļā, par pamatu ņemot indivīda lomu rietumu demokrātijā.²¹⁶ Satversmes Pamattiesību nodaļas izstrādātāji, kas tolaik bija labākie valsts konstitucionālo tiesību speciālisti, paši apzinājās trūkumus,²¹⁷ kas saistās ar vēlmi grozījumos saglabāt Satversmes valodas un juridiskās tehnikas stilu.²¹⁸ Satversmes VIII nodaļas formulējumi lakonisma dēļ atpaliek no Konvencijas sniegtajiem plašajiem un konkrētajiem kritērijiem.²¹⁹ Īpaši tas attiecas uz ierobežojumiem, kas atšķirībā no Konvencijas Latvijas konstitūcijā rodami vien 116. pantā. Protams, jāpiekrīt Satversmes pētniekiem, ka pastāvošā 116. panta konstrukcija nav sastopama nevienā citā valstī,²²⁰ jo šāds risinājums nevar būt visaptverošs. Patiešām, šis pants, kuram ir sarežģīta konstrukcija, maldina ar ilūziju, ka tajā ir uzskaitītas visas tiesības, kuras var ierobežot (piemēram, nav minētas pamattiesības, kuras uzskaitītas Satversmes 109.–114. pantā), tāpat nesaprotami ir izdalīta reliģijas brīvības ierobežošana.²²¹ Nav tieši noteikts, kuras tiesības būtu saistāmas ar valsts drošības interesēm. Nav skaidrības par pamattiesību ierobežošanu krīzes apstākļos utt. Tāpat par trūkumu jāuzskata savulaik no panta svītrotais samērīguma princips, jo tādējādi pants tikai daļēji noteic pamattiesību ierobežošanas tehniku.²²² Protams, Eiropas

Cilvēktiesību tiesas prakse ir zināma izeja no strupceļa, jo, to izmantojot, Satversmes tiesai ir iespējas precīzāk formulēt savus spriedumus. Tāpat Satversmes tiesa ir secinājusi, ka, neskatoties uz atsevišķu Satversmes pantu (piemēram, 91. panta) nepiemēšanu 116. pantā, nevar uzskatīt, ka attiecīgajām tiesībām nevar noteikt ierobežojumus, jo tas nonāktu pretrunā ar citos Satversmes pantos garantētajām citu personu pamattiesībām, kā arī Satversmes vienotības principu, jo Satversme ir vienots veselums un tajā ietvertās normas ir tulkojamas sistēmiski.²²³ Šai ziņā lie-la loma ir Satversmes tiesas praksei, jo gan nosacījumus, kam jābūt ierobežojumu pamatā²²⁴ un kas kalpo par ierobežojuma attaisnojošu pazīmi,²²⁵ gan samērīguma lietošanas kritērijus²²⁶ savos spriedumos ir izstrādājusi pati tiesa.

6.3. Tiesībsarga institūcijas izveide un ietekme uz cilvēktiesību attīstību

Pievienošanās Konvencijai paātrināja Satversmes 8. nodaļas pieņemšanu un lika valstsvīriem domāt par tādu institūciju izveidi, kas kalpotu par filtru Latvijas iedzīvotāju sūdzībām Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Pirmkārt, jāatzīmē Satversmes tiesas izveidošana, kura no 2000. gada sāka skatīt iedzīvotāju konstitucionālās sūdzības. Otrkārt, minētajam nolūkam atbilda arī administratīvo tiesu kā specifiska tiesu atzara izveide, kuras pamatmērķis bija vispārējās jurisdikcijas tiesu atslogošana. Treškārt, saskaņā ar 1995. gada Latvijas valdības Nacionālo cilvēktiesību aizsardzības programmu tika pieņemts likums par Valsts cilvēktiesību biroju²²⁷ (VCB), kas kļūst par savdabīgu pārejas modeli uz Tiesībsarga institūtu un galveno iestādi pamattiesību aizsardzības sfērā.²²⁸ Neskatoties uz smagnējo VCB direktora izraudzīšanos un apstiprināšanu, VCB netika uzskatīts par ombudu, jo VCB bija koleģiāla „cilvēktiesību aizsardzības iestāde”, kuras virsuzdevums bija veicināt cilvēktiesību ievērošanu Latvijā. Tādējādi jau sākotnēji Latvijā tika izveidota viena universāla iestāde atšķirībā no valstīm, kur darbojas vairāki ombudi (piemēram, Lielbritānijā).²²⁹ VCB pastāvēja no 1995. līdz 2007. gadam, pēc tam pārtopot Tiesībsarga birojā.²³⁰ No 1997. gada VCB kļuva par Starptautiskās ombudu institūcijas locekli. Veidojot VCB, par pamatu tika ņemti vairāku cilvēktiesību un ombudinstiūciju darbības paraugi, bet visvairāk – Austrālijas.²³¹ Līdzīgi Austrālijas prototipam likums par VCB noteica trīs galvenos iestādes darbības virzienus – individuālu sūdzību pieņemšanu un izskatīšanu, cilvēktiesību situācijas analīzi un pētniecību, kā arī sabiedrības izglītošanu un informēšanu par cilvēktiesībām.²³² Lai gan VCB vajadzēja darboties arī kā mediatoram un, grozot likumus cilvēktiesību aizsardzības jomā, bija jābūt katalizatoram, praksē šī aina nebija tik optimistiska. Turklāt viens no galvenajiem uzdevumiem, kāpēc šī iestāde vispār tika veidota, bija iedzīvotāju sūdzību izskatīšana par cilvēktiesību pārkāpumiem. Salīdzinot VCB un Valsts prezidenta kancelejas saņemto sūdzību skaitu mūsu gadsimta pirmajos trīs gados, var konstatēt, ka lauvas tiesu sūdzību pilsoņi sūtīja tieši valsts pirmajai personai, nevis ombudam. Valsts prezidenta kanceleja 2001. gadā saņēma gandrīz astoņreiz vairāk iedzīvotāju iesniegumu nekā VCB (Valsts prezidents – 8 916, VCB – 969), bet turpmākajos divos gados – piecreiz vairāk (2002. gadā Valsts prezidents – 9 893, VCB – 1 151, 2003. gadā Valsts prezidents – 9 973, VCB – 1 437).²³³ Liela daļa no prezidentam adresētajām iedzīvotāju sūdzībām ir par iespējamiem amatpersonu pārkāpumiem, kā arī nepamatotiem iedzīvotāju tiesību aizskārumiem.²³⁴ Valsts prezidente V. Viķe-Freiberga, vēloties abu sūdzību grupu izskatīšanas slogu novirzīt no Valsts prezidenta institūta, kā arī ņemot vērā Eiropas Savienības ieteikumus par ombuda institūtu,²³⁵ izveidoja darba grupu ombuda institūcijas koncepcijas izstrādei. Darba grupā piedalījās Latvijas Juristu biedrības, Satversmes tiesas, VCB, Bērnu tiesību aizsardzības centra pārstāvji,

kā arī divi Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesori.²³⁶ Par vadītāju tika norīkots Kanādas Broka universitātes politoloģijas profesors J. Dreifelds. Iniciatīvu atbalstīja arī ANO un EDSO institūcijas. Darba rezultāts bija Valsts prezidenta likumdošanas iniciatīva. 2004. gada 16. jūnija vēstulē prezidents rosīna Saeimu pieņemt Tiesībsarga likumu, norādot, ka VCB darbība ir jāpaplašina, jāizveido institūcija, kuras nosaukums atbilstu mandāta apjomam. Bija iecerēts, ka Tiesībsarga birojs atslogos tiesas, spējot atrisināt problēmas daudz ātrāk, neliekot iedzīvotājiem tērēt naudu juridiskajām konsultācijām un prasības pieteikumu sastādīšanai, bet vienkārši personīgi interesējoties par lietas apstākļiem un pieprasot amatpersonu paskaidrojumus par kāda lēmuma vilcināšanu, nelabvēlīgu un nekompetentu attieksmi u.tml.²³⁷ Izskanēja arī cerība, ka tiesībsargs būs kā "zibensnovēdējs", kas uzlabos psiholoģisko klimatu sabiedrībā.²³⁸ Sabiedrībā plauka cerība, ka tiesībsargs nostiprinās indivīda pozīciju iepretim valsts varai un gādās, lai valsts vara Latvijā izturētos cienīgi un ar respektu pret ikvienu cilvēku.²³⁹ Pašiem politiķiem gan nebija ilūziju par jauno institūciju, kas nodrošinās cilvēktiesību standartu ievērošanu valstī ar „brīnumnūjiņas” palīdzību, jo tas būtībā ir visas valsts pārvaldes uzdevums.²⁴⁰ Tika pieņemts likums,²⁴¹ kas spēkā stājās ar 2007. gada 1. janvāri. Ar šo brīdi var uzskatīt, ka izveidota Latvijas Republikas Tiesībsarga institūcija. Līdz ar Tiesībsarga biroja izveidi VCB tiesiskais mandāts tiek paplašināts, klāt nākot labas pārvaldības funkcijai. Veikti arī atsevišķi tehniski uzlabojumi, kas pamatā saistīti ar VCB prakses pārdomātu analīzi. Saskaņā ar likumu tiesībsargs ir Saeimā apstiprināta amatpersona, kura savā darbībā ir neatkarīga. Latvijas ombuda darbību nodrošina saskaņā ar Tiesībsarga likuma 18. panta pirmo daļu izveidots birojs, kas ir patstāvīga valsts iestāde, kura nodrošina funkciju izpildi.²⁴² Birojs neietilpst Satversmes 58. pantā noteiktajā Ministru kabinetam padoto valsts pārvaldes iestāžu sistēmā. Atšķirībā no Valsts prezidenta, tiesām un Valsts kontroles Tiesībsarga biroja statuss pagaidām nav nostiprināts Satversmē. Likumdevējs, ievērojot Tiesībsarga biroja neatkarību budžeta jomā, tam nosaka līdzīgas tiesības kā Likuma par budžetu un finanšu vadību 19. panta piektajā daļā minētajām konstitucionālajām institūcijām (piemēram, Valsts kontrolei).²⁴³

Pēc spraiģām politiskām cīņām²⁴⁴ par pirmo tiesībsargu kļuva viens no Neatkarības deklarācijas autoriem, bijušais Satversmes tiesas tiesnesis R. Apšītis. Jāatzīmē, ka viņš viedokli bieži paudis nevis personīgi, bet to ir darījuši Tiesībsarga biroja darbinieki (piemēram, kad kāds Latvijas Pasta darbinieks izvietojis Krievijas karogu vai tā saukto Georga lenti pie darba automašīnas²⁴⁵ u. c.).

Nav šaubu, ka universāla Tiesībsarga biroja izveide balstījās uz ekonomiskiem apsvērumiem, jo jau 2001. gadā Valsts prezidentes izveidotā darba grupa tika aplūkojusi iespēju izveidot arī atsevišķu ombudu, kas būtu atbildīgs tikai par pašvaldību jautājumiem.²⁴⁶ Tāpat Latvijai noteikti būtu nepieciešams bērnu tiesību ombuds, jo, ja agrāk ar šādiem jautājumiem nodarbojās Bērnu tiesību aizsardzības centrs, kura funkcijas zināmā mērā pārņēma Ģimenes un bērnu lietu ministrija, tad šobrīd tādas institūcijas nav. Latvijā darbojas atsevišķas iestādes ar ombuda iezīmēm. Tāds, piemēram, ir Patērētāju tiesību aizsardzības centrs, kurš aizstāv konkrētas sociālas grupas intereses, agrāk darbojās Reliģisko lietu pārvalde, kuras pienākumos ietilpa palīdzēt reliģiskajām organizācijām, piemēram, rosinot priekšlikumus likumos, kas uzlabotu reliģijas brīvību un novērstu diskrimināciju u.tml.

Tomēr jaunajai struktūrai ir arī savi trūkumi: ir maz tādu pārbaužu lietu, kas veiktas pēc personīgās iniciatīvas, nav daudz pieteikumu Satversmes tiesā un visbeidzot – tiesībsargam ir mazāka autoritāte nekā savulaik bija VCB. Šis institūts

joprojām nav nostiprināts valsts pamatlikumā, taču tam nav sakara ar iestādes kapacitāti, un šķiet, ka to nevar norakstīt tikai uz līdzekļu trūkumu. Neraugoties uz to, VCB un šobrīd arī Tiesībsarga institūcija jau ar savu pastāvēšanu un vadītāja kandidatūru izraudzīšanos²⁴⁷ vien ir veicinājušas pamattiesību aizsardzību valstī un piesaistījušas sabiedrības uzmanību arī labas pārvaldības jautājumiem.

Kopš Tiesībsarga likuma pieņemšanas joprojām būtiskākie ir 2008. gada grozījumi,²⁴⁸ kas pagarināja tiesībsarga pilnvaru termiņu no četriem uz pieciem gadiem un pavēra iespēju par tiesībsargu kļūt tiesnešiem un ierēdņiem, jo paredzēja (9. panta otrā daļa), ka, beidzoties tiesneša pilnvarām, tiesnesim vai ierēdnim ir tiesības atgriezties savā iepriekšējā amatā. Tika palielināts to Saeimas deputātu skaits (no vismaz pieciem uz 1/3 daļu), kuriem ir tiesības rosināt tiesībsarga atstādināšanu. Tāpat likuma grozījumi precizēja tiesībsarga pilnvaras attiecībā uz dokumentu pieprasīšanu no indivīdiem un iestādēm, to apjomu un termiņiem, kā arī paredzēja viņa klātbūtni valdības sēdēs padomdevēja statusā.

7. Pilsoņu kopuma tiesību attīstība

Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 2. pantu Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai. Tauta savu suverēno varu īsteno gan tiešās, gan pārstāvniecības demokrātijas veidā. Tiešās demokrātijas mehānismi ir tautas nobalsošanas un vēlēšanu likumdošanas iniciatīvas. Savukārt pārstāvniecības demokrātijas pamatā ir princips, ka tauta rīkojas un pieņem lēmumus ar savu pārstāvju starpniecību. Abas šīs demokrātijas formas pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas ir piedzīvojušas būtisku attīstību.

7.1. Tautas nobalsošana

1991. gada 3. martā – laikā, kad bija pieņemta Latvijas Neatkarības deklarācija, bet Latvijas faktiskā neatkarība un Satversmes darbība vēl pilnībā nebija atjaunota, – notika Vislatvijas tautas aptauja, kurā varēja piedalīties visi Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji vecumā no 18 gadiem. Aptaujas dalībniekiem bija jāatbild uz jautājumu – “Vai jūs esat par demokrātisku un valstiski neatkarīgu Latvijas Republiku?”. Aptaujas rezultāti pārliecinoši parādīja iedzīvotāju atbalstu neatkarīgas valsts izveidei, jo no 87,56 % balsstiesīgo, kuri piedalījās šajā aptaujā, 73,68 % iedzīvotāju teica jāvārdu Latvijas neatkarībai.²⁴⁹ Tas arī bija viens no faktoriem, kas tā laika likumdevēju – Augstāko padomi – mudināja veikt nākamās darbības valstiskuma atjaunošanas virzienā. Juridiski tā nebija tautas nobalsošana, bet tomēr šai aptaujai pēc formas piemita visas tautas nobalsošanas pazīmes: balsošana vēlēšanu iecirkņos, rūpīga norises procesa kontrole, nopietni izstrādāta juridiskā bāze.²⁵⁰

7.1.1. Tautas nobalsošanas gadījumi, kas bija noteikti Satversmē tās darbības atjaunošanas brīdī

1993. gada 6. jūlijā, kad pilnā apmērā tika atjaunota 1922. gadā pieņemtās Latvijas Republikas Satversmes darbība, tajā bija noteikti tikai četri gadījumi, kuros rīkojama tautas nobalsošana.

- 1) **Ja Saeima ir grozījusi Satversmes 1., 2., 3. vai 6. pantu, tad šādi pārgrozījumi, lai tie iegūtu likuma spēku, ir nododami tautas nobalsošanai (Satversmes 77. pants).**

1998. gada 15. oktobrī tika pieņemts likums „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”, ar kuriem cita starpā tika papildināts Satversmes 77. pants, nosakot, ka tautas nobalsošana rīkojama arī tad, ja Saeima grozījusi Satversmes 4. pantu un

pašu 77. pantu. Kā to norādījusi Satversmes tiesa savā judikatūrā, tautas nobalsošana Satversmes 77. panta kārtībā būtu jāriko arī tādā gadījumā, ja Saeima grozītu šos Satversmes pantus nevis tekstuāli, bet pēc būtības, – neizdarot tekstuālus pār-grozījumus tieši 77. pantā, bet šādus pārgrozījumus ietverot citos tiesību aktos.²⁵¹ Tie principi, kas ir nostiprināti Satversmes 1., 2., 3., 4. un 6. pantā, veido Satversmes konceptuālo pamatu, proti, regulē pašus būtiskākos jautājumus Latvijas valstī, nosaka valsts iekārtas pamatprincipus, aizsargā Latvijas Republikas neatkarību un demokrātisko iekārtu,²⁵² un šos principus nevar grozīt Saeima bez tautas akcepta.

Latvijas vēsturē līdz šim tādas tautas nobalsošanas nav bijušas. Kontekstā ar šo tautas nobalsošanu pirms Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā diskusijas raisīja jautājums par to, vai Latvijas dalība Eiropas Savienībā neietekmēs Satversmes 1. pantā ietverto neatkarības jēdzienu un 2. pantā nostiprināto tautas suverenitātes principu un vai tādēļ nav nepieciešams rīkot tautas nobalsošanu Satversmes 77. panta kārtībā. Atbildīgās institūcijas secināja, ka, iestājoties Eiropas Savienībā, Latvijas suverenitāte un neatkarība netiek aizskarta, tādēļ nav nepieciešams rīkot tautas nobalsošanu Satversmes 77. pantā noteiktajā kārtībā.²⁵³

Jauna juridiska rakstura diskusija saistībā ar Satversmes 77. pantu norisinājās, kad tika lemts jautājums pa Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu. Pieteicēji – Saeimas deputāti – vērsās Satversmes tiesā, uzskatot, ka ar robežlīguma noslēgšanu ir ticis aizskarts Satversmes 3. pants un līdz ar to jāriko tautas nobalsošana 77. panta kārtībā. Tomēr, izskatot lietu, Satversmes tiesa atzina, ka robežlīgumā minētā valsts robeža neaizskar Satversmes 3. pantā noteikto Latvijas valsts teritorijas daļu, tātad Satversmes 3. pants nav aizskarts un tautas nobalsošana nav jāriko.²⁵⁴ Līdzīgi arī 2009. gada spriedumā t. s. Lisabonas lietā, kur pieteicēji bija norādījuši, ka likums „Par Lisabonas līgumu, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu” pēc būtības esot grozījis Satversmes 2. pantu un tādēļ bija nepieciešams sarīkot tautas nobalsošanu, Satversmes tiesa nav konstatējusi tādas Lisabonas līguma normas, kas aizskartu Satversmes 2. pantā nostiprināto tautas suverenitātes principu. Tiesa nosprieda, ka arī šajā gadījumā tautas nobalsošana nav jāriko.²⁵⁵

2) Valsts prezidents ir ierosinājis Saeimas atlaišanu (Satversmes 48. pants).

Šī tiesību norma ir spēkā no Satversmes pieņemšanas un līdz šim nav grozīta. Jānorāda, ka Satversmes 48. pants ir cieši saistīts ar Satversmes 50. pantu, kurš nosaka: „Ja tautas nobalsošanā vairāk nekā puse no nodotām balsīm izsakās pret Saeimas atlaišanu, tad Valsts Prezidents uzskatāms par atlaistu un Saeima ievēl jaunu Valsts Prezidentu uz atlaistā Prezidenta atlikušo pilnvaru laiku.” Ārvalstu tiesību zinātnieki šo tautas nobalsošanas gadījumu raksturojuši kā visai savdabīgu.²⁵⁶ Savulaik jau profesors K. Dišlers ir norādījis, ka „Valsts Prezidentam vajadzētu dot tiesību ierosināt Saeimas atlaišanu, neriskējot ar savu amata stāvokli”.²⁵⁷ Šāds priekšlikums tika pausts arī 2008. gada Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklī par Saeimas priekšlaicīgu vēlēšanu mehānisma pilnveidošanu,²⁵⁸ uz kuru balstoties Valsts prezidents V. Zatlers vairākkārt²⁵⁹ iesniedza Saeimā likumdošanas iniciatīvas, piedāvājot izteikt Satversmes 48. pantu jaunā redakcijā, nosakot Valsts prezidentam patstāvīgas tiesības atlaist Saeimu, neparedzot tautas nobalsošanu. Taču neviena no iesniegtajām iniciatīvām vēl nav noslēgusies ar attiecīgu grozījumu pieņemšanu.

Savulaik profesors K. Dišlers, analizējot Satversmes 48. pantā nostiprināto procedūru, izteica šaubas, „vai Saeimas atlaišanas ierosināšana kļūs par dzīvī pie-lietojamu institūtu”²⁶⁰. Arī citi mūsdienu tiesību zinātnieki bija pauduši līdzīgus

pieņēmumus. Šīs prognozes nav piepildījušās, jo 2011. gada 28. maijā Valsts prezidents V. Zatlers izdeva rīkojumu Nr. 2 „Par Saeimas atlaišanas ierosināšanu”. Pamatojoties uz šo rīkojumu, CVK 2011. gada 30. maijā izsludināja un 23. jūlijā sarīkoja tautas nobalsošanu par 10. Saeimas atlaišanu.

Minētais Valsts prezidenta rīkojums rosināja virkni diskusiju juristu vidū²⁶¹, tai skaitā pieteikuma iesniegšanu Administratīvajā rajona tiesā, kurā lūgts atcelt Centrālās vēlēšanu komisijas lēmumu Nr. 10 „Par tautas nobalsošanas izsludināšanu”. Galvenās diskusijas juristu vidū raisīja jautājums par to, vai Valsts prezidents varēja izdot rīkojumu par Saeimas atlaišanu tik īsu laiku pirms sava prezidentūras termiņa beigām (prezidenta V. Zatlera pilnvaru termiņš beidzās 2011. gada 7. jūlijā), jo tādējādi faktiski nebija iespējams īstenot Satversmes 50. pantā nostiprināto mehānismu, ka tad, ja tautas nobalsošanā vairāk nekā puse balsotāju izteiktos pret Saeimas atlaišanu, Valsts prezidents būtu uzskatāms par atlaistu. Administratīvā tiesa nolēma atteikt pieņemt pieteikumu, jo secināja, ka Centrālās vēlēšanu komisijas lēmums nav patstāvīgs lēmums, kas dibina tiesiskās attiecības valsts pārvaldes jomā, bet gan tikai Valsts prezidenta pieņemtajam rīkojumam pakārtots organizatorisks izpildes instruments. Centrālās vēlēšanu komisijas lēmums arī pats par sevi nav vērsts uz jaunu tiesisku seku radīšanu (vēl jo vairāk – konkrētām personām), jo iespēja tautai balsot par Saeimas atlaišanu tiek dota nevis ar Centrālās vēlēšanu komisijas lēmumu, bet gan ar Valsts prezidenta rīkojumu.²⁶² Tādējādi 2011. gada 23. jūlijā notika tautas nobalsošana, kurā vēlēšanu aktivitāte bija 44,73 %. Par 10. Saeimas atlaišanu nobalsoja pārliecinošs vairākums balsotāju – 94,3 %, bet pret 10. Saeimas atlaišanu bija tikai 5,48 % balsotāju.²⁶³ Jāatzīmē, ka tautas nobalsošana par Saeimas atlaišanu būtu uzskatāma par notikušu pat tādā gadījumā, ja tajā piedalītos tikai daži vēlētaji, jo šis ir vienīgais Latvijas Satversmē paredzētais tautas nobalsošanas gadījums, kuram nav nepieciešams kvorums. Līdz ar to 2011. gada 23. jūlija tautas nobalsošanā, pamatojoties uz Satversmes 48. pantu, 10. Saeima tika atlaista, un CVK izsludināja jaunas Saeimas vēlēšanas, kurām saskaņā ar Satversmes 48. pantu jānotiek ne vēlāk kā divus mēnešus pēc Saeimas atlaišanas. Tādējādi 2011. gada 17. septembrī Latvijā notika pirmās ārkārtas vēlēšanas Latvijas vēsturē.

3) Valsts prezidents ir apturējis likuma publicēšanu uz diviem mēnešiem, un šo divu mēnešu laikā ir saņemts ne mazāk kā vienas desmitās daļas vēlēšanu pieprasījums nodot apturēto likumu tautas nobalsošanai (Satversmes 72. pants).²⁶⁴

Šis ir savdabīgs regulējums ar divpakāpju raksturu – vispirms ir jāsavāc vismaz vienas desmitās daļas vēlēšanu paraksti, tādējādi pieprasot sarīkot tautas nobalsošanu, pēc tam, ja nepieciešamais parakstu skaits ir savākts, tiek rīkota tautas nobalsošana. Šis Satversmes 72. pantā nostiprinātās tautas nobalsošanas nolūks ir likuma atcelšana. Šajā tautas nobalsošanas gadījumā tauta izlieto savu veto tiesību jeb tiesību noraidīt Saeimas pieņemtu likumu.²⁶⁵

Valsts prezidentam likums obligāti jāaptur, ja to pieprasa ne mazāk kā viena trešā daļa Saeimas locekļu (72. panta otrais teikums), taču arī pašam Valsts prezidentam ir rīcības brīvība – tiesības apturēt likuma publicēšanu uz diviem mēnešiem (72. panta pirmais teikums).

Satversmes 72. pantā ir nostiprināta sarežģīta procedūra, un jāpiekrīt tiesību zinātnē paustajam viedoklim, ka, neraugoties uz to, ka Satversme nenosaka priekšnoteikumus, kad Valsts prezidents ir tiesīgs izmantot šīs tiesības, Valsts prezidents droši vien izšķirsies par likuma publicēšanas apturēšanu tikai tad, ja tajā skartais jautājums būs principiāli svarīgs un nozīmīgs Latvijas valstij.²⁶⁶

Līdzšinējā praksē Valsts prezidenti vairākkārt ir apturējuši likuma publicēšanu pēc Saeimas deputātu pieprasījuma, taču vislielākās diskusijas konstitucionālo tiesību jomā Satversmes 72. panta kontekstā norisinājās 2007. gadā, kad Valsts prezidente V. Viķe-Freiberga 2007. gada 10. martā izmantoja savas Satversmes 72. pantā noteiktās tiesības, apturot likumu „Grozījumi Nacionālās drošības likumā” un „Grozījumi Valsts drošības iestāžu likumā” publicēšanu uz diviem mēnešiem.²⁶⁷ Šī bija pirmā reize Latvijas konstitucionālo tiesību vēsturē, kad Valsts prezidents bija apturējis likuma publicēšanu pēc savas iniciatīvas. Minētais gadījums raisīja virkni konstitucionāla rakstura diskusiju, tai skaitā par to, vai šādam Valsts prezidenta rīkojumam (t.i., kad likums tiek apturēts pēc Valsts prezidenta iniciatīvas) ir nepieciešama kontrasignācija (līdzparakstīšana).²⁶⁸ Valsts prezidente šo likuma publicēšanu bija apturējusi bez kontrasignācijas, un, ņemot vērā, ka pret to netika celtas iebildes, tika iedibināta prakse, ka šādiem lēmumiem kontrasignācija nav nepieciešama.²⁶⁹ Otrs jautājums, kas tika plaši apspriests, bija par to, vai pēc tam, kad paziņojums par likuma publicēšanas apturēšanu ir publicēts, to var atsaukt. Praksē radās interesanta situācija, jo pēc tam, kad šie likumi bija apturēti, Saeima atcēla iepriekš akceptētos kritiski vērtētos grozījumus, tādējādi it kā labojot savu kļūdu. Līdz ar to radās juridiska rakstura neskaidrība, vai ir rīkojama parakstu vākšana un tautas nobalsošana. Tomēr konstitucionālo tiesību eksperti pauda samērā vienotu nostāju par to, ka tas, ka Saeimas vairākums pēc likuma apturēšanas izdara grozījumus, neaptur nedz parakstu vākšanu, nedz tautas nobalsošanu.²⁷⁰

4) **Saeima nav pieņēmusi bez satura grozījumiem ne mazāk kā vienas desmitās daļas vēlēšanu iesniegtu likumprojektu vai Satversmes grozījumu projektu (Satversmes 78. pants).**

Šis Satversmes 78. panta regulējums, kas paredz tautas nobalsošanu, ja parlaments neapstiprina vēlēšanu iesniegto likumprojektu, ir savdabīgs un maz sastopams citās valstīs. Kā norādījusi I. Ņikuļceva, no Eiropas valstīm šāds regulējums pastāv tikai Šveicē.²⁷¹

Šis tautas nobalsošanas gadījums ir cieši saistīts ar otru tiešās demokrātijas institūtu – vēlēšanu likumdošanas iniciatīvu un tādēļ sīkāk tiks apskatīts turpmākajā apakšnodaļā. Taču attiecībā uz tautas nobalsošanu praksi jānorāda, ka pēc neatkarības atjaunošanas trīs reizes tautas nobalsošana tika rīkota tā iemesla dēļ, ka Saeima nebija akceptējusi vēlēšanu iesniegto likumprojektu. Pirmā tautas nobalsošana, pamatojoties uz Satversmes 78. pantu, tika sarīkota 2008. gada 2. augustā, jo Saeima 2008. gada 5. jūnijā bija noraidījusi vēlēšanu iesniegto likumprojektu, kurš paredzēja grozīt Satversmes 78. un 79. pantu, nosakot, ka ne mazāk kā vienai desmitajai daļai vēlēšanu ir tiesības rosināt Saeimas atlaišanu.²⁷² Tāpēc 2008. gada 2. augustā notika tautas nobalsošana. Lai gan tajā 608 847 vēlētajī nobalsoja „par” likumprojekta pieņemšanu, tas tomēr netika pieņemts, jo saskaņā ar Satversmes 79. pantu, lai grozījumi Satversmē iegūtu likuma spēku, par to būtu bijis jānobalso vismaz pusei no visiem balsstiesīgajiem pilsoņiem, t. i., 757 468 vēlētajiem.²⁷³ Otra tautas nobalsošana šī paša iemesla dēļ notika pavisam drīz – 2008. gada 23. augustā, jo Saeima bija noraidījusi vēlēšanu iesniegto likumprojektu „Grozījums likumā „Par valsts pensijām””.²⁷⁴ Arī šis likumprojekts tautas nobalsošanā netika pieņemts, jo tautas nobalsošanai nebija kvoruma.²⁷⁵ Savukārt trešā tautas nobalsošana, kura balstīta uz Satversmes 78. pantu, notika 2012. gada 18. februārī, jo Saeima bija noraidījusi ne mazāk kā vienas desmitās daļas vēlēšanu iesniegtos Satversmes grozījumus, kuri paredzēja piešķirt krievu valodai Latvijā otras valsts valodas statusu. Šie grozījumi

tautas nobalsošanā netika pieņemti, jo tos neatbalstīja vismaz puse no visiem balsstiesīgajiem, kā to nosaka Satversmes 79. pants.

7.1.2. Tautas nobalsošanas gadījumi, kuri ieviesti pēc Satversmes darbības atjaunošanas

Pēc Satversmes darbības atjaunošanas Satversmē ir tikuši nostiprināti vēl trīs gadījumi, kuros rikojamās tautas nobalsošanas.

1) Izlemjams jautājums par Latvijas dalību Eiropas Savienībā, kuru ierosina Saeima (Satversmes 68. pants).

Šis tautas nobalsošanas gadījums tika nostiprināts Satversmē 2003. gadā²⁷⁶, ņemot vērā, ka 2002. gada 13. decembrī Latvija Kopenhāgenā saņēma uzaicinājumu iestāties Eiropas Savienībā, pēc kura jautājums par tautas nobalsošanu kļuva par vienu no svarīgākajiem iekšpolitiskajiem jautājumiem.

Vienlaikus 2003. gadā tika veikti grozījumi Satversmes 79. pantā attiecībā uz kvorumu, nosakot, ka tautas nobalsošanai nodotais lēmums par Latvijas dalību Eiropas Savienībā vai būtiskām izmaiņām šīs dalības nosacījumos ir pieņemts, ja balsotāju skaits ir vismaz puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita un ja vairākums ir balsojis par Latvijas dalību Eiropas Savienībā vai būtiskām izmaiņām šīs dalības nosacījumos.

Jāatzīmē, ka jautājums par veidu, kādā izlemjama dalība Eiropas Savienībā, bija plašas polemikas objekts gan juristu, gan politiķu vidū.²⁷⁷ Tika apspriesti trīs iespējamie varianti, par ko sarīkot tautas nobalsošanu:

- 1) grozījumi Satversmē;
- 2) likums, ar kuru tiek apstiprināts Latvijas iestāšanās ES līgums;
- 3) abstrakts jautājums.

Par piemērotāko darba grupa atzina balsojumu par abstraktu jautājumu, jo tas pieļautu iespējami vienkāršāku un skaidrāk saprotamu balsošanai nododamā jautājuma formulējumu.

Tādējādi 2003. gada 20. septembrī notikušajā tautas nobalsošanā vēlētājiem bija jāatbild uz jautājumu "Vai jūs esat par Latvijas dalību Eiropas Savienībā?"²⁷⁸. Referendumā piedalījās 1 010 467 balsotāji. Ņemot vērā, ka 66,97 % vēlētāju sniedza pozitīvu atbildi uz šo jautājumu, Latvija 2004. gada 1. maijā kļuva par pilntiesīgu ES dalībvalsti, tādējādi noslēdzās būtisks posms mērķtiecīgi īstenotās ārpolitikas jomā.

2) Izlemjams jautājums par būtiskām izmaiņām nosacījumos par Latvijas dalību Eiropas Savienībā, un to pieprasa vismaz puse Saeimas locekļu (Satversmes 68. pants).

Arī šis tautas nobalsošanas gadījums Satversmē tika nostiprināts 2003. gadā vienlaikus ar jautājumu par Latvijas dalību ES.

Darba grupa, kura izstrādāja Satversmes grozījumus saistībā ar plānoto dalību ES, pamatoja nepieciešamību pēc šādas tautas nobalsošanas, norādot: „tā kā jautājums par dalību ES ir atkarīgs no tautas izvēles, tad nebūtu korekti to aprobežot tikai ar iestāšanos vai izstāšanos. Izmaiņas Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā vai Līgumā par Eiropas Savienību ļoti būtiski varētu mainīt līdzsvaru starp nacionālā līmenī izlemjamiem jautājumiem un ES ekskluzīvo kompetenci. Tādēļ, lai uzturētu leģitimitāti Latvijas dalībai ES, ir nepieciešams paredzēt iespēju nodot tautas nobalsošanai arī jautājumus par izmaiņām Līgumos”²⁷⁹.

Šāda tautas nobalsošana būtu rīkojama tikai par būtiskiem ar ES saistītiem jautājumiem, un to, vai šīs izmaiņas ir tik būtiskas, lai nodotu tautas nobalsošanai, izšķirtu vismaz puse Saeimas deputātu. To, ka deputātiem ir tiesības, bet ne

pienākums nodot tautas nobalsošanai ar Eiropas integrāciju saistītus jautājumus, norādījusi arī Satversmes tiesa savā judikatūrā.²⁸⁰ Jānorāda, ka prasība, lai šādu pieprasījumu izteiktu vismaz puse Saeimas locekļu, ir diezgan augsts sliekšnis un prasa lielu politisko konsensu, kas nozīmē, ka, visticamāk, tautas nobalsošanas tiešām tiks rīkotas tikai par patiesi svarīgiem Eiropas integrācijas jautājumiem.

Līdz šim Latvijā šādas tautas nobalsošanas nav notikušas. Kā jau iepriekš minēts, 2008. gadā Satversmes tiesā gan tika iesniegta konstitucionālā sūdzība, lai apstrīdētu Lisabonas līguma ratificēšanas kārtību, norādot uz iespējamu Satversmes 68. panta ceturtās daļas pārkāpumu, jo Latvijā nenotika tautas nobalsošana par Lisabonas līgumu, ar ko tika grozīts Līgums par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgums. Latvijā Lisabonas līgumu ratificēja Saeima, kaut gan citās valstīs par tā apstiprināšanu tika lemts referendumos. Izskatot lietu, Satversmes tiesa nosprieda, ka Satversmes 68. pantā noteiktā kārtība nav pārkāpta.²⁸¹

3) Tautas nobalsošana par Saeimas atsaukšanu (Satversmes 14. pants).

Šis tautas nobalsošanas gadījums Latvijas konstitucionālajās tiesībās tika ieviests tikai 2009. gadā 8. aprīlī, pieņemot līdz šim pēdējos Satversmes grozījumus.²⁸² Minētie grozījumi stājās spēkā līdz ar 10. Saeimas sanākšanu – 2010. gada 2. novembrī.

Saskaņā ar Satversmes 14. pantu ne mazāk kā vienai desmitajai daļai vēlētāju ir tiesības ierosināt tautas nobalsošanu par Saeimas atsaukšanu. Ja tautas nobalsošanā par Saeimas atsaukšanu nobalso vairākums no balsotājiem un vismaz divas trešdaļas no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita, tad Saeima uzskatāma par atsauktu. Tiesību ierosināt tautas nobalsošanu par Saeimas atsaukšanu nevar izmantot gadu pēc Saeimas sanākšanas, gadu pirms Saeimas pilnvaru beigām, Valsts prezidenta pilnvaru pēdējo sešu mēnešu laikā, kā arī agrāk par sešiem mēnešiem pēc iepriekšējās tautas nobalsošanas par Saeimas atsaukšanu.²⁸³ Tiesības vēlētājiem rosināt un izlemt jautājumu par parlamenta atsaukšanu ir reti sastopamas citās pasaules valstīs.²⁸⁴

Tādējādi pēc šo grozījumu spēkā stāšanās ir paplašināts Saeimas pilnvaru pirmstermiņa izbeigšanās gadījumu skaits, jo līdzās līdzšinējam regulējumam, kas paredzēja tiesības **atlaist** Saeimu Satversmes 48. panta kārtībā, vēlētājiem tagad ir arī tiesības **atsaukt** Saeimu, kas nozīmē, ka tagad arī tauta pati var iniciēt tautas nobalsošanu par Saeimas atlaišanu un nav nepieciešams, lai šo procesu uzsāktu Valsts prezidents Satversmes 48. pantā noteiktajā kārtībā.

Jāatzīmē, ka centieni nostiprināt Satversmē tautas tiesības atsaukt Saeimu bija arī iepriekš – 2008. gada 2. augustā notika tautas nobalsošana par likuma „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” pieņemšanu. Šo Satversmes grozījumu projektu bija iniciējusi Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, un tas paredzēja grozīt Satversmes 78. un 79. pantu, nosakot, ka vēlētājiem ir tiesības rosināt Saeimas atlaišanu. Saeima šo vēlētāju rosināto Satversmes grozījumu projektu noraidīja, tādēļ likumprojekts atbilstoši Satversmes 78. pantam bija jānodod tautas nobalsošanai. Tautas nobalsošanā vēlētāju aktivitāte nebija pietiekama, likumprojekts netika pieņemts (tautas nobalsošanā piedalījās 42 % vēlētāju, no kuriem pārliecinošs vairākums – 96,78 % atbalstīja grozījumu pieņemšanu).²⁸⁵ Pēc nesekmīgā 2008. gada augusta referendumā Valsts prezidents V. Zatlers nāca klajā ar uzdevumu Saeimai izstrādāt Satversmes grozījumus, kuri jau 2009. gada 8. aprīlī tika arī pieņemti.

Tādējādi patlaban Satversme paredz septiņus gadījumus, kuri izlemjami tautas nobalsošanā. Gadījumi, kuros rīkojama tautas nobalsošana, un detalizēts ar to saistītais normatīvais regulējums atrodams speciālā normatīvajā aktā – 1994. gada 31. martā Saeimā pieņemtajā likumā „Par tautas nobalsošanu un likumu

ierosināšanu”.²⁸⁶ Pieņemot šo likumu, Saeima lielā mērā ir saglabājusi 1922. gada likumā „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” ietvertu regulējumu.

7.1.3. Pēc neatkarības atjaunošanas notikušās tautas nobalsošanas

Jānorāda, ka, salīdzinot ar pirmskara Latviju, mūsdienās tautas nobalsošanas praksē notiek salīdzinoši biežāk. Laika posmā no 1922. gada, kad stājās spēkā Satversme, līdz 1934. gadam, kad tika apturēta Satversmes darbība, notika četras tautas nobalsošanas (1923., 1927., 1931. un 1933. gadā), un tās visas balstījās uz Satversmes 78. pantā noteikto pamatojumu, t. i., Saeima nebija pieņēmusi vēlēšanu iesniegtās likumdošanas iniciatīvas.²⁸⁷ Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā ir sarīkotas astoņas tautas nobalsošanas (neskaitot 1991. gada 3. marta iedzīvotāju aptauju par Latvijas Republikas neatkarību), un tās notikušas dažādu iemeslu dēļ.

Pirmā tautas nobalsošana atjaunotajā Latvijas Republikā notika 1998. gada 3. oktobrī vienlaikus ar 7. Saeimas vēlēšanām. Šajā tautas nobalsošanā vēlētajiem bija jāizlemj atcelt vai atstāt spēkā Saeimas 1998. gada 22. jūnijā pieņemto likumu “Grozījumi Pilsonības likumā”. Tautas nobalsošana tika rīkota, pamatojoties uz Satversmes 72. pantu, jo pēc likuma grozījumu apturēšanas notikušajā parakstu vākšanā likuma nodošanu tautas nobalsošanai atbalstīja vairāk nekā viena desmitā daļa no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos balsstiesīgo pilsoņu skaita. Šie grozījumi paredzēja, ka, pamatojoties uz vecāku pieteikumu, Latvijas pilsonībā tiek uzņemti tie Latvijas nepilsoņu un bezvalstnieku bērni, kuri dzimuši pēc 1991. gada 21. augusta, nepieprasot latviešu valodas prasmi, tāpat grozījumi paredzēja atcelt naturalizācijas kvotas jeb logus. Šajā tautas nobalsošanā piedalījās 69,8 % vēlēšanu (jeb 97,14 % no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlēšanu skaita). To var uzskatīt par vienu no visplašāk apmeklētajām tautas nobalsošanām Latvijas vēsturē. Tā kā vairākums balsotāju bija pret likuma atcelšanu, grozījumi Pilsonības likumā atcelti netika un stājās spēkā. Jaunpieņemtais regulējums atbilda Eiropas rekomendācijām un uzlaboja Latvijas ārpolitisko stāvokli.

Otra tautas nobalsošana notika 1999. gada 13. novembrī. Tajā vēlētajiem bija jālemj par to, vai atcelt likumu „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām””, kurus Valsts prezidents pēc vienas trešās daļas deputātu lūguma bija apturējis (Satversmes 72. panta kārtībā). Likums paredzēja pakāpenisku pensionēšanās vecuma paaugstināšanu līdz 62 gadiem un vairākas citas izmaiņas. Pretstatā referendumam par pilsonības jautājumiem, šajā tautas nobalsošanā vēlēšanu aktivitāte nebija pietiekama, lai to varētu uzskatīt par notikušu, un tādēļ apturētais likums tautas nobalsošanā netika atcelts, kaut arī 94,17 % no balsotājiem bija atbalstījuši tā atcelšanu.

Trešā tautas nobalsošana tika sarīkota 2003. gada 20. septembrī. Šajā tautas nobalsošanā vēlētajiem bija jāatbild uz jautājumu “Vai jūs esat par Latvijas dalību Eiropas Savienībā?”. Pārliciecinātais vairākums – 66,97 % vēlēšanu – nobalsoja par Latvijas dalību Eiropas Savienībā.

Ceturtā tautas nobalsošana tika sarīkota 2007. gada 7. jūlijā. Tā notika par Valsts prezidentes V. Vīķes-Freibergas apturēto likumu “Grozījumi Nacionālās drošības likumā” un “Grozījumi Valsts drošības iestāžu likumā” atcelšanu. Šis bija pirmais gadījums Latvijas vēsturē, kad Valsts prezidents pēc savas iniciatīvas apturēja likuma publicēšanu (Satversmes 72. panta kārtībā). Parakstu vākšanā tautas nobalsošanas sarīkošanu atbalstīja 14 % no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos balsstiesīgo pilsoņu skaita, taču tautas nobalsošanā saņemtais derīgo balsošanas zīmju kopskaits par katru no likumiem nebija pietiekams, lai tautas nobalsošanu uzskatītu par notikušu, un tādēļ apturētie likumi atcelti netika.

Tiešās demokrātijas īstenošanas ziņā īpaši aktīvs bija 2008. gads, kad valstī viena mēneša laikā tika sarīkotas divas tautas nobalsošanas. 2008. gada 2. augustā notika referendums par likuma „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” pieņemšanu. Arī šajā tautas nobalsošanā vēlētāju aktivitāte nebija pietiekama un līdz ar to likumprojekts netika pieņemts.²⁸⁸ Vēlētāju zemās aktivitātes dēļ negatīvs iznākums bija arī 2008. gada 23. augustā notikušajai tautas nobalsošanai par vēlētāju ierosināto, bet Saeimā noraidīto likumprojektu „Grozījums likumā „Par valsts pensijām””. Tādēļ saskaņā ar Satversmes 78. pantu arī bija jāriko tautas nobalsošana. Šajā tautas nobalsošanā piedalījās tikai 22,9 % vēlētāju, līdz ar to tā uzskatāma par nenotikušu.

Septītā tautas nobalsošana notika 2011. gada 23. jūlijā, kad, ņemot vērā Valsts prezidenta V. Zatlera 2011. gada 28. maija rīkojumu Nr. 2 „Par Saeimas atlaišanas ierosināšanu”, tika sarīkota tautas nobalsošana par 10. Saeimas atlaišanu. Šajā tautas nobalsošanā, kurā vēlētājiem bija jāatbild uz jautājumu „Vai Jūs esat par 10. Saeimas atlaišanu?”, piedalījās salīdzinoši maz vēlētāju (44,73 %), no kuriem pārliecinošs vairākums – 94,3 % balsotāju – nobalsoja par Saeimas atlaišanu, un tādēļ Saeima tika atlaista.

Astotā tautas nobalsošana kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas notika 2012. gada 18. februārī par likumprojekta “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” pieņemšanu. Vēlētāju iesniegtais likumprojekts paredzēja grozījumus vairākos Satversmes pantos, nostiprinot Latvijā krievu valodu kā otru valsts valodu, taču Saeima šos grozījumus noraidīja un līdz ar to saskaņā ar Satversmes 78. pantu bija jāriko tautas nobalsošana. Droši var apgalvot, ka šī tautas nobalsošana izraisīja visplašākās diskusijas tiesību zinātnieku vidū, kā galveno izvirzot jautājumu, vai vēlētāji var iniciēt grozījumus par jebkuru jautājumu pat tad, ja tas, iespējams, ir pretrunā Satversmes garam un nacionālas valsts principam. Šī tautas nobalsošana noveda pie aktīvām diskusijām par tā saucamo Satversmes kodola saturu²⁸⁹ un jautājuma, kāda ir CVK un Valsts prezidenta loma vēlētāju rosināta likumprojekta virzības kontekstā. Virkni neskaidrību raisīja arī tas, ka mēnesi pirms tautas nobalsošanas Saeimas deputāti iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā, lūdzot apturēt tautas nobalsošanu. Satversmes tiesa pieņēma lēmumu neapturēt tautas nobalsošanu, un šī raksta tapšanas brīdī lieta ir sagatavošanas stadijā. Šī tautas nobalsošana izcēlās ar lielu aktivitāti – tajā piedalījās 71 % vēlētāju, no kuriem 74,8 % balsoja pret Satversmes grozījumiem²⁹⁰, t. i., pret krievu valodu kā otru valsts oficiālo valodu (lai Satversmes grozījumi tiktu pieņemti, tos saskaņā ar Satversmes 79. pantu jāatbalsta vismaz pusei no visiem balsstiesīgajiem).

Latvijas līdzšinējā vēsturē tautas nobalsošanas ir notikušas dažādu iemeslu dēļ. No septiņiem Satversmē noteiktajiem gadījumiem, kad rīkojamas tautas nobalsošanas, praksē vēl neizmēģināti palikuši trīs gadījumi – Satversmes 14. pantā nostiprinātais mehānisms, kas dod vēlētājiem tiesības atsaukt Saeimu, Satversmes 77. panta kārtībā apstiprināmie Satversmes grozījumi un Satversmes 68. panta kārtībā tautas nobalsošanā izlemjamie jautājumi par būtiskām izmaiņām nosacījumos par Latvijas dalību Eiropas Savienībā.

Lai arī tautas nobalsošanas pēdējo gadu laikā ir notikušas diezgan bieži, tomēr tās nav izcēlušās ar lielu vēlētāju aktivitāti – vairākās no tām nav izdevies sasniegt noteikto kvoruma sliekšni. Jāatzīmē gan, ka arī visās četrās pirmskara Latvijā notikušajās tautas nobalsošanās neizdevās iegūt nepieciešamo kvorumu, un šie fakti dažkārt tiesību zinātnē raisa diskusijas par to, vai nebūtu nepieciešams noteikt zemāku kvoruma sliekšni tautas nobalsošanām.²⁹¹

Latvijā nepastāv konsultatīvie referendumi, kas nozīmē, ka visas Satversmē paredzētās tautas nobalsošanas ir ar saistošu (obligātu) rezultātu.

Atšķirībā no daudzām citām valstīm Latvijā patlaban vēl nepastāv pašvaldību līmeņa referendumi, taču, iespējams, drīz Latvijas pašvaldību iedzīvotāji varēs paust savu viedokli arī šādos referendumos, jo pašlaik notiek darbs pie vietējo pašvaldību referenduma likumprojekta izstrādes.²⁹²

7.2. Likumu ierosināšanas tiesības (likumdošanas iniciatīva)

Jau kopš Satversmes pieņemšanas tajā ir ietverts vēlētāju likumdošanas iniciatīvas regulējums. Satversmes 64. pants nosaka – Latvijā likumdošanas tiesības pieder Saeimai, kā arī tautai Satversmē paredzētajā kārtībā un apmēros. Satversmes 65. pants precizē, ka likumprojektus var iesniegt Saeimai viena desmitā daļa vēlētāju, savukārt Satversmes 78. pants nosaka vēlētāju likumdošanas iniciatīvas realizācijas kārtību: „Ne mazāk kā vienai desmitai daļai vēlētāju ir tiesība iesniegt Valsts Prezidentam pilnīgi izstrādātu Satversmes grozījumu projektu vai likuma projektu, kuru Prezidents nodod Saeimai. Ja Saeima to nepieņem bez pārgrozījumiem pēc satura, tad tas ir nododams tautas nobalsošanai.” Minētais Satversmes regulējums ir palicis nemainīgs līdz mūsdienām.

Tautas nobalsošanā un likumu ierosināšanā var piedalīties visi Latvijas pilsoņi, kuriem ir tiesības vēlē Saeimu. Vēlētājiem ir tiesības iniciēt gan likumu projektus, gan Satversmes grozījumu projektus, un neatkarīgi no tā, kāda veida normatīvais akts tiek iniciēts, tā ierosināšanas kārtība ir vienāda.

Vēlētāju likumu ierosināšanas tiesības nebūt nepastāv visās demokrātiskajās valstīs. Arī Eiropas mērogā šādas tiesības nemaz nav pārāk plaši izplatītas.²⁹³

Ar likumdošanas iniciatīvas tiesībām saistītos jautājumus regulē jau iepriekš pieminētais 1994. gada likums „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu”, kurā gan likumu ierosināšanai atvēlētais regulējums ir samērā lakonisks.

Vēlētāju likumu ierosināšanas procedūrā ir vairāki posmi.

- 1) Saskaņā ar likuma „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” 22. pantu ne mazāk kā 10 000 balsstiesīgajiem Latvijas pilsoņiem ir tiesības, norādot savu vārdu, uzvārdu un personas kodu, iesniegt Centrālajai vēlēšanu komisijai pilnīgi izstrādātu likumprojektu vai Satversmes grozījumu projektu. Katram parakstam ne agrāk kā 12 mēnešus pirms likumprojekta vai Satversmes grozījumu projekta iesniegšanas Centrālajai vēlēšanu komisijai jābūt apliecinātam pie zvērināta notāra vai pašvaldības institūcijā, kura veic notariālas darbības. Šo likumdošanas iniciatīvas pirmo stadiju organizē vēlētāji, neiesaistot tajā valsts institūcijas.

Jāatzīmē, ka, pieņemot 1994. gada likumu, tajā tika noteikts lielāks nepieciešamais likumprojekta iniciatoru skaits, jo līdz tam šos jautājumus regulēja 1922. gada likums, kurš noteica, ka tiesības iesniegt likumprojektu ir ne mazāk kā tūkstošim vēlētāju.

Jautājumi, kas attiecas uz šo likumdošanas iniciatīvas stadiju, ir tikuši analizēti arī Satversmes tiesas judikatūrā – pēc 20 Saeimas deputātu pieteikuma Satversmes tiesai bija jāizvērtē, vai likuma “Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” 22. panta otrais teikums, kurš paredz, ka likumprojektu iesniedzēju parakstiem jābūt apliecinātiem pie zvērināta notāra, atbilst no Satversmes 1. panta izrietošajam labas pārvaldības principam. Satversmes tiesa 2009. gada 19. maija spriedumā norādīja, ka valsts izraudzītie līdzekļi, apliecinot parakstus pie notāra vai bāriņtiesā, šobrīd ir efektīvākie līdzekļi leģitīmā mērķa sasniegšanai, jo ar citiem līdzekļiem

leģitīmo mērķi nevar sasniegt tādā pašā kvalitātē. Tas ļauj likumu ierosināšanas stadijas pirmajā posmā nodrošināt personas gribas izteikuma īstumu un derīgumu, lai samazinātu iespēju ar viltotiem parakstiem vai citādā prettiesiskā veidā ietekmēt tautas likumdošanas procesu un tādējādi aizsargātu demokrātisku valsts iekārtu. Satversmes tiesa spriedumā norādīja, ka apstrīdētajā normā noteiktā kārtība, kas ietver vēlētāju tiesību ierobežojumus, ir nepieciešama demokrātiskā valstī. Tāpat Satversmes tiesa secināja, ka likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai, šāda kārtība nodrošina tiesību vienlīdzīgu īstenošanu, un nolēma, ka apstrīdētā norma nav pretrunā labas pārvaldības principam.²⁹⁴ Pēdējo gadu laikā aizvien biežāk tiek iniciēti visai pretrunīgi vērtējami likumprojekti, kas ir vērsti pret valsts nacionālo identitāti (piemēram, centieni nostiprināt Satversmē krievu valodu kā otru valsts valodu un grozījumi Pilsonības likumā, kas paredz automātisku nepilsoņu uzņemšanu Latvijas pilsonībā).²⁹⁵ Tas ir rosinājis jautājumu par nepieciešamību paaugstināt likumprojekta iesniegšanai nepieciešamo minimālo parakstu sliekšni. 2012. gadā Saeimā tika pieņemts likumprojekts, kurš paredzēja, ka šādas tiesības būtu 50 000 vēlētāju, taču tas tika apturēts. Paredzams, ka drīz jautājums par nepieciešamo minimālo parakstu sliekšni atkal varētu nonākt Saeimas darba kārtībā, jo vairākas Saeimā pārstāvētās politiskās partijas ir paudušas apņēmību atgriezties pie šī jautājuma.²⁹⁶

- 2) Ja tiek konstatēts, ka ir savākts nepieciešamais derīgu parakstu skaits – parakstu vākšanas organizēšanu uzņemas valsts. CVK paziņo, ka tiek uzsākta parakstu vākšana šā likuma ierosināšanai, vienlaikus nogādājot vēlēšanu komisijām attiecīgo likumprojektu vai Satversmes grozījumu projektu, kā arī parakstu vākšanas lapas (likuma 23. pants). Parakstu vākšanas termiņš ir 30 dienas.
- 3) Ja likumprojektu vai Satversmes grozījumu projektu ir parakstījusi ne mazāk kā viena desmitā daļa no pēdējās Saeimas vēlēšanās balsstiesīgo Latvijas pilsoņu skaita, Valsts prezidents šo likumprojektu vai Satversmes grozījumu projektu iesniedz Saeimai, kurai tas jāizskata tajā sesijā, kurā iesniegts. Ja likumprojekts vai Satversmes grozījumu projekts iesniegts sesiju starplaiķā vai ārkārtas sesijā, tas jāizskata nākamajā kārtējā sesijā vai šā likumprojekta vai Satversmes grozījumu projekta izskatīšanai īpaši sasauktā ārkārtas sesijā (likuma 25. pants). Saeimai ir pienākums izskatīt vēlētāju iesniegto projektu, taču nav pienākuma to akceptēt.
- 4) Ja Saeima iesniegto projektu nepieņem vai pieņem ar pārgrozījumiem pēc satura, saskaņā ar Satversmes 78. pantu rīkojama tautas nobalsošana. Šajā stadijā parādās atšķirība starp to, vai vēlētāji ir rosinājuši vienkāršu likuma projektu vai Satversmes grozījumu projektu, jo attiecīgo grozījumu pieņemšanai ir atšķirīgas kvoruma prasības – tautas nobalsošanai nodotais Satversmes pārgrozījums ir pieņemts, ja tam piekrīt vismaz puse no visiem balsstiesīgajiem, savukārt likumprojekts ir pieņemts, ja balsotāju skaits ir vismaz puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita un ja vairākums ir balsojis par likumprojekta pieņemšanu (Satversmes 79. pants).

Vēlētāju likumdošanas iniciatīvas tiesības ir praksē izmantots mehānisms. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas notikušas 12 CVK organizētas parakstu vākšanas, no kurām septiņas tika rīkotas saistībā ar vēlētāju likumdošanas iniciatīvām, jo ne mazāk kā 10 000 vēlētāju bija iesnieguši likumprojektu (pārējās parakstu vākšanas notika 72. panta kārtībā, kad Valsts prezidents bija apturējis Saeimas pieņemtu likumu).²⁹⁷

Pirmo reizi pēc neatkarības atgūšanas vēlēšanu iniciēta parakstu vākšana notika 1995. gadā, kad apvienība "Tēvzemei un Brīvībai" Centrālajā vēlēšanu komisijā iesniedza 11 222 vēlēšanu parakstītu likumprojektu "Pilsonības likums". Parakstu vākšanas laikā Pilsonības likumprojekta ierosinājumu parakstīja 116 153 vēlētaji. Tādējādi kopā ar CVK iesniegtajiem parakstiem Pilsonības likumprojekta ierosinājumu bija atbalstījuši 126 564 vēlētaji, kas nebija pietiekami, lai likumprojekts tiktu iesniegts Saeimā.

2000. gada 30. martā Latvijas arodu savienība "Enerģija" iesniedza Centrālajai vēlēšanu komisijai 12 337 Latvijas pilsoņu parakstītu likumprojektu "Grozījumi Enerģētikas likumā". Pēc parakstu vākšanas CVK konstatēja, ka vēlēšanu iesniegto likumprojektu atbalstījuši 307 330 vēlētaji jeb 22,9 % no pēdējās Saeimas vēlēšanās balsstiesīgo skaita. Likumprojekts tika iesniegts Valsts prezidentei, kas to nodeva izskatīšanai Saeimai. Saeima šo vēlēšanu iesniegto likumprojektu pieņēma bez satura grozījumiem.²⁹⁸

2002. gadā parakstu vākšanas procedūru Satversmes grozījuma projekta par tautas vēlēšanu prezidentu atbalstam ierosināt mēģināja politiskā apvienība „Centrs”, kas 2002. gada 16. septembrī Centrālajai vēlēšanu komisijai iesniedza 10 587 vēlēšanu parakstītu Satversmes grozījumu projektu. Pēc iesniegto parakstu pārbaudes CVK konstatēja, ka iesniegto parakstu skaits ir nepietiekams parakstu vākšanas uzsākšanai, jo pārbaudes rezultātā par nederīgiem tika atzīti 3995 paraksti.²⁹⁹

2008. gadā tika iniciēti citi Satversmes grozījumi – Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība uzsāka parakstu vākšanu un 1. februārī iesniedza Centrālajā vēlēšanu komisijā 11 095 vēlēšanu parakstītu likumprojektu, kurš paredzēja grozīt Satversmes 78. un 79. pantu, nosakot, ka ne mazāk kā vienai desmitajai daļai vēlēšanu ir tiesības rosināt Saeimas atļaušanu. Parakstu vākšanā saņemtais parakstu skaits bija 14,6 % jeb vairāk nekā viena desmitā daļa no pēdējās Saeimas vēlēšanās balsstiesīgo pilsoņu skaita, tāpēc Satversmes grozījumus nodeva Valsts prezidentam, kurš tos iesniedza Saeimā. Saeima 2008. gada 5. jūnijā noraidīja vēlēšanu rosināto Satversmes grozījumu projektu, tāpēc 2008. gada 2. augustā notika tautas nobalsošana. Lai gan 608 847 vēlētaji nobalsoja „par”, tomēr likumprojekts „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” tautas nobalsošanā netika pieņemts, jo, lai grozījumi Satversmē iegūtu likuma spēku, par to pieņemšanu saskaņā ar Satversmes 79. pantu bija jānobalso vismaz 757 468 vēlētajiem jeb pusei no visiem balsstiesīgajiem pilsoņiem.³⁰⁰

2008. gada 18. februārī biedrība „Sabiedrība citai politikai un tiesiskai valstij” kopīgi ar Pensionāru un senioru partiju Centrālajā vēlēšanu komisijā iesniedza vēlēšanu parakstītu likumprojektu „Grozījums likumā „Par valsts pensijām””. Parakstu vākšanā saņemtais parakstu skaits bija 11,9 % jeb vairāk nekā viena desmitā daļa no pēdējās Saeimas vēlēšanās balsstiesīgo pilsoņu skaita, tāpēc vēlēšanu rosinātie grozījumi tika nodoti Valsts prezidentam, kurš tos iesniedza Saeimā. Saeima tos nepieņēma, tādēļ 2008. gada 23. augustā notika tautas nobalsošana. Likumprojekts tautas nobalsošanā netika pieņemts, jo nebija kvoruma (tautas nobalsošanā piedalījās tikai 38,2 % no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlēšanu skaita).³⁰¹

2011. gada 29. martā CVK tika iesniegts vēlēšanu parakstītais likumprojekts „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. Šo vēlēšanu parakstu vākšanu organizēja apvienība „„Visu Latvijai” – “Tēvzemei un brīvībai”/LNNK”. Likumprojekts paredzēja grozīt Satversmes 112. pantu, papildinot to ar nosacījumu, ka “valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību valsts valodā”, kā arī ierosināja pārejas noteikumu, nosakot, ka “ar 2012. gada 1. septembri visās valsts un pašvaldību izglītības iestādēs, sākot ar pirmo klasi, mācības notiek valsts valodā”.

Pārbaudot iesniegtos parakstus, CVK atzina, ka par Satversmes grozījumu ierosināšanu ir parakstījušies 10 140 balsstiesīgi pilsoņi, tādēļ izsludināja parakstu vākšanu par šo likumprojektu, tomēr nepieciešamais parakstu skaits netika savākts (bija nepieciešami 153 232 vēlētāju paraksti, bet tika savākti 123 844 paraksti).³⁰²

Līdz šim pēdējā CVK organizētā parakstu vākšana, kura rikota saistībā ar vēlētāju iniciētu likumprojektu, notika 2011. gada novembrī likumprojekta "Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē" ierosināšanai, kuri paredzēja Satversmē nostiprināt krievu valodu kā otru valsts valodu. Par Satversmes grozījumu ierosināšanu abās parakstu vākšanas kārtās bija parakstījušies 12,14 % no pēdējās Saeimas vēlēšanās balsstiesīgo pilsoņu skaita. Tādējādi likumprojekts tika iesniegts Valsts prezidentam, kurš to iesniedza izskatīšanai parlamentā. 2011. gada 22. decembrī parlaments vēlētāju iesniegtos grozījumus Satversmē noraidīja, un jau 2012. gada 18. februārī notika tautas nobalsošana.³⁰³

Kā redzams, līdz šim iesniegto vēlētāju iniciatīvu iesniegšanu ir koordinējušas politiskās partijas, kā arī arodbiedrības, kurām ir sabiedrisku organizāciju statuss.³⁰⁴ Jāatzīmē, ka Latvijā nav normatīvo aktu, kuri ierobežotu politiskās partijas veikt aģitācijas vēlētāju parakstu vākšanas procesā. No septiņiem gadījumiem, kad pēc neatkarības atjaunošanas notikušas CVK riktas parakstu vākšanas par vēlētāju iesniegtiem likumprojektiem, četros tika savākts nepieciešamais parakstu skaits, lai nodotu likumprojektu izskatīšanai Saeimā. No vēlētāju iesniegtajiem projektiem tikai viens Saeimā ir ticis pieņemts bez grozījumiem saturā, bet pārējie Saeimā tika noraidīti un nodoti tautas nobalsošanai, kur arī netika pieņemti.

Faktiski pēc neatkarības atjaunošanas vēlētāju likumdošanas iniciatīvu tiesiskais regulējums ir piedzīvojis minimālas izmaiņas, jo 1994. gada likums šī jautājuma regulēšanā balstās uz 1922. gada likumu „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu”.

Attiecībā uz pilsoņu kopuma un Saeimas attiecībām jāpiemin, ka kopš 2012. gada Latvijas normatīvajos aktos ir nostiprināts jauns pilsoņu kopuma tiesību īstenošanas mehānisms – tiesības iesniegt Saeimai kolektīvo iesniegumu jeb tā saucamā „manas balss” procedūra. Saeima 2012. gada 19. janvārī pieņēma grozījumus Saeimas kārtības rullī, nostiprinot jaunu procedūru – kolektīvā iesnieguma izskatīšanu.³⁰⁵ Šī procedūra paredz, ka ne mazāk kā 10 000 Latvijas pilsoņiem, kuri iesnieguma iesniegšanas dienā ir sasnieguši 16 gadu vecumu, ir tiesības iesniegt Saeimai kolektīvo iesniegumu. Parakstus šādas iniciatīvas atbalstam var vākt interneta vietnē, tiem netiek prasīts nedz notariāls, nedz cits apliecinājums. Ar šo procedūru var Saeimas darba kārtībā iesniegt jebkuru likumdošanas ceļā izskatāmu jautājumu, tai skaitā iniciēt likumprojekta izstrādāšanu Saeimā, nodrošināt jau izstrādāta likumprojekta iekļaušanu Saeimas darba kārtībā un tā vērtēšanu un pilnveidošanu Saeimas komisijās. Jau pavisam drīz pēc jaunās procedūras nostiprināšanas – 2012. gada jūnijā – Saeimā tika iesniegts pirmais kolektīvais iesniegums, kurš rosina noteikt atbildību par deputāta zvēresta laušanu.³⁰⁶

7.3. Vēlēšanu tiesības

Viens no veidiem, kā tauta var īstenot savu suverēno varu, ir brīvas un demokrātiskas vēlēšanas. Latvijā vēlēšanu tiesības periodiski tiek īstenotas, ievēlot Saeimu, Eiropas Parlamentu un pašvaldības. Pēdējo gadu laikā ir tikuši iniciēti vairāki Satversmes grozījumi, kuros rosināts uzticēt vēlētājiem arī Valsts prezidenta ievēlēšanu, taču neviena no šīm iniciatīvām Saeimā līdz šim nav guvusi deputātu vairākuma atbalstu, tādēļ Valsts prezidenta ievēlēšana ir nevis vēlētāju, bet Saeimas prerogātīva.

7.3.1. Saeimas vēlēšanas

Kopš valsts neatkarības atjaunošanas Latvijā ir notikušas sešas kārtējās parlamenta vēlēšanas – 1993., 1995., 1998., 2002., 2006. un 2010. gadā, bet 2011. gada 17. septembrī pirmo reizi Latvijas vēsturē notika ārkārtas vēlēšanas, kurās tika ievēlēta 11. Saeima (7. Saeimas sasaukums pēc Latvijas neatkarības atgūšanas).

1993. gada 5. un 6. jūnijs bija vēsturisks notikums Latvijas valsts dzīvē, jo pēc 62 gadu pārtraukuma Latvijā atkal tika organizētas demokrātiskas daudzpartiju vēlēšanas – 5. Saeimas vēlēšanas.³⁰⁷ Šo vēlēšanu norisi regulēja speciāls 1992. gada 20. oktobrī pieņemts AP likums “Par 5. Saeimas vēlēšanām”.³⁰⁸ Šis normatīvais akts būtībā bija nedaudz grozīts 1922. gada Likums par Saeimas vēlēšanām, un tas atbilda demokrātisku vēlēšanu prasībām. 5. Saeimas vēlēšanās piedalījās 89,9 % balsttiesīgo Latvijas pilsoņu, kas ir palicis nepārspēts aktivitātes līmenis pēc neatkarības atjaunošanas notikušajās vēlēšanās.

1993. gada 6. jūlijā Satversmes darbība tika atjaunota pilnā apmērā, un līdz ar to spēku atguva ar vēlēšanām saistītā konstitucionālā regulējuma ietvars. 1995. gada 25. maijā tika pieņemts jauns normatīvais akts – Saeimas vēlēšanu likums,³⁰⁹ kurš joprojām regulē Saeimas vēlēšanu kārtību un laika gaitā ir piedzīvojis vairāk nekā 10 grozījumus.

Latvijas vēlēšanu sistēma 20 gados kopš neatkarības atjaunošanas ir piedzīvojuši virkni pārmaiņu. Šajā laika posmā Latvijā ir notikusi pāreja no mažoritārās vēlēšanu sistēmas, kuru izmantoja LPSR, uz proporcionālo vēlēšanu sistēmu, kādu lietoja arī Latvijas Republikas 20. gadsimta 20. un 30. gados, tāpat Latvijā ir nostiprinājusies daudzpartiju sistēma, tikuši atjaunoti un pilnveidoti vēlēšanu norisi reglamentējošie normatīvie akti.

Nozīmīgākas vai mazāk nozīmīgas pārmaiņas šajā laikā skārušas visus svarīgākos ar vēlēšanām saistītos jautājumus – kandidātu sarakstu iesniegšanas un reģistrēšanas kārtību, kandidēšanas tiesības un ierobežojumus, vēlēšanu norisi, rezultātu aprēķināšanu, vēlēšanu komisiju izveidošanu un komisiju lēmumu pārsūdzēšanas procedūras. Grozīts arī ar vēlēšanām saistītais normatīvais regulējums, kurš nostiprināts Satversmē.

Satversmes 6. pants nosaka, ka Saeimu ievēl vispārīgās, vienlīdzīgās, tiesās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās – tie ir demokrātiskās valstis atzīti vēlēšanu pamatprincipi.

1994. gadā tika pieņemti Satversmes grozījumi, kuri samazināja aktīvo vēlēšanu tiesību cenzu. Kopš 1994. gada tiesības vēlēties ir pilntiesīgiem Latvijas pilsoņiem, kuri sasnieguši 18 gadu vecumu (līdz tam Satversmē noteiktais minimālais vecuma sliekšnis bija 21 gads).³¹⁰ Jāatzīmē gan, ka arī 5. Saeimas vēlēšanās tiesības vēlēties bija 18 gadu vecumu sasniegušiem Latvijas pilsoņiem, jo to noteica speciālais likums “Par 5. Saeimas vēlēšanām”.

Dažus mēnešus pēc Saeimas vēlēšanu likuma pieņemšanas – 1995. gada 9. augustā – Saeima pieņēma būtisku ar vēlēšanām saistītu likumu “Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas vēlēšanām”. 2004. gadā likuma regulējums tika nedaudz paplašināts, ietverot tajā arī jautājumus, kas saistīti ar Eiropas Parlamenta vēlēšanām, līdz ar to tika grozīts likuma nosaukums – “Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas vēlēšanām un Eiropas Parlamenta vēlēšanām”.³¹¹

1997. gadā tika pieņemti vairāki Satversmes grozījumi, kuri regulē vēlēšanu norisi, tai skaitā tika grozīts Satversmes 10. pants, kurš nosaka, ka Saeimu ievēl uz četriem gadiem līdzšinējo trīs gadu vietā.³¹² Lai samazinātu ar vēlēšanām saistītās izmaksas, Satversmes 11. pants paredzēja, ka Saeimas vēlēšanas notiek oktobra

mēneša pirmajā sestdienā, nevis kā iepriekš divas dienas – sestdienā un svētdienā.³¹³ Interesanti, ka, pieņemot šos grozījumus, netika mainīts Satversmes 9. pants, un tādēļ joprojām ir palikusi norāde par to, ka Saeimas deputāta kandidātam vēlēšanu pirmajā dienā jābūt vecākam par 21 gadu.

Viena no būtiskākajām izmaiņām vēlēšanu tiesiskajā regulējumā pēc neatkarības atjaunošanas ir vēlēšanu barjeras ieviešana. Pirmo četru Saeimu pārmērīgā sadrumstalotība apgrūtināja vai pat padarīja neiespējamu parlamenta normālu, efektīvu funkcionēšanu un apgrūtināja valdību veidošanu. Tādēļ, mācoties no pagātnes kļūdām, 5. Saeimas vēlēšanās pirmo reizi Latvijas vēsturē tika ieviesta vēlēšanu barjera. Pirmajā lasījumā bija paredzēts noteikt tikai 2 % barjeru, bet beigās likumdevējs izšķīrās par 4 % barjeras ieviešanu.³¹⁴ 1995. gadā, pieņemot jauno Saeimas vēlēšanu likumu, tajā tika nostiprināta 5 % vēlēšanu barjera – tas nozīmē, ka deputātu vietu sadalē nepiedalās tie kandidātu saraksti, kuri kopā pa visu Latviju saņēmuši mazāk par pieciem procentiem no nodoto balsu kopskaita. Vēlēšanu barjeras noteikšana ir ieviesusi acīmredzamas izmaiņas Saeimā pārstāvēto partiju skaita ziņā. Pirmskara Latvijas Saeimā katrā sasaukumā tika ievēlēti vairāk nekā 45 kandidātu saraksti (1. Saeimā – 46 saraksti; 2. Saeimā – 48; 3. Saeimā – 54; 4. Saeimā – 57)³¹⁵, taču pēc neatkarības atjaunošanas šis skaits ir ievērojami sarucis. 5. Saeimā deputātu mandātus ieguva 8 saraksti; 6. Saeimā – 9 saraksti; 7. Saeimā un 8. Saeimā – 6 saraksti; 9. Saeimā – 7 saraksti; 10. Saeimā un 11. Saeimā – tikai 5 saraksti.³¹⁶

Jānorāda, ka vēlēšanu barjeras noteikšana, protams, nav izdevīga mazākām politiskajām partijām, un tādēļ atsevišķu mazo partiju pārstāvji ir vērsušies Satversmes tiesā ar konstitucionālo sūdzību, apstrīdot Saeimas vēlēšanu likuma 38. pantu, kurš nosaka 5 % barjeru.³¹⁷ Izskatot lietu, Satversmes tiesa izanalizēja vairākus ar vēlēšanu tiesībām saistītus principus un lēma, ka iesniedzēju viedoklis nav pamatots. Satversmes tiesa cita starpā norādīja, ka apstrīdētā norma regulē Centrālās vēlēšanu komisijas darbību, nosakot deputātu vietu sadali starp kandidātu sarakstiem, bet neietekmē vēlēšanu subjektīvās tiesības. Tāpat Satversmes tiesa spriedumā norādīja, ka vēlēšanu barjeras noteikšanu attaisno nepieciešamība izveidot parlamentu, kas būtu spējīgs saskaņoti darboties, pildot tam Satversmē noteiktās funkcijas, vienlaikus veicinot arī stabilas izpildvaras pastāvēšanu, demokrātiju un labklājību.³¹⁸

2002. gadā pēc Valsts prezidentes V. Viķes-Freibergas iniciatīvas no Saeimas vēlēšanu likuma tika izslēgts pants, kas paredzēja, ka vēlēšanām nevar pieteikt par kandidātiem un Saeimā nevar ievēlēt personas, kuras neprot valsts valodu atbilstoši augstākajai – trešajai – valsts valodas prasmes pakāpei, un ka kandidātu var svītrot no saraksta, ja viņš neprot valsts valodu augstākajā līmenī, kas bija jāapliecina Valsts valodas centram. Arī EDSO organizācija bija norādījusi, ka šī prasība daļu pilsoņu nostāda nevienlīdzīgā stāvoklī un ir pretrunā Satversmē nostiprinātajam vienlīdzības principam. Šo grozījumu pozitīvi novērtēja arī starptautiskā sabiedrība, ES un NATO.³¹⁹

Laika gaitā ir tikuši atcelti vairāki ar Saeimas vēlēšanām saistīto aktīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi. Patlaban vienīgais Saeimas vēlēšanu likumā ietvertais ierobežojums ir noteikums, ka tiesības vēlēt nav personām, kuras likumā paredzētajā kārtībā atzītas par rīcības nespējīgām. Līdz 2003. gadam Saeimas vēlēšanu likuma 2. pantā bija noteikts, ka šādu tiesību nav arī „aizdomās turētajām, apsūdzētajām vai tiesājāmām personām, ja pret tām kā drošības līdzeklis ir piemērots apcietinājums”. 2003. gadā, pamatojoties uz konstitucionālo sūdzību, Satversmes tiesa nosprieda, ka šāds ierobežojums ir pretrunā Satversmes 6. pantā ietvertajam vispārējo vēlēšanu principam un Satversmes 8. pantā ietvertajam jēdzienam „pilntiesīgs pilsonis”, tādēļ

nolēma atzīt Saeimas vēlēšanu likuma 2. panta 2. punktā noteikto ierobežojumu par spēkā neesošu.³²⁰ 2009. gadā Saeima pieņēma likuma grozījumus, ar kuriem tika atcelts vēlēšanu tiesību ierobežojums personām, kuras izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās.³²¹

2009. gadā pēc ilgi rosinātām diskusijām tika pieņemti visnotaļ atzinīgi vērtējami grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā, kuri nepieļauj t. s. „lokomotīvu” principa izmantošanu partiju deputātu kandidātu sarakstos un nosaka, ka vienu un to pašu kandidātu var pieteikt tikai viena nosaukuma kandidātu sarakstā vienā vēlēšanu apgabalā.³²²

Lai arī Saeimas vēlēšanu likums ir piedzīvojis daudzus grozījumus, politiķi un eksperti joprojām diskutē par citiem uzlabojumiem vēlēšanu tiesiskajā regulējumā. Kompetentās institūcijas ir paudušas apņēmību lemt par t. s. „depozitbalsojuma” ieviešanu (iespēju nobalsot iepriekš pirms vēlēšanu dienas), tādējādi dodot iespēju piedalīties vēlēšanās arī tiem, kuri darba vai reliģisku apsvērumu dēļ nevar ierasties iecirknī un nobalsot līdz pulksten 20.00. Interesanti, ka pavisam īsi pirms 11. Saeimas vēlēšanām, respektējot ebreju reliģiskās tiesības, Saeima nolēma, ka 11. Saeimas vēlēšanās katrā pašvaldībā vismaz viens vēlēšanu iecirknis strādās divas stundas ilgāk – līdz pulksten 22, tādējādi dodot ebrejiem tiesības pēc viņu svētkiem – Sabata – piedalīties balsošanā.³²³ Taču nu jau ilgāku laiku viens no visvairāk diskutētajiem jautājumiem saistībā ar vēlēšanu regulējuma pilnveidošanu ir izšķiršanās par to, vai arī Latvijai, sekojot tehnoloģiju attīstībai, nebūtu vērts pāriet uz elektronisko nobal-sošanu, tādējādi samazinot ar vēlēšanu norisi saistītās izmaksas, kā arī, iespējams, paaugstinot vēlēšanu aktivitāti, kurai tomēr ir tendence sarukt.³²⁴

7.3.2. Eiropas Parlamenta vēlēšanas

Pēc Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai vēlētaji savas vēlēšanu tiesības izmanto arī Eiropas Parlamenta vēlēšanās. 2004. gada 29. janvārī Saeima pieņēma Eiropas Parlamenta vēlēšanu likumu,³²⁵ un saskaņā ar to 2004. gada 12. jūnijā Latvijā pirmo reizi notika Eiropas Parlamenta vēlēšanas. Otrās Eiropas Parlamenta vēlēšanas Latvijā notika 2009. gada 6. jūnijā vienlaikus ar pašvaldību vēlēšanām. Tas, ka otrās Eiropas Parlamenta vēlēšanas notika vienlaikus ar pašvaldību vēlēšanām, krietni paaugstināja vēlēšanu aktivitāti (pirmajās vēlēšanās piedalījās 41,3 % vēlē-tāju, bet otrajās – 53,7%). Tas liecina, ka, ja vien tas ir iespējams, finansiāli izdevīgāk un efektīvāk ir vienā dienā sarīkot tautas nobal-sošanas vai vēlēšanas par vairākiem jautājumiem.

Latvijā tiesības vēlē Eiropas Parlamentu ir gan Latvijas pilsoņiem, gan arī Eiropas Savienības pilsoņiem, kuri nav Latvijas pilsoņi, bet kuri uzturas Latvijas Republikā. Latvijas vēlētajiem pārstāvniecībai Eiropas Parlamentā bija jāievēl astoņi deputāti. 2009. gada 1. decembrī stājās spēkā Lisabonas līgums, un saskaņā ar to nākamajos Eiropas Parlamenta sasaukumos būs lielāks deputātu skaits, tādējādi arī Latvijas deputātu skaits palielināsies līdz deviņiem deputātiem.³²⁶

Atšķirībā no Saeimas vēlēšanām un tautas nobal-sošanām Eiropas Parlamenta un pašvaldību vēlēšanās vēlēšanu uzskaitē tiek lietots vēlēšanu reģistrs, kas nozīmē, ka katrs vēlētais reģistrēts noteiktā vēlēšanu iecirknī atbilstoši reģistrētajai dzīvesvietai. Turklāt Eiropas Parlamenta vēlēšanās visa Latvija ir viens vēlēšanu apgabals.³²⁷

7.3.3. Pašvaldību vēlēšanas

1994. gada 29. maijā notika pirmās daudzpartiju demokrātiskās pašvaldību vēlēšanas atjaunotajā Latvijas valstī. Vēlēšanu juridiskais pamats bija 1994. gada

13. janvārī pieņemtais Pilsētas domes, rajona padomes un pagasta padomes vēlēšanu likums.³²⁸

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā ir notikušas piecas pašvaldību vēlēšanas – 1994., 1997., 2001., 2005. un 2009. gadā, un saskaņā ar pašreizējo regulējumu pašvaldība tiek ievēlēta uz četriem gadiem.³²⁹

2008. gadā tika pieņemts Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums, ar kura spēkā stāšanos noslēdzās būtisks administratīvās reformas posms. Jaunais normatīvais akts Latvijas Republiku iedala trīs veidu administratīvajās teritorijās: apriņķos³³⁰, republikas pilsētās un novados.³³¹ Ņemot vērā teritoriālo reformu, tika mainīts arī 1994. gada 13. janvāra likuma nosaukums, tagad tas ir Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likums. 2009. gada 6. jūnijā atbilstoši jaunajam normatīvajam regulējumam tika ievēlētas 109 novadu un 9 republikas pilsētu pašvaldības, līdz ar to, salīdzinot ar iepriekšējo pašvaldību pārvaldes struktūru, ievēlējamo deputātu skaits teritoriālās reformas rezultātā ir samazinājies vairāk nekā divas reizes.³³²

Pašvaldībā ievēlējamo deputātu skaitu nosaka atbilstoši iedzīvotāju skaitam, kāds attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā vēlēšanu izsludināšanas dienā ir reģistrēts Iedzīvotāju reģistrā. Normatīvajā aktā konkrēti noteikts tikai Rīgas Domes pārstāvniecības skaitliskais sastāvs – 60 deputāti.

Atšķirībā no Saeimas un Eiropas Parlamenta vēlēšanām pašvaldībās katras republikas pilsētas un novada pašvaldības administratīvā teritorija veido atsevišķu vēlēšanu apgabalu, līdz ar to pēc 2009. gada teritoriālās reformas Latvijā ir 118 vēlēšanu apgabali.

Tiesības vēlēties pašvaldības ir Latvijas pilsoņiem un saskaņā ar 2004. gadā pieņemtajiem Satversmes³³³ un vēlēšanu likuma grozījumiem – arī Eiropas Savienības pilsoņiem, kuri nav Latvijas pilsoņi, bet ir reģistrēti Iedzīvotāju reģistrā, ja tie atbilst likumā noteiktiem kritērijiem. Jāatzīmē, ka pēdējos gados atsevišķi politiskie spēki aizvien biežāk diskutē par to, ka arī nepilsoņiem būtu piešķiramas tiesības vēlēties pašvaldības. Šādu kārtību ir rekomendējis arī EDSO komisārs 2011. gadā,³³⁴ taču tas nav juridisks valsts pienākums, bet gan politiska izšķiršanās.

Jānorāda, ka Latvijā ir bijuši mēģinājumi iegūt pašvaldību deputātu mandātus arī pretlikumīgā ceļā – Rēzeknē 2005. gadā tika sarīkotas atkārtotas vēlēšanas, jo spēkā stājās Administratīvās rajona tiesas spriedums, ar kuru tika atcelti Rēzeknes pilsētas domes vēlēšanu rezultāti, ņemot vērā, ka vēlēšanās bija notikusi vēletāju balsu uzpirkšana tādā apmērā, kas varēja ietekmēt vietu sadalījumu Rēzeknes pilsētas domē.³³⁵ Neparedzētas pašvaldību vēlēšanas ir nācies sarīkot arī tādēļ, ka ir notikušas izmaiņas administratīvās teritorijas sastāvā, piemēram, 2010. gada 18. decembrī, pamatojoties uz likumu „Par Rojas novada sadalīšanu un jaunizveidoto novadu darbības uzsākšanu”, notika jaunas pašvaldību vēlēšanas šajās teritoriālajās vienībās.³³⁶ Tāpat ārkārtas pašvaldību vēlēšanas ir sarīkotas arī tādēļ, ka tikusi atlaista ievēlēta pašvaldības lēmēj institūcija.³³⁷

8. Pilsonības institūts

Jautājums par pilsonību bija viens no strīdīgākajiem un juridiski sarežģītākajiem jautājumiem, par kuru likumdevējam bija jāizšķiras pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas.

Jau pieņemot 1990. gada 4. maija deklarāciju, Augstākā padome nebija konsekventa pilsonības jautājumā, jo tā vietā, lai atjaunotu 1919. gada likumu „Par

pavalstniecību”, Augstākā padome 1990. gada 31. jūlijā izveidoja darba grupu LR pilsonības koncepcijas izstrādāšanai. Likumprojekts tika izstrādāts, taču tas neguva atbalstu Augstākās padomes lielākajā frakcijā – Latvijas Tautas frontes frakcijā, jo pastāvēja bažas, ka, pieņemot jaunu pilsonības likumu, Augstākā padome atteiktos no koncepcijas par 1918. gadā proklamētās Latvijas Republikas atjaunošanu.³³⁸

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas likumdevējam attiecībā uz pilsoņu loka konstitūēšanu bija jāizvēlas viens no diviem modeļiem. Pirmais modelis – t. s. „nulles variants” – nozīmētu, ka visi nelatviešu izcelsmes iedzīvotāji tiktu automātiski atzīti par pilsoņiem. Lai arī sākotnēji Augstākajā padomē šis modelis tika apsvērts kā iespējams, tomēr laika gaitā izkristalizējās pārliecība, ka piemērotāks būs otrs variants, kurš izriet no Baltijas valstu kontinuitātes (turpinātības) teorijas. Šī teorija nozīmē, ka 1918. gadā dibinātā Latvijas valsts turpina pastāvēt, un tādēļ, ņemot vērā 1940. gada okupāciju, automātiska pilsonības atzīšana krievu imigrantiem tika uzskatīta par neiespējamu.³³⁹

Pēc ilgstošām diskusijām 1991. gada 15. oktobrī Augstākā padome pieņēma likumu „Par Latvijas Republikas pilsoņu tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem”. Šī likuma preambulā tika pasludināts, ka, neraugoties uz to, ka „Latvijas Republika 1940. gada 17. jūnijā tika okupēta un valsts zaudēja suverēno varu, Latvijas Republikas pilsoņu kopums saskaņā ar Latvijas Republikas 1919. gada 23. augusta Likumu par pavalstniecību turpina pastāvēt”.³⁴⁰ Likums paredzēja izsniegt Latvijas Republikas pilsoņu pasēs personām, kurām bija LR pilsonība uz 1940. gada 17. jūniju un šo personu pēcnācējiem, kā arī tika noteikts, ka vispārēja naturalizācija tiks uzsākta ar 1992. gada 1. jūliju, pamatojoties uz speciālu likumu par pilsonību. Normatīvais akts arī noteica, ka Latvijas Republikas pilsonis vienlaikus nevar būt citas valsts pilsonis vai pavalstnieks.³⁴¹

Ņemot vērā, ka virkne Augstākās padomes deputātu uzskatīja, ka tai nav tiesību pieņemt Pilsonības likumu un lemt par naturalizācijas jautājumiem, politisko domstarpību dēļ Augstākā padome ilgstoši nespēja panākt kompromisus pilsonības jomā, un tādēļ šo jautājumu izlemšana jau nonāca Saeimas kompetencē.³⁴²

Jaunievelētā Saeima 1994. gada 22. jūlijā pieņēma jauno Pilsonības likumu.³⁴³ Pilsonības likumā tika ietverta nostādne, ka Latvijas pilsoņi ir tās personas, kuras bija Latvijas pilsoņi 1940. gada 17. jūnijā, šo personu pēcnācēji, latvieši un līvi, kuru pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijā, atradeņi, kā arī personas, kuras ir naturalizējušās. Pārējās personas, lielākoties krievu izcelsmes, nekvalificējās pilsoņa statusam un ieguva nepilsoņa statusu. Likums paredzēja pakāpenisku naturalizāciju, un sākotnēji tika ieviesta t. s. „logu sistēma”, kas izpaudās kā kvotu noteikšana jaunajiem pilsoņiem. Šāda sistēma izpelnījās asu kritiku no EDSO Augstā komisāra nacionālo minoritāšu jautājumos un ES. Ņemot vērā starptautisko organizāciju rekomendācijas, Saeima 1998. gada 22. jūnijā pieņēma būtiskus grozījumus Pilsonības likumā, kuri paredzēja, ka, pamatojoties uz vecāku pieteikumu, Latvijas pilsonībā tiek uzņemti tie Latvijas nepilsoņu un bezvalstnieku bērni, kuri dzimuši pēc 1991. gada 21. augusta, nepieprasot latviešu valodas prasmi, kā arī paredzēja naturalizācijas kvotu atcelšanu. Ņemot vērā, ka šie grozījumi paredzēja visai radikālas izmaiņas, tie tika apturēti Satversmes 72. panta kārtībā un nodoti tautas nobalsošanai. Tautas nobalsošanā vairākums balsotāju bija pret likuma atcelšanu, tādēļ Saeimas pieņemtie, bet apturētie grozījumi Pilsonības likumā atcelti netika un stājās spēkā. Jaunpieņemtais regulējums atbilda Eiropas rekomendācijām un uzlaboja Latvijas ārpolitisko stāvokli, jo tādējādi naturalizācijas process tika vienkāršots un „logu sistēma” tika likvidēta.³⁴⁴

Prasības, lai personu uzņemtu pilsonībā naturalizācijas kārtībā, ir noteiktas Pilsonības likumā, un tās būtībā nozīmē to, ka pretendentiem jāiztur valsts valodas prasmes pārbaudījums, jāzina Satversmes pamatnoteikumi, himnas teksts un Latvijas vēsture. Laika gaitā naturalizācijas kārtība ir vienkāršota, taču joprojām gandrīz 320 000 jeb 14 % no visiem Latvijas iedzīvotājiem ir nepilsoņi.³⁴⁵

Pilsona statuss dod virkni priekšrocību – gan aktīvās, gan pasīvās vēlēšanu tiesības, iespēju pildīt civildienestu, būt par tiesnesi, zvērinātu notāru, zvērinātu advokātu, tiesu izpildītāju, policistu, Latvijas kuģu kapteini u. tml. Turklāt pēc Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai tikai Latvijas pilsoņi automātiski kļūst par ES pilsoņiem, kas arī dod personai daudzas priekšrocības.³⁴⁶

Nepilsoņu statusu, tiesības un pienākumus definē 1995. gadā pieņemtais likums “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības”.³⁴⁷ Var piekrist tam, ka šis statuss ir neskaidrs.³⁴⁸ Deviņdesmito gadu sākumā Latvijā un Igaunijā izplatījās uzskats, ka nepilsoņi ir ārvalstnieki, taču tas ir kļūdaini. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2003. gada 9. oktobra spriedumā lietā *Slivenko v. Latvia*³⁴⁹ atzinusi, ka nepilsoņi kā personu grupa, kas pazaudēja PSRS pilsonību šīs valsts sabrukuma rezultātā un nav pieņēmusi citas valsts pilsonību, nav pielīdzināmi ārvalstnieku un bezvalstnieku statusam. Eiropas Cilvēktiesību tiesa attiecībā uz nepilsoņiem lieto jēdzienu „bijušie PSRS pilsoņi”, ar to pasvītrotot šo personu ciešāku saikni ar Latvijas Republiku, salīdzinot ar ārzemniekiem vai bezvalstniekiem.³⁵⁰ Kā norādījis prof. E. Levits, nepilsoņa statuss ir krietni labvēlīgāks par ārvalstnieku un bezvalstnieku statusu, jo tas lielā mērā pielīdzina nepilsoņu ekonomiskās un sociālās tiesības Latvijas pilsoņa tiesībām.³⁵¹

Jautājumi, kas saistīti ar pilsonības regulējumu vairākkārt ir tikuši skatīti arī Satversmes tiesā. Kā redzams no Satversmes tiesas spriedumiem un lēmumiem, pilsonības jautājumu tiesiskajam regulējumam ir politisks raksturs, kas netieši nosaka arī Satversmes tiesas īstenotās kontroles robežas. Tāpat Satversmes tiesa norādījusi, ka visi būtiskie jautājumi, kas attiecas uz pilsonības institūtu, vispirms ir likumdevēju kompetencē, bet tie jautājumi, kuros nav bijis iespējams rast konsensu Saeimā, gan 1927. gadā, gan arī 1998. gadā ir tikuši nodoti tautas nobalsošanai.³⁵²

Pilsonības likums pēdējos grozījumus piedzīvojis 1998. gadā, taču ik pa laikam ar pilsonību saistīti jautājumi ir nonākuši sabiedrības uzmanības lokā. Visbiežāk tiek diskutēts par nepieciešamību risināt jautājumus par bērnu pilsonību, ja tikai viens no bērna vecākiem ir Latvijas pilsonis, tāpat tiek mudināts atteikties no dubultpilsonības aizlieguma.³⁵³ Valsts prezidents 2011. gada 1. februārī, izmantojot Satversmē noteiktās likuma ierosināšanas tiesības, nosūtīja Saeimai Pilsonības likuma grozījumu ierosinājumu tekstu, kuru galvenā būtība ir saistīta ar Latvijā dzimušo bērnu reģistrācijas procedūras vienkāršošanu un dubultpilsonības aizlieguma aspektiem.³⁵⁴

Šī raksta sagatavošanas laikā aktuāla ir diskusija par automātisku pilsonības piešķiršanu visiem nepilsoņiem, jo 12 686 vēlētāji ir parakstījuši likumprojektu, kurš paredz, ka nepilsoņi, kuri nav izteikuši vēlēšanos saglabāt nepilsoņa statusu, automātiski no 2014. gada 1. janvāra tiktu atzīti par pilsoņiem.³⁵⁵ Ņemot vērā, ka pastāv šaubas, vai minētais likumprojekts ir uzskatāms par pilnīgi izstrādātu Satversmes 78. panta kārtībā, CVK ir pieprasījusi viedokli virknei ekspertu, pirms izšķirties, vai par to drīkst rīkot parakstu vākšanu. Neatkarīgi no tā, kāds būs lēmums par konkrēta likumprojekta turpmāko virzību, paredzams, ka jautājumi par pilsonības regulējuma izmaiņām tuvākajā laikā varētu raisīt plašas diskusijas.

Kopsavilkums

Otrās neatkarības posmā par nozīmīgākajiem notikumiem valststiesību jomā Latvijā uzskatāma Satversmes atjaunošana, Satversmes tiesas izveidošana, cilvēktiesību kataloga iekļaušana Satversmē, valsts pārvaldes institucionālās sistēmas izveidošana, Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās un administratīvo tiesu izveidošana, kā arī atsevišķu konstitucionālo tiesību institūtu – tautas nobalsošanas un pilsonības institūta – pilnveidošanas centieni. Šie pirmo divu gadu desmitu sasniegumi ir Latvijas valststiesību celtnes galvenie balsti. Ik pa laikam šajā celtnē jāveic lielāki vai mazāki uzlabojumi, pamatu nostiprināšana vai citas ērtību diktētas pārmaiņas. Jau padarītais ļauj cerēt, ka turpmākās pārmaiņas būs izsvērtas un pēctecīgas. Ja tiesiskās domas pēctecība tiks nodrošināta turpmākajā valststiesību attīstībā, tad arī šī raksta mērķis būs sasniegts.

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra

1. Administratīvais process. Intervija ar Egilu Levitu. *Latvijas Jurists*, Nr. 5(27), 1992, novembris/decembris.
2. Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepcijas projekts. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMKonc_010611_ASSAK.611.docx. [skatīts 04.08.2011.].
3. *Akmentiņš, R.* Latvijas Satversmes reforma. *Jurists*, Nr. 5(57), 1934, maijs.
4. *Antonovičs, M.* Jautājums atlikts. *Latvijas Avīze*, 2007, 13. janvāris.
5. *Apsītis, R.* Neatkarības deklarācijas pieņemšanas gadadienā. *Jurista Vārds*, Nr. 16(371), 2005, 3. maijs.
6. *Arāja, D.* Tiesībsargs – bez naudas un jaudas. *Diena*, 2006, 13. novembris.
7. Atbildes uz ANO Cilvēktiesību komitejas locekļu jautājumiem. *Cilvēktiesību Žurnāls*, Nr. 2, 1996.
8. *Avotiņš, V.* Valsts atjaunošanas jēga – pašiem lemt, kā dzīvot savā valstī [intervija ar T.Jundzi, E.Levitu]. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2010, 29. aprīlis.
9. *Balodis, R., Kārklīņa, A.* Valsts tiesību attīstība Latvijā: otrais neatkarības laiks. *Latvijas Universitātes žurnāls* Nr. 1. Juridiskā zinātne. Latvijas Universitāte, 2010.
10. *Balodis, A.* Latvijas un Latviešu Tautas Vēsture. Rīga: Neatkarīgā Teātra “Kabata” grāmatu apgāds, 1991.
11. *Balodis, K.* Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
12. *Balodis, R.* Baznīcu tiesības. Rīga: Reliģijas Brīvības Asociācija, 2002.
13. *Balodis, R.* Konstitucionālo tradīciju īpatnības Apvienotajā Karalistē. Rakstu kopas „Apvienotās Karalistes konstitucionālās tiesības” 1. raksts. *Likums un Tiesības*, 6. sēj., Nr. 5(57), 2004.
14. *Balodis, R.* Latvijas Republikas konstitucionālo tiesību evolūcija un transformācija 20–21. gadsimtu mijā (*Evolution and Transformation of constitutional Law of the Republic of Latvia at the Turn of the 20th and 21st Centuries*). No: Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā 20.–21. gadsimta mijā. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2006.
15. *Balodis, R.* Tiesiskie principi, kas valda valsts un Baznīcas attiecībās Latvijas Republikā 21. gs. sākumā. No: Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. 740. sēj. Rīga: LU, 2008.
16. *Balodis, R.* Valsts un Baznīca. Rīga: Nordik, 2000.
17. *Balodis, R., Kārklīņa, A.* Divdesmit gadi kopš Latvijas Neatkarības deklarācijas: valststiesību attīstības tendences un risinājumi. *Jurista Vārds*, Nr. 17./18., 2010, 27. aprīlis.
18. *Banaszak, B.* The concept of individual rights in Poland. The principles of basic institutions of the system of government in Poland. Warsaw: Sejm Publishing Office, 1999.
19. *Barladžana, M.* Ombudsmeņa institūts: vēsture, teorija un tiesiskie aspekti. *Jurista Vārds*, Nr. (427), 2006, 20. jūnijs.
20. *Benfelde, S.* Pāris trušādiņu un politiska tiesa. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2000, 26. janvāris.
21. *Birkavs, V.* Ievads. V. Vītiņš V. Vispārējs tiesību pārskats. Rīga: Verdikts, 1993.
22. *Bišers, I.* Administratīvais process – mehānisms izpildvaras darbības likumības kontrolei. No: Cilvēktiesību īstenošana Latvijā: tiesa un administratīvais process. Rīga: Latvijas Universitāte, 1998.
23. *Bišers, I.* Current Problems of Latvian Administrative Procedure. *Latvian Human Rights Quarterly*. No.2, 1997.

24. Bišers, I. Vēlreiz par valsts pārvaldes institucionālajām reformām. *Jurista Vārds*, Nr. 1(154), 2000, 13. janvāris.
25. Brūveris, O., Biksīniece, L. Tiesībsarga pilnvaras ir jāpaplašina. *Jurista Vārds*, Nr. 32(290), 2004, 9. septembris.
26. Centrālās vēlēšanu komisijas mājas lapa. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/27484.html> [skatīts 11.06.2001.].
27. Cielava, V. Pamattiesības – Satversmē vēl tukša vieta. Aktuāli cilvēktiesību jautājumi Latvijā. *Cilvēktiesību žurnāls*, LU Cilvēktiesību institūts, 1996, Nr. 3.
28. Dambergs, M. Vēlēšanu sistēmas evolūcija, nevis revolūcija. Intervija ar Vēlēšanu reformas biedrības valdes priekšsēdētāju V. Liepiņu. *Jurista Vārds*, Nr. 6(559), 2009.
29. Daukste, A. Cīņa par prezidenta amatu tikai sākas. *Rīgas Balss*. 1996, 14. februāris.
30. Dišlers, K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930.
31. Dišlers, K. Referenduma veidi Latvijas Republikas Satversmē. *Jurists*, Nr. 3, 1930.
32. Dravnieks, A. Ir likuma projekts, par valsts un indivīda attiecībām. *Jurista Vārds*, Nr. 3(196), 2001, 13. februāris.
33. EDSO komisārs atkal aicina nepilsoņiem Latvijā piešķirt tiesības vēlē pašvaldības. Pieejams: www.bns.lv. [publicēts 16.02.2011, skatīts 17.08.2011.].
34. Egle, I. Tiesībsargam divi pretendenti. *Diena*, 2006, 6. decembris.; *Mūrniece*, I. Tiesībsarga amatam divi pretendenti. *Latvijas Avīze*, 2006, 7. decembris.
35. Ekspertu grupas ziņojuma par Valsts cilvēktiesību biroja un ombuda funkcijām Latvijā. *Jurista Vārds*, Nr. 19(212), 2001, 19. jūnijs.
36. Endziņš, A. Latvijas Republikas Satversmes tiesas loma Latvijas Republikas Satversmē noteikto vērtību aizsardzībā. Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā. Satversmes tiesas 2006. g. konferences materiālu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.
37. Federalist Papers No. 84. Pieejams: http://www.restoringamerica.org/documents/federalist/federalist_84.html [skatīts 11.08.2011.].
38. Feldhune, G. Smaga ir Satversmes tiesas roka. *Diena* 2002, 17. aprīlis; *Zile, Z.L.* Visu varu Satversmes tiesai. *Diena*, 2002, 27. marts.
39. Frīrihsone, M., Pankovska, E. Satversmes tiesas tiesnesei pārmet dokumenta viltošanu. *Dienas Bizness*, 2011, 24. februāris.
40. Gailīte, D. Satversmes tiesas priekšsēdētājs Aivars Endziņš intervijā „Jurista Vārdam” *Jurista Vārds*, Nr. 49(452), 2006, 12. decembris.
41. Gertners, E. Osipovu tomēr virzīs ST tiesneses amatam. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2011, 29. jūnijs.
42. Gobiņš, M. Kāpēc Latvijai ir vajadzīgs tiesībsargs? *Diena*, 2006, 13. decembris.
43. Grūtups A., Krastiņš, E. Īpašuma Reforma Latvijā. Rīga: Mans īpašums, 1995.
44. *History of Latvia the 20th Century*. Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. Rīga: Jumava, 2006.
45. Jansone, D., Reinholde, I., Ulmīcāne, I. Latvijas publiskā pārvalde. Rīga: EuroFaculty, 2002.
46. Jelāgins, J. Latvijas rakstītā konstitūcija. *Jurista Vārds*, Nr. 10(52), 1997, 14. maijs.
47. Jundzis, T. Tiesību sistēmas reforma valsts atjaunošanas periodā (1990–1993). Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. D. A. Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000.
48. Juristi analizē Valsts prezidentes rīcību un Satversmes 81. pantu. *Jurista Vārds*, Nr. 12(465), 2007, 20. marts.
49. Kādēļ Latvijas konstitūcijā nepieciešami labojumi? Darba grupas Satversmes grozījumu izstrādāšanai piedāvātā projekta teorētiskais pamatojums. *Jurista Vārds*, Nr. 14, 2001, 5. maijs.
50. Konceptija „neatkarīgo” jeb pastāvīgo iestāžu statusa regulēšanai. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file> [skatīts 12.07.2011.].
51. Konceptija ombuda institūcijas ieviešanai Latvijā. *Likums un Tiesības*, 2001, janvāris.
52. Kovaļevska, A. Tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni. *Jurista Vārds*, Nr. 51/52, 2009, 22. decembris.
53. Kovaļevska, A. Tiesības uz labu pārvaldību: salīdzinošs skatījums uz Eiropas Savienības valstu praksi Latvijas kontekstā (I). *Likums un Tiesības*, 8. sēj., Nr. 8(84), 2006,
54. Krūmiņa, V. Apskats par Senāta administratīvo lietu departamenta 2010. gadā izskatītajām lietām saistībā ar civildienesta attiecībām. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, Nr. 2. 2011, maijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/statistics/2011/biletens2_web.pdf.
55. Krūmiņa, V. Administratīvo tiesu pirmie pieci gadi. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/about/conferences/admtiesas/> [skatīts 16.08.2011.].
56. Kukule, S. Vai Latvijai nepieciešams tautas tiesībsargs. *Jurista Vārds*, Nr. 44(349), 2004, 16. novembris.
57. Kukule, S. Valsts prezidenta vēlēšanas: tiesiskais regulējums. *Jurista Vārds*, Nr. 41(444), 2006, 17. oktobris.

58. *Kusiņš, G.* Kā pilnveidot mūsu valsts Satversmi/Satversmes reforma Latvijā: par un pret. Ekspertu seminārs Rīga 1995. g. 15. jūnijs. Rīga: Sociāli ekonomisku pētījumu institūts „Latvija” 1995.
59. *Kuzmina, I.* Tiesībsarga meklēšanā – pīppauze. *Latvijas Avīze*, 2007, 16. janvāris.
60. *Kuzmina, I.* Jāmeklē jauni kandidāti. *Latvijas Avīze*, 2007, 12. janvāris.
61. Latvijas Republikas 6. Saeimas Juridiskās komisijas 1998. gada 27. aprīļa sēdes protokols [nav publicēts].
62. Latvijas Republikas tieslietu sistēma 1918–2008. Rīga: Tieslietu ministrija, 2008.
63. Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs: Vēsture, Prakse, Komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010.
64. Latvijas tiesību vēsture (1914–2000), prof. Dr. iur. D. A. Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000.
65. Latvijas valsts pārvaldes reformas koncepcija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 49(332), 1995, 30. marts.
66. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi – Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti 10.sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004.
67. *Lēbers, A., Bišers, I.* Komentārs Latvijas Republikas Satversmes IV nodaļai „Ministru kabinets”. Privatizējamā valsts SIA „Tiesiskās informācijas centrs” 1998.
68. *Lēbers, D. A.* Latvijas neatkarības atjaunošanas prasības dažos dokumentos pirms 1990. gada 4. maija. No: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Jundzis T. (zin. red.) Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000.
69. *Lejiņš, A.* Valodas dēļ Latvija iedzīta stūrī. Pieejams: <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/6350> [skatīts 12.06.2011.].
70. *Levits, E.* 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā. No: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Jundzis T. (zin. red.) Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000.
71. *Levits, E.* Cilvēktiesības Eiropas Savienības tiesību sistēmā. *Likums un Tiesības*, 2. sēj., Nr. 11(15), 2000.
72. *Levits, E.* Cilvēktiesību normas un to juridiskais rangs Latvijas tiesību sistēmā. *Juristu žurnāls*, Nr. 5; *Cilvēktiesību Žurnāls* Nr. 6, 1997.
73. *Levits, E.* Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā. *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Red. Ziemeļe I. Rīga: SIA „Izglītības soli”, 2000.
74. *Levits, E.* Eiropas padome un tās konvencijas. Eiropas Padomes līgumu izlase. Rīga: Elpa, 2000.
75. *Levits, E.* Latvijas tiesību sistēmas attīstības iezīmes uz XXI gadsimta sliekšņa. No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. Dr. iur. D. A. Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture» fonds, 2000.
76. *Levits, E.* Nozīmīgs spriedums par vēlēšanām. *Jurista Vārds*, Nr. 50(453), 2006, 19. decembris.
77. *Levits, E.* Piezīmes par Satversmes 8. nodaļu – Cilvēka pamattiesības. No: Satversme un cilvēktiesības. Gadagrāmata 1999. *Cilvēktiesību žurnāls*, Nr. 9–12, Rīga: Latvijas Universitāte, 1999.
78. *Levits, E.* Samērīguma princips un obligātais administratīvais akts. *Jurista Vārds*, Nr. 13(466), 2007, 27. marts.
79. *Levits, E.* Tiesību normu interpretācija un Satversmes 1. panta demokrātijas jēdziens. *Cilvēktiesību Žurnāls*, Nr. 4, 1997.
80. Likumdošanas aktu atbilstība Latvijas Republikas Satversmei. *Latvijas Jurists*, Nr. 3(31).
81. Likumīgs parlaments, nelikumīgi likumi. [Intervija ar VDK Konstitucionālās aizsardzības daļas priekšnieku K. Eihmani] *Lauku Avīze*, 1990, 25. maijs.
82. LPSR mazā enciklopēdija. II sēj., Rīga: Zinātne, 1969.
83. LR Ārlietu ministrijas mājaslapa. Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/lv/eu/3863/3872/> [skatīts 17.08.2011.].
84. LR Saeimas mājaslapa. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/par-saeimu/likumdeveju-vesture> [skatīts 11.08.2011.].
85. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā redakcijā. *Latvijas Vēstnesis*, 2011.
86. LR Tiesībsarga birojs. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibsargs/vesture/> [skatīts 01.08.2011.].
87. *Lulle, B.* Dramaturģija nevieta. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2007, 13. janvāris.
88. *Lulle, B.* Kad nominēt īsto prezidentu. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2006, 11. februāris.
89. *Mednis, I.* Iezīmes mūsdienu Latvija politiskās elites portretam. *Latvijas vēsture*, Nr. 4(60), 2005.
90. *Meikališa, A.* Tiesu vara Latvijā. Rīga: Avots, 1997.
91. *Meļķis, E.* Publisko un privāto tiesību juridiskās personas: likums un inertā realitāte. *Administratīvā un kriminālā justīcija*, Nr. 3(4), 1998.
92. *Mihailova, U.* Ar reformu – par neskaidru sistēmu. *Jurista Vārds*, Nr. 14(167), 2000, 6. aprīlis.

93. Mits, M. Eiropas cilvēktiesību aizsardzības sistēma. *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Ziemeļi I. (red.) Rīga: SIA „Izglītības solī”, 2000.
94. Mits, M. Satversme Eiropas cilvēktiesību standartu kontekstā. No: Satversme un cilvēktiesības. Gadagrāmata 1999. *Cilvēktiesību žurnāls*, Nr. 9–12, Rīga: Latvijas Universitāte, 1999.
95. Muižnieks, N. Aktuāli cilvēktiesību jautājumi Latvijā: praktiķa vērtējums. *Cilvēktiesību žurnāls*. *Aktuāli cilvēktiesību jautājumi Latvijā*, Nr. 3, 1996.
96. Muižnieks, N. Vai viss kārtībā ar naturalizāciju un nepilsoņiem? Pieejams: <http://www.ir.lv/2011/8/31/vai-viss-kartiba-ar-naturalizaciju-un-nepilsoniem> [skatīts 28.08.2011.].
97. Mūrniece, I. Tiesībsarga birojs ekonomiskajā režīmā. *Latvijas Avīze*, 2009, 31. oktobris.
98. Načiščionis, J. Konceptuāli par Administratīvā procesa likuma projekta struktūru. *Jurista Vārds*, Nr. 27(41), 1996, 6. decembris.
99. Neimanis, J. Ievads tiesībās. Rīga: zv.adv. J.Neimanis, 2004.
100. Ņikuļceva, I. Tiešā demokrātija Eiropā. *Jurista Vārds*, Nr. 43(638), 2010, 26. oktobris.
101. Ņikuļceva, I. Vēlētāju likumdošanas iniciatīva Latvijā. *Jurista Vārds*, Nr. 49, 2009, 8. decembris.
102. Ozola, A. Pilsonības politikas analīze. Dubultpilsonības institūts. Pieejams: <http://lv.lv/?menu=doc&id=174536> [publicēts 28.04.2008.; skatīts 11.06.2011.].
103. Ozoliņš, A. Kūtra kārtība. *Ir*, 2011, 3–9. marts.
104. Pa valsts pārvaldes reformas kāpnēm. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 106(1566), 1999, 7. aprīlis.
105. Par 9. Saeimas vēlēšanu norises tiesiskumu un pamatu vēlēšanu atzišanai par prettiesiskām. *Jurista Vārds*, Nr. 50(453), 2006. 19. decembris.
106. Par administratīvā procesa likuma izstrādi un saturu sk. visu numuru. *Jurista Vārds*, Nr. 10/11(78/79), 1998, 19. marts.
107. Par administratīvā procesa likumu. Administratīvā procesa likuma izstrādes darba grupas ziņojums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 186(901), 1997, 22. jūlijs, atsauce Nr. 5.
108. Pededze, Dz. Konstitucionālā sūdzība: jaunumi un problēmjautājumi. *Jurista Vārds*, 2009, 17. novembris.
109. Plaude, E., Kripēns, J., Lielā, E. Latvijas PSRS Vēsture. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1958, 183. lpp.
110. Pleps, J. Pastars, E. Satversmes lasīšana Satversmes tiesā. *Jurista Vārds*, Nr. 47, 2007, 20. novembris.
111. Pleps, J. Pamattiesību katalogs starptaru periodā. *Jurista Vārds*, Nr. 48(553), 2008, 23. decembris.
112. Pleps, J. Promocijas darbs „Satversmes iztulkošanas konstitucionāli tiesiskie un metodoloģijas problēmjautājumi”, Rīga: Latvijas Universitāte, 2011.
113. Pleps, J. Satversmes 72. pants. *Jurista Vārds*, Nr. 12(465), 2007, 20. marts.
114. Pleps, J., Pastars, E., Plakane, I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: *Latvijas Vēstnesis*, 2004.
115. Projekts par Ombuda institūciju. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 39(2426), 2001, 9. marts.
116. Raihs, N. Pilsonības institūta problēmjautājumi jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs. *Likums un Tiesības*, Nr.5, 2004.
117. Rodiņa A. Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā. *Latvijas Vēstnesis*, 2009.
118. Saeimas atlaišana: Satversme un neskaidrie jautājumi. *Jurista Vārds*, Nr. 23(670), 2011, 7. jūnijs.
119. Sandgrēns, K., Iljanova, D. Latvijas tieslietu sistēmas vajadzību novērtējums. *Likums un Tiesības*, 3. sēj., Nr. 6 (22), 2001, jūnijs.
120. Satversme un cilvēktiesības. Gadagrāmata 1999. *Cilvēktiesību žurnāls*, Nr. 9–12, Rīga: Latvijas Universitāte, 1999.
121. Satversmes grozījumi juristu domās. *Jurista Vārds*, Nr. 17(570), 2009.
122. Senāta Apvienotās sapulces 1937. gada 25. septembra spriedums Nr. 17. Latvijas Senāta spriedumi (1918–1940). 1. sēj., Senāta Apvienotās sapulces spriedumi. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Senatora Augusta Lēbera fonds, sast. A. Šmite, A. Poriete; atb. red. L. Krūmiņa. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa; Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997.
123. Serdāns, V., Mūrniece, I. Latvijai laiks ievākt ražu [intervija ar Valsts prezidentu Vairu Viķi-Freiberģu]. *Latvijas Avīze*, 2006, 30. decembris.
124. Šilde, Ā. Latvijas vēsture. 1914–1940. Stokholma: Daugava, 1976.
125. Švarcs, L. Satversmes tiesa: konceptuāli par tiesneša statusu. *Jurista Vārds*, Nr. 4, 2010, 26. janvāris.
126. Tiesībsarga birojs: darba devējs driest ierobežot nacionālo uzskatu paušanu. Pieejams: <http://www.delfi.lv/archive/print.php?id=29787097> [skatīts 09.08.2011.].
127. Tihonovs, I. Satversmes tiesa nevar tikt Satversmē. *Diena*, 1995, 9. augusts.
128. Ušacka, A. Satversmes 8. nodaļas „Cilvēka pamattiesības” interpretācija Satversmes tiesas spriedumos. *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 27. novembris.
129. Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. Viedoklis par Saeimas priekšlaicīgu vēlēšanu mehānisma pilnveidošanu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 69, 2008, 7. maijs.

130. Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis par Saeimas priekšlaicīgu vēlēšanu mehānisma pilnveidošanu. Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item_1680_ [skatīts 12.08.2011.].
131. Valsts prezidenta Satversmes grozījumu ierosinājums. *Jurista Vārds*, Nr. 12(659), 2011.
132. Valsts prezidenta Valda Zatlera 2010. gada 19. janvāra raksts Nr. 19 Saeimas priekšsēdētājam G. Daudzem: Par grozījumiem likumā „Par svētku, atceres un atzīmējamām dienām”. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 11(4203), 2010, 21. janvāris.
133. Valsts prezidents rosina grozīt Pilsonības likumu. *Jurista Vārds*, Nr. 6, 2011, 8. februāris.
134. *Vildbergs, H.J. Feldhūne, G.* Atsauces Satversmei: mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003.
135. Ziemeļe I (red.) Cilvēktiesības Latvijā un pasaulē. Rīga: SIA „Izglītības solī”, 2000.
136. *Ziemeļe, I.* Satversmes tiesa – līdzeklis integrācijai vai pašizolācijai jeb atsevišķas pārdomas Satversmes tiesas sakarā. *Latvijas Vēstnesis*, 1996, 15. jūnijs.
137. *Ziemeļe, I.* State Continuity, Human Rights, and Nationality in the Baltic States. The Baltic States at Historical Crossroads (Ed. Jundzis T.). Rīga: Latvian Academy of Sciences, 2001.
138. *Ziemeļe, I., Krūma, K.* Eiropas Savienības pilsonība un Latvijas nepilsoņi. *Jurista Vārds*, Nr. 33(291), 2003, 16. septembris.
139. *Zīle, L.* Visu varu Satversmes tiesai? *Diena*, 2002, 27. marts; *Feldhūne, G.* Smaga ir Satversmes tiesas roka. *Diena*, 2002, 14. aprīlis.
140. Ziņojums par Ministru Kabineta sastādīšanu un Deklarācija par Ministru kabineta iecerēto darbību. *Diena*, 1995. 23. novembris.
141. *Сахаров, А.Н.* Институт президентства в современном мире. Москва: Юридическая литература, 1994.

Normatīvie akti

1. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43, 1993
2. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 66, 2009.
3. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 79, 2007.
4. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 1, 2006.
5. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 159, 2004.
6. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 76, 2003.
7. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 70, 2002.
8. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 308/312, 1998.
9. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 331/332, 1997.
10. Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 100, 1996.
11. Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 19, 1994.
12. Konstitucionālais likums *Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi*: LR AP likums. *LR Saeimas un MK Ziņotājs*, Nr. 4, 1992, spēkā neesošs.
13. Deklarācija par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 77(3235), 2005, 17. maijs
14. Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 97(2672), 2002.
15. Administratīvā procesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164, 2001.
16. Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums. LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 202, 2008.
17. Augstskolu likums: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 1, 1996.
18. Eiropas Parlamenta vēlēšanu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 22(2970), 2004.
19. Likums par ostām: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 80(211), 1994.
20. Likums par Valsts cilvēktiesību biroju: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 221, 1996, spēkā neesošs.
21. Ministriju iekārtas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 52/53(767/768), 1997.
22. Ministru kabineta iekārtas likums: LR likums. *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*, Nr. 281, 1993.
23. Ministru kabineta iekārtas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82(3866), 2008.
24. Par 1925. gada 1. aprīļa likuma „Ministru kabineta iekārta” atjaunošanu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 52, 1993, spēkā neesošs.
25. Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. protokolu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 136/137, 1999.
26. Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 143, 1997.
27. Par 5. Saeimas vēlēšanām: LR AP likums. *Ziņotājs*, Nr. 46, 1992, zaudējis spēku.

28. Par arodbiedrībām: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības ziņotājs*, Nr. 3/4, 1991.
29. Par darba grupas izveidošanu Latvijas Republikas Satversmes jaunās redakcijas un Latvijas Republikas pilsonības koncepcijas projekta izstrādāšanai: LPSR AP lēmums. *Latvijas Republikas Saeimas un Valdības Ziņotājs*, Nr. 33, 1990.
30. Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 69, 2002.
31. Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības ziņotājs*, Nr. 21, 1991.
32. Par Latvijas Republikas Ministru Padomes sastāvu: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 21, 1990, zaudējis spēku.
33. Par Latvijas Republikas Ministru Padomi: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 15, 1992, zaudējis spēku.
34. Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu: LPSR AP deklarācija. *LR Saeimas un MK Ziņotājs*, Nr. 20, 1990.
35. Par Latvijas Republikas pievienošanas starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos: LPSR AP deklarācija. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 21, 1990.
36. Par Latvijas Republikas pilsoņu tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem: LR AP lēmums. *Ziņotājs*, 1991, zaudējis spēku.
37. Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 11(142), 1994.
38. Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 49, 1990.
39. Par Latvijas Republikas valstisko statusu: LR konstitucionālais likums. *Ziņotājs*, Nr. 42, 1991.
40. Par pašvaldībām: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 61, 1994.
41. Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības ziņotājs*, Nr. 5, 1990.
42. Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas vēlēšanām: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 120(403), 1995.
43. Par reliģiskajām organizācijām: LR AP likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības ziņotājs*, Nr. 40, 1990, spēkā neesošs.
44. Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības ziņotājs*, Nr.1, 1993.
45. Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 47, 1994.
46. Par tiesu varu: AP likums. *Ziņotājs*, Nr.1, 1993.
47. Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 63(346), 1995.
48. Par valsts civildienestu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 52, 1994, spēkā neesošs.
49. Par Valsts kontroli: LR likums, spēkā neesošs. Pieejams: <http://www.lrvk.gov.lv/index.php?id=1715> (skatīts 12.07.2011.).
50. Pilsētas domes, rajona padomes un pagasta padomes vēlēšanu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 10(141), 1994.
51. Pilsonības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 93, 1994.
52. Publisko institūciju likums: likumprojekts. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 358/359, 2000.
53. Reliģisko organizāciju likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.146, 1995.
54. Saeimas kārtības rullis: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 96, 1994.
55. Saeimas vēlēšanu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 86(369), 1995.
56. Satversmes tiesas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 103(588), 1996.
57. Tiesībsarga likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65, 2006.
58. Valsts civildienesta likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 331/333, 2000.
59. Valsts kontroles likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 80(2655), 2002.
60. Valsts pārvaldes iekārtas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis* Nr. 94, 2002.
61. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 96(3254), 2005.
62. Valsts prezidenta ievēlēšanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 79, 2007.
63. Valsts valodas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 428/433(1888/1893), 1999.
64. Administratīvo aktu procesa noteikumi: MK noteikumi Nr. 154. *Latvijas Republikas un Saeimas Ministru Kabineta ziņotājs*, Nr. 4, 1995, spēkā neesoši.
65. Ministru kabineta kārtības rullis: MK noteikumi Nr. 300. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 58(4044), 2009.
66. Ministru prezidenta 2011. gada 20. aprīļa rīkojums Nr.147 „Par darba grupu likumprojekta izstrādei, kas nodrošina Latvijas konstitucionālās sistēmas saderību ar Eiropas Kopienas tiesībām”. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 63, 2001.
67. Par Ministriju iekārtu: MK noteikumi Nr. 5. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 4(135), 1994.

68. Tiesneša amata kandidāta atlases, stažēšanās un kvalifikācijas eksāmena kārtības noteikumi Nr. 204. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 37(4023), 2009.

Judikatūra

1. LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā Nr. SKA-791/2009. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2009/09> [skatīts 10.08.2011.].
2. LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SA-5/2006. Pieejams: www.at.gov.lv/info/archive/department3/2006/ [skatīts 09.09.2011.].
3. LR Administratīvās rajona tiesas spriedums lietā Nr. A42241405. Pieejams: <http://www.tiesas.lv/index.php?id=1477> [skatīts 01.06.2011.].
4. Eiropas Cilvēktiesības tiesas spriedums lietā *Slivenko v. Latvia*. Judgment 09.10.2003. Pieejams: http://www.unhcr.org/refworld/publisher/ECHR/LVA/402b5b034_0.html [skatīts 12.08.2011.].
5. Eiropas Cilvēktiesības tiesas spriedumu lietā *Podkolzina pret Latviju* (No. 46726/99). Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm> [skatīts 12.08.2011.].
6. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 03-05(99). Pieejams: [www.satv.tiesa.gov.lv/upload/03-05\(99\).htm](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/03-05(99).htm) [skatīts 16.07.2011.].
7. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 04-03(98) Pieejams: [www.satv.tiesa.gov.lv/upload/04-03\(98\).rtf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/04-03(98).rtf) [skatīts 10.08.2011.].
8. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 04-07(99). Pieejams: [www.satv.tiesa.gov.lv/upload/04-07\(99\).rtf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/04-07(99).rtf) [skatīts 12.08.2011.].
9. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2000-03-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2000-03-01.rtf [skatīts 12.08.2011.].
10. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2001-07-0103. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2001-07-0103.rtf [skatīts 17.08.2011.].
11. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2002-18-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-18-01.rtf [skatīts 20.08.2011.].
12. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2002-08-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-08-01.rtf [skatīts 14.08.2011.].
13. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004-15-0106. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2004-15-0106.rtf [skatīts 12.07.2011.].
14. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2005-13-0106. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2005-13-0106.rtf [skatīts 10.08.2011.].
15. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2006-42-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/.../2006-42-01spriedums [skatīts 16.08.2011.].
16. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2006-05-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2006-05-01LV.rtf [skatīts 11.08.2011.].
17. LR Satversmes tiesas lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2006-41-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2006-41-01Izbeigshanas_leemums.rtf [skatīts 12.08.2011.].
18. LR Satversmes tiesas lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2007-21-01. Pieejams: www.likumi.lv/doc.php?id=174216 [skatīts 16.08.2011.].
19. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2007-10-0102. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/.../2007_10_0102 [skatīts 17.08.2011.].
20. LR Satversmes tiesas lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2008-08-0306. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lemums_2008-08-0306.htm [skatīts 03.08.2011.].
21. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2008-40-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/.../spriedums_2008-40-01.htm [skatīts 29.07.2011.].
22. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2009-45-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2009-45-01.htm [skatīts 10.08.2011.].
23. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2009-74-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2009-74-01.htm [skatīts 11.08.2011.].
24. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2010-60-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2010-60-01 [skatīts 12.08.2011.].
25. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2009-11-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2010-06-01.htm [skatīts 09.08.2011.].
26. LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2009-44-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/.../spriedums_2009-44-01.htm [skatīts 09.08.2011.].
27. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2009-94-01 Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/uplod/> [skatīts 12.08.2011.].

28. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2010-20-0106. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2009_94_01.htm [skatīts 12.07.2011.]
29. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2010-06-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2010-06-01.htm [skatīts 12.08.2011.]
30. LR Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2010-69-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2010-69-01.htm [skatīts 15.08.2011.]
31. LR Senāta Civīlā departamenta 1926. gada 25. novembra spriedums Nr. 121. Latvijas Senāta spriedumi (1918–1940). 10. sēj., Senāta Civīlā kasācijas departamenta spriedumi (1926–1927): kārtējo sēžu spriedumi. LR Augstākā tiesa., Senatora Augusta Lēbera fonds; sast. A. Šmite, A. Poriete; atb. red. L. Krūmiņa. Rīga: LR Augstākā tiesa; Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997.
32. LR Administratīvās rajona tiesas 05.07.2011. lēmums par atteikšanos pieņemt pieteikumu. *Jurista Vārds*, Nr. 28(675), 2011, 12. jūlijs.

Atsauces

1. *Levits, E.* Latvijas tiesību sistēmas attīstības iezīmes uz XXI gadsimta sliekšņa. No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. Dr. iur. D. A. Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 489. lpp.; *Balodis, R., Kārklīņa, A.* Divdesmit gadi kopš Latvijas Neatkarības deklarācijas: valststiesību attīstības tendences un risinājumi. *Jurista Vārds*, Nr. 17/18, 2010, 27. aprīlis.
2. Helsinki–86 ir padomju režīma apstākļos izveidota cilvēktiesību aizstāvības grupa, kas 1987. gadā organizēja vairākus pretpadomju pasākumus: godinot komunistiskā terora upuru piemiņu, 14. jūnijā pie Brīvības pieminekļa Rīgā organizēja ziedu nolikšanu, nosodot Molotova–Ribentropa paktu, 23. augustā organizēja demonstrāciju un 18. novembrī svinēja Latvijas neatkarības proklamēšanas dienu. Helsinki–86 iezīmēja Latvijas otrā neatkarības perioda ceļu.
3. 2011. gada rudenī plaši tika apspriesta iespēja parlamentā veidot „varavīksnes koalīciju”, taču nacionāli noskaņotie politiķi iebilda pret partiju apvienības „Saskaņas centrs” dalību valdībā okupācijas fakta neatzišanas dēļ.
4. *Āboliņš, I. Zirnīs, E.* Daivaiķe kopā! [intervija ar biedrības „Dzimtā valoda” vadītāju Vladimīru Lindermanu] *SestDiena*, 2011, 9.–15. jūlijs
5. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi – Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 10. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, 24. lpp.
6. *Ziemele, I.* State Continuity, Human Rights, and Nationality in the Baltic States. The Baltic States at Historical Crossroads (Ed. Jundzis T.). Rīga: Latvian Academy of Sciences, 2001, p. 229.
7. 2005. gada 12. maija Deklarācija par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 77 (3235), 2005, 17.maijs.
8. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2011. gada 17. maija spriedums lietā Nr. 2010-20-0106, secinājumu daļas 11. un 13. punkts, sk. arī Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedumu lietā Nr. 2007-10-0102, secinājumu daļas 32.3. punktu.
9. Daži ārvalstu profesori (piem., Maincas Universitātes profesors Ervīns Oberlenders) iebilst pret formulējumu „okupācija”, jo uzskata, ka Latvijas gadījumā pareizāk būtu lietot vārdu „aneksija”. Svece, A. Intervija ar Maincas Universitātes profesoru Ervīnu Oberlenderu „Starp okupāciju un genocīdu”. *Diena*, 2004, 21.maijs.
10. LPSR mazā enciklopēdija. II sēj. Rīga: Zinātne, 1969, 261. lpp.
11. *Plaude, E., Kripēns, J., Lielā, E.* Latvijas PSRS Vēsture. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1958, 183. lpp.
12. No LR AP pirmās sesijas (1990. gada 3. maijs–4. augusts) 31. sēdes (1990. gada 10. jūlija) stenogrammas. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 190(3138), 2004, 1.decembris.
13. *Avotiņš, V.* Valsts atjaunošanas jēga – pašiem lemt, kā dzīvot savā valstī [intervija ar T. Jundzi, E. Levītu]. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2010, 29.aprīlis.
14. Turpat.
15. Satversmes tiesas 2010. gada 13.maija spriedums lietā Nr. 2009-94-01, secinājumu daļas 14.1. punkts. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/uplod/> [skatīts 12.08.2011.]
16. *Mednis, I.* Iezīmes mūsdienu Latvija politiskās elites portretam. *Latvijas vēsture*, Nr. 4(60), 2005, 33. lpp.
17. LPSR AP gan pēc sava darbības organizācijas, gan juridiskās bāzes bija līdzīga citu PSRS republiku (piemēram, Kazahstānas PSR vai Moldāvijas PSR) Augstākajam Padomēm, kā arī tā laika Austrumeiropas sociālistisko republiku parlamentu klons. Sistēma, kas bija izveidota jau Staļina laikā, darbojās apstākļos, kad pārvaldi faktiski realizē komunistiskā partija, balstoties uz politbiroja norādījumiem. Faktiskais valsts vadītājs padomju modeli bija PSRS komunistiskās partijas ģenerālsēkretārs.

- Savienoto republiku parlamentiem, pareizāk būtu tos dēvēt par pseidoparlamentiem, gan vēlēšanu sistēmas, gan reālo iespēju dēļ nebija, ko lemt.
18. Balodis, A. Latvijas un Latviešu Tautas Vēsture. Rīga: Neatkarīgā Teātra „Kabata” grāmatu apgāds, 1991, 248. lpp.
  19. Likumīgs parlaments, nelikumīgi likumi. [Intervija ar VDK Konstitucionālās aizsardzības daļas priekšnieku K.Eihmani] *Lauku Avīze*, 1990, 25. maijs.
  20. History of Latvia the 20th Century. Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A., Zunda A. Rīga: Jumava, 2006, p. 438.
  21. LPSR AP deklarācija „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”. *Latvijas Republikas Saeimas un Valdības Ziņotājs*, Nr. 20, 1990.
  22. Liberalizēt uz vienas partijas bāzes veidotu pārvaldi, protams, var un to arī izdarīja (1990–1993), taču faktiski tas izdevās galvenokārt tāpēc, ka republikas komunistiskās partijas augstākie funkcionāri kļuva lojāli neatkarīgas valsts idejai. Tieši vadošās komunistu elites spēja pārejas laikā novērst asumus bija pamatā okupācijas institūta pārveidē par „pārejas laika parlamentu”, kas spēja adekvāti nodrošināt likumdevēja funkciju līdz demokrātiskās Saeimas ievēlēšanai un darbības uzsākšanai. Lai gan minami būtu daudzi komunisti, kā pirmais būtu izdalāms Anatolijs Gorbunovs. Viņš bija Latvijas Komunistiskās partijas CK sekretārs un vienlaikus Latvijas PSR Augstākās Padomes priekšsēdētājs (1988–1990). Tieši Anatolijs Gorbunovs bija pārejas laika parlamenta – Latvijas Republikas Augstākās Padomes – priekšsēdētājs (1990–1993) un otrā neatkarības posmā pirmās Saeimas priekšsēdētājs (1993–1995).
  23. Sākotnēji Latvijas Tautas Frontes (LTF) saraksts vēlēšanās ieguva 122 deputātu vietas, taču vēlāk frakcijai pievienojas vēl deviņi deputāti – pavisam 131 deputāts no 201. Līdz ar to LTF frakcijas pārliecinošais vairākums – gandrīz divas trešdaļas – parlamentā tika nodrošināts un Neatkarības deklarāciju varēja pieņemt.
  24. 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par neatkarības deklarāciju. Jundzis T. (zin. red.) Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 403. lpp.
  25. Satversmes tiesas 2010. gada 13.maija spriedums lietā Nr. 2009-94-01, secinājumu daļas 14. punkts.
  26. Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102.; *Levits, E.* 4. maija deklarācija Latvijas tiesību sistēmā. No: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Jundzis T. (zin. red.) Rīga: LU žurnāla «Latvijas Vēsture» fonds, 2000, 266.–294. lpp.; Valsts prezidenta Valda Zatlera 2010. gada 19. janvāra raksts Nr. 19 Saeimas priekšsēdētājam G. Daudzem: Par grozījumiem likumā «Par svētku, atceres un atzīmējamām dienām». *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 11(4203), 2010, 21. janvāris.
  27. *Levits, E.* 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā. No: 4.maijs Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Jundzis T. (zin. red.) Rīga: LU žurnāla «Latvijas Vēsture» fonds, 2000, 53. lpp.
  28. *Jelāgins, J.* Latvijas rakstītā konstitūcija. *Jurista Vārds*, Nr. 10(52), 1997, 14.maijs.
  29. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004-15-0106. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2004-15-0106.rtf [skatīts 12.07.2011.].
  30. Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102, konstatējošās daļas 64. punkts.
  31. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 13. maija spriedums lietā Nr.2009-94-01, secinājumu daļas 11.punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2009_94_01.htm [skatīts 12.07.2011.].
  32. Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedumā lietā Nr. 2007-10-0102. Izvērti analizēta tiek Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīna, atzīstot, ka valsts nepārtrauktību raksturo valsts kā juridiskās personas nepārtrauktība jeb identitāte starptautiskajās tiesībās. Valsts nepārtrauktībai par pamatu ir ar to saistītās prasības, kas izvirzītas atbilstoši piemērojamām starptautisko tiesību normām vai procedūrām, un fakts, ka šīs prasības akceptē starptautiskā kopiena situācijās, kad rodas šaubas par valsts identitāti.
  33. *Lēbers, D. A.* Laviņas neatkarības atjaunošanas prasības dažos dokumentos pirms 1990. gada 4.maija. No: 4.maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Jundzis T. (zin. red.) Rīga: LU žurnāla «Latvijas Vēsture» fonds, 2000, 28–29. lpp.
  34. *Balodis, R., Kārklīņa, A.* Divdesmit gadi kopš Latvijas Neatkarības deklarācijas: valststiesību attīstības tendences un risinājumi. *Jurista Vārds*, Nr. 17/18, 2010, 27.aprīlis; *Balodis, R., Kārklīņa, A.* Valsts tiesību attīstība Latvijā: otrais neatkarības laiks. *Latvijas Universitātes žurnāls*, Nr. 1. Juridiskā zinātne. Latvijas Universitāte, 2010. 25–52. lpp.
  35. *Avotiņš, V.* Valsts atjaunošanas jēga – pašiem lemt, kā dzīvot savā valstī [intervija ar T. Jundzi, E. Levitu]. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2010, 29. aprīlis.
  36. Turpat.

37. *Lēbers, D. A.* Latvijas neatkarības atjaunošanas prasības dažos dokumentos pirms 1990. gada 4. maija. No: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Jundzis T. (zin. red.) Rīga: LU žurnāla «Latvijas Vēsture» fonds, 2000, 29. lpp.
38. *Jundzis, T.* Tiesību sistēmas reforma valsts atjaunošanas periodā (1990–1993). Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. Dr. iur. D. A. Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla «Latvijas Vēsture» fonds, 2000, 449. lpp.
39. Latvijas Republikas tieslietu sistēma 1918–2008. Rīga: Tieslietu ministrija, 2008, 57. lpp.
40. *Birkavs, V. Ievads.* Vītiņš V. Vispārējs tiesību pārskats. Rīga: Verdikts, 1993, 8. lpp.
41. Par Latvijas Republikas pievienošanās starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos: LPSR AP deklarācija. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 21, 1990.
42. *Lēbers, D., Bišers, I.* Ministru kabinets – komentārs Latvijas Republikas Satversmes IV nodaļai «Ministru kabinets». Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1998, 24. lpp.
43. *Jundzis, T.* Divvaldības periods. 1990. gada 4. maijs – 1991. gada 21. maijs. Latvijas Valsts atjaunošana (1986–1993). Rīga: LU žurnāla «Latvijas Vēsture» fonds, 1996. 250. lpp.
44. Par darba grupas izveidošanu Latvijas Republikas Satversmes jaunās redakcijas un Latvijas Republikas pilsonības koncepcijas projekta izstrādāšanai: LPSR AP lēmums. *Latvijas Republikas Saeimas un Valdības Ziņotājs*, Nr. 33, 1990, 16. augusts.
45. *Endziņš, A.* Piezīmes par Neatkarības deklarāciju. No: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Jundzis T. (zin. red.) Rīga: LU žurnāla «Latvijas Vēsture» fonds, 2000, 239. lpp.
46. Projekta darbu nopietni kavēja konceptuālas neskaidrības un arvien pieaugošās Latvijas Tautas frontes (LTF) frakcijas deputātu prasības neveidot jaunu pamatlikumu, bet gan grozīt 1922. gada Satversmi.
47. *Apsītis, R.* Neatkarības deklarācijas pieņemšanas gadadienā. *Jurista Vārds*, Nr. 16(371), 2005, 3. maijs.
48. Par Latvijas Republikas valstisko statusu: LR AP likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 42, 1991, 24. oktobris.
49. *Apsītis, R.* Neatkarības deklarācijas pieņemšanas gadadienā. *Jurista Vārds*, Nr. 16(371), 2005, 3. maijs.
50. Latvijas Republikas Augstākās padomes (1990–1993) 1. sesijas 13. sēdes 1990. gada 28. maijā stenogramma, 13. burtnīca. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums «Dokumenti», 2004, 3. maijs.
51. Lai gan starptautiski atzītajai kontinuitātes principa doktrīnai seko visās trijās Baltijas valstīs, Latvija vienīgā atjauno savu 1922. gada Satversmi. Lietuva sākotnēji atjauno 1938. gada konstitūciju (atceļot dažus autoritāra rakstura pantus), tad atceļ to, ieviešot pārejas laika konstitūciju, kas darbojas līdz 1992. gadam. Pēc tam tiek pieņemta pilnīgi jauna konstitūcija. Līdzīgi notiek arī Igaunijā, kas atjauno savu pirmrkara konstitūciju, lai to 1992. gadā aizvietotu ar pilnīgi jaunu konstitūciju. Jāsaka, ka abās kaimiņvalstīs nemaz nav citu iespēju, jo pēdējās pirmā neatkarības laika konstitūcijas bija likumīgi pieņemtas (tautas referendumos), taču saturiski nedemokrātiskas un autoritāras. Šādas konstitūcijas mēdz dēvēt arī par “bonapartistiskām konstitūcijām”.
52. *Balodis, R. Ievads* Latvijas Republikas Satversmes VIII nodaļas komentāriem. Latvijas Republikas satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zin. vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 6. lpp.
53. Piemēram, PSR Reliģijas lietu pilnvarotā struktūrvienība Latvijā – LPSR Ministru padomes Reliģijas kultu lietu padome, kurā darbojās arī Valsts Drošības komitejas darbinieki, – tika pārveidota par Reliģijas lietu departamentu. Pēdējais LPSR Reliģijas lietu pilnvarotais Arnolds Kublinskis pārtapa Latvijas Republikas Reliģijas lietu departamenta direktorā. Lai arī Reliģijas kultu lietu padomes kompetencē bija reliģisko organizāciju reģistra uzturēšana, faktiski tā bija ateistiska režīma administratīvās kontroles iestāde (sk. *Balodis, R.* Baznīcu tiesības. Rīga: Reliģijas Brīvības Asociācija, 2002, 258–259. lpp.).
54. *Jansone, D., Reinholde, I., Ulmīcāne, I.* Latvijas publiskā pārvalde. Rīga: EuroFaculty, 2002, 42. lpp.
55. *Lēbers, A., Bišers, I.* Komentārs Latvijas Republikas Satversmes IV nodaļai “Ministru kabinets”. Privatizējamā valsts SIA “Tiesiskās informācijas centrs”, 1998, 27. lpp.
56. Pieejams: www.arhivi.lv/sites/default/files/20saemas%201%20sedes%20prot.PDF [skatīts 12.08.2011.].
57. *Levīts, E.* Latvijas tiesību sistēmas attīstības iezīmes uz XXI gadsimta sliekšņa. No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. Dr. iur. D. A. Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla «Latvijas Vēsture» fonds, 2000, 493. lpp.
58. Ministru kabineta iekārtas likums: LR likums. *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*, Nr. 281, 1993.
59. Kopš 1996. gada 1. jūnija šis likums saucas “Ministru kabineta iekārtas likums”. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/vesture/> [skatīts 09.08.2011.].
60. *Lēbers, A., Bišers, I.* Komentārs Latvijas Republikas Satversmes IV nodaļai „Ministru kabinets”. Privatizējamā valsts SIA “Tiesiskās informācijas centrs” 1998, 27. lpp.

61. Strikti ierobežojumi attiecībā uz valsts amatpersonām, tai skaitā deputātiem parādās likumā "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā". *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 69(2644), 2002.
62. Saeimas kārtības rullis: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 96, 1994.
63. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 331/332(1046/1047), 1997.
64. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 70(2645), 2002.
65. Grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43, 2009.
66. Satversmes grozījumi juristu domās. *Jurista Vārds*, Nr. 17(570), 2009.; *Dambergs, M.* Vēlēšanu sistēmas evolūcija, nevis revolūcija. Intervija ar Vēlēšanu reformas biedrības valdes priekšsēdētāju V. Liepiņu. *Jurista Vārds*, Nr. 6(559), 2009.
67. Jundzis pārliecināts, ka Latvijas nelaimju sakne ir vēlēšanu sistēma. Pieejams: <http://www.apollo.lv/portals/news/articles/246219> [publicēts 08.08.2011.; skatīts 09.08. 2011.].
68. Ministru kabineta kārtības rullis: MK noteikumi. Nr. 300. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 58(4044), 2009.
69. *Lēbers, A., Bišers, I.* Komentārs Latvijas Republikas Satversmes IV nodaļai "Ministru kabinets". Privatizējamā valsts SIA "Tiesiskās informācijas centrs" 1998, 28. lpp.
70. *Daukste, A.* Čiņa par prezidenta amatu tikai sākas. *Rīgas Balsis*, 1996, 14. februāris.
71. *Jundzis, T.* Tiesību sistēmas reforma valsts atjaunošanas periodā (1990–1993). No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. Dr. iur. D. A. Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla «Latvijas Vēsture» fonds, 2000, 460. lpp.
72. Valsts prezidenta ievēlēšanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 79, 2007.
73. Par Valsts prezidenta vēlēšanu regulējumu līdz Valsts prezidenta ievēlēšanas likuma pieņemšanai sk. *Kukule, S.* Valsts prezidenta vēlēšanas: tiesiskais regulējums. *Jurista Vārds*, Nr. 41(444), 2006, 17. oktobris.
74. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 331/332(1046/1047), 1997.
75. Piemēram, 2012. gada septembrī komisija nāca klajā ar viedokli par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Komisijas viedokļi pieejami: http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=2896 [skatīts 01.11.2012.].
76. 2008. gada 30. aprīlī Konstitucionālo tiesību komisija iepazīstināja sabiedrību ar apjomīgu pētījumu par parlamenta priekšlaicīgu vēlēšanu mehānismu. Sk. Viedoklis par Saeimas priekšlaicīgu vēlēšanu mehānisma pilnveidošanu. Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item_1680_KTK_30042008_Viedoklis_par_Saeimas_priekslaicigu_velesanu_mehanismu_pilnveidosanu.pdf [skatīts 11.08.2011.].
77. Sk., piemēram, *Serdāns, V., Mūrniece, I.* Latvijai laiks ievākt ražu [intervija ar Valsts prezidentu Vairu Viķi-Freibergu]. *Latvijas Avīze*, 2006, 30. decembris.
78. Līdz 1993. gadam Valsts kontrole darbojās saskaņā ar 17.12.1991. LR AP likumu "Par Valsts kontroli", kurš noteica, ka Valsts kontroli izveido Augstākā padome un Valsts kontrole tai ir tieši pakļauta. Pieejams: <http://www.lrvk.gov.lv/index.php?id=1715>
79. Ideju par tādas institūcijas nepieciešamību, kas sargātu Satversmi, Latvijā pirmo reizi izteica Saeimas deputāts Pauls Šimanis 1930. gadā rakstā "Latvijas Satversmes astoņi gadi". Turpinot šo ideju, 1934. gada 8. maijā Saeimas deputāts Hermanis Štegmans iesniedza priekšlikumu papildināt Satversmi ar 86.¹ pantu, kas paredzētu speciālas Valsts tiesas izveidi. Tomēr šis priekšlikums nepieciešamo balsu vairākumu neguva. (sk. Satversmes tiesas mājas lapu) Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=3> [skatīts 01.08.2011.].
80. *Rodiņa, A.* Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 46. lpp.
81. LPSR AP deklarācija "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu". *Latvijas Republikas Saeimas un Valdības Ziņotājs*, Nr. 20, 1990.
82. Par tiesu varu: LR AP likums. *Ziņotājs*, Nr. 1, 1993.
83. Satversmes tiesas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 103 (588), 1996.
84. *Tihonovs, I.* Satversmes tiesa nevar tikt Satversmē. *Diena*, 1995, 9. augusts.
85. Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 100(585/586), 1996.
86. Satversmes tiesas mājas lapa. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=3> [skatīts 01.08.2011.].
87. *Endziņš, A.* Latvijas Republikas Satversmes tiesas loma Latvijas Republikas Satversmē noteikto vērtību aizsardzībā. Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā. Satversmes tiesas 2006. g. konferences materiālu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 9. lpp.
88. *Benfelde, S.* Pāris trušādiņu un politiska tiesa. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2000, 26. janvāris.
89. *Zīle, L.* Visu varu Satversmes tiesai? *Diena*, 2002, 27. marts; *Feldhūne, G.* Smaga ir Satversmes tiesas roka. *Diena*, 2002, 14.aprīlis.

90. *Ziemele, I.* Satversmes tiesa – līdzeklis integrācijai vai pašizolācijai jeb atsevišķas pārdomas Satversmes tiesas sakarā. *Latvijas Vēstnesis*, 1996, 15. jūnijs. Citēts pēc: *Meikališa, Ā.* Tiesu vara Latvijā. Rīga: Avots, 1997, 114. lpp.
91. Sk., piemēram, Satversmes tiesas 1999. gada 1.oktobra sprieduma lietā Nr.03-05 (99) secinājumu daļas 1.punktu. Pieejams: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/03-05\(99\).rtf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/03-05(99).rtf) [skatīts 01.08.2011.].
92. Sk. Satversmes tiesas 2002. gada 22. februāra sprieduma lietā Nr. 2001-06-03 secinājumu daļas 5.1. un 6.1.punktu; Satversmes tiesa lemj par Saeimas deputātu kompensācijām. *Jurista Vārds*, Nr. 2(235), 2002, 29. janvāris.
93. *Ušacka, A.* Satversmes 8. nodaļas “Cilvēka pamattiesības” interpretācija Satversmes tiesas spriedumos. *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 27. novembris.
94. Sk. Satversmes tiesas 2000. gada 24. marta sprieduma lietā Nr. 04-07(99) secinājuma daļas 3. punktu. Pieejams: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/04-07\(99\).rtf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/04-07(99).rtf) [skatīts 01.08.2011.].
95. *Fririhsona, M., Pankovska, E.* Satversmes tiesas tiesnesēi pārmet dokumenta viltošanu. *Dienas Bizness*, 2011, 24. februāris.
96. ST aptur Muižnieces pilnvaras. Pieejams: <http://www.diena.lv/sabiedriba/zinas/st-aptur-muiznieces-pilnvaras-13886976>
97. *Gailīte D.* Satversmes tiesas priekšsēdētājs Aivars Endziņš intervijā “Jurista Vārdam”. *Jurista Vārds*, Nr. 49(452), 2006, 12. decembris.
98. *Gertners, E.* Osipovu tomēr virzīs ST tiesneses amatam. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2011, 29. jūnijs.
99. *Pleps, J. Pastars, E.* Satversmes lasīšana Satversmes tiesā. *Jurista Vārds*, Nr. 47, 2007, 20.novembris.
100. *Feldhune, G.* Smaga ir Satversmes tiesas roka. *Diena*, 2002, 17. aprīlis; *Zīle, Z.L.* Visu varu Satversmes tiesai. *Diena*, 2002, 27. marts.
101. *Ozoliņš, A.* Kūtra kārtība. *Ir*, 2011, 3–9. marts.
102. Pieejams: <http://www.citadiena.lv/2010/01/20/budzeta-lemsana-satversmes-tiesa/> [skatīts 18.09.2011.].
103. *Gailīte, D.* Satversmes tiesas priekšsēdētājs Aivars Endziņš intervijā «Jurista Vārdam». *Jurista Vārds*, Nr. 49(452), 2006, 12. decembris.
104. Grozījumi Satversmes tiesas likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 460/464(2371/2375), 2000.
105. *Rodiņa, A.* Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 69., 17. lpp.
106. Piemēru ir daudz, viens no pēdējiem ir Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 3. novembra spriedums lietā Nr. SA–5/2006, kur tika vērtēti Saeimas vēlēšanu kampaņas norises aspekti. Sk.: Par 9. Saeimas vēlēšanu norises tiesiskumu un pamatu vēlēšanu atzīšanai par prettiesiskām. *Jurista Vārds*, Nr. 50(453), 2006. 19.decembris.
107. LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 10. decembra spriedums lietā Nr. SKA-474.
108. Satversmes tiesa vairākos savos spriedumos ir secinājusi, ka virkne tiesību principu izriet no Satversmes 1. panta un tieši demokrātiskas republikas jēdzienu. Sk., piemēram, Satversmes tiesas 1999. gada 1. oktobra spriedumu lietā Nr.03-05(99), 2000. gada 24. marta spriedumu lietā Nr. 04-07(99), 2002. gada 21. janvāra spriedumu lietā Nr.2001-09-01 u. c.
109. *Kovaļevska, A.* Tiesības uz labu pārvaldību: salīdzinošs skatījums uz Eiropas Savienības valstu praksi Latvijā kontekstā (I). *Likums un Tiesības*, 8. sēj., Nr. 8(84), 2006.
110. Sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26.novembra spriedumu lietā Nr.2009-08-01; Satversmes tiesas 2003. gada 25. marta spriedumu lietā 2002-12-01.
111. Satversmes tiesas 2004. gada 25.oktobra spriedums lietā Nr.2004-03-01, secinājumu daļas 9.2. punkts.
112. Satversmes tiesas 2000. gada 24. marta spriedums lietā Nr.04-07 (99), 3. punkts.
113. Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr.2009-11-01, 7.2. punkts.
114. Satversmes tiesas 2008. gada 16. aprīļa lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2007-21-01.
115. Satversmes tiesas 1999. gada 1.oktobra spriedums lietā Nr.03-05 (99), secinājumu daļas 1. punkts.
116. Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.1. punktu un 2003. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2002-12-01 secinājumu daļas 5. punktu.
117. *Švarcs, L.* Satversmes tiesa: konceptuāli par tiesneša statusu. *Jurista Vārds*, Nr.4, 2010, 26. janvāris.
118. Par Latvijas Republikas Ministru Padomes sastāvu: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 21, 1990. 24. maijs, zaudējis spēku.
119. Par Latvijas Republikas ministrijām: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 47, 1991, zaudējis spēku.
120. Par Latvijas Republikas Ministru Padomi: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 15, 1992, zaudējis spēku.
121. Likumdošanas aktu atbilstība Latvijas Republikas Satversmei. *Latvijas Jurists*, Nr. 3(31)

122. *Bišers, I.* Vēlreiz par valsts pārvaldes institucionālajām reformām. *Jurista Vārds*, Nr. 1(154), 2000, 13. janvāris.
123. Par Ministriju iekārtu: MK noteikumi Nr. 5. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 4(135), 1994. 13. janvāris.
124. Latvijas valsts pārvaldes reformas koncepcija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 49(332), 1995. 30. marts.
125. Sk. *Mihailova, U.* Ar reformu – par neskaidru sistēmu. *Jurista Vārds*, Nr. 14 (167), 2000. 6. aprīlis.
126. Turpat.
127. Sk. *Melķisis, E.* Publisko un privāto tiesību juridiskās personas: likums un inertā realitāte. *Administratīvā un kriminālā justīcija*, Nr. 3(4), 1998.
128. Ministriju iekārtas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 52/53 (767/768), 1997, 20. februāris.
129. *Apsītis, R., Blūzma, V., Jundzis, T., Lazdiņš, J.* u.c. Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 494. lpp.
130. Pa valsts pārvaldes reformas kāpnēm. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 106(1566), 1999, 7. aprīlis.
131. Publisko institūciju likums: likumprojekts. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 358/359(2269/2270), 2000, 12. oktobris.
132. Valsts pārvaldes iekārtas likuma koncepcija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 95 (2670) 2002, 26. jūnijs.
133. Augstskolu likuma 7. panta pirmā daļa. Augstskolu likums: LR likums. *Ziņotājs*, Nr.1, 1996.
134. Likuma par ostām 7. panta pirmā daļa. Likums par ostām: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 80(211), 1994.
135. Sk. Latvijas Republikas subsidiāro atbildību par pārējo publisko tiesību juridisko personu nodarītajiem zaudējumiem. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums, 28. pants: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 96(3254), 2005, 17. jūnijs.
136. *Danovskis, E., Briede, J.* Publisko tiesību subjektu civiltiesiskais statuss. *Jurista Vārds*, Nr. 7(706), 2012, 14. februāris; *Torgāns, K.* Mantiskā atbildība publiskajās un privātajās tiesībās. *Jurista Vārds*, Nr. 46(693), 2011, 15. novembris.
137. Par Radio un televīzijas likuma 46. panta sestās, septītās, astotās un devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 58. un 91. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 16.10.2006. spriedums lietā Nr. 2006-05-01. 16.3. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 169(3537), 2006, 24. oktobris.
138. Ministru kabineta iekārtas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82(3866), 2008. 28. maijs.
139. Koncepcija „neatkarīgo” jeb pastāvīgo iestāžu statusa regulēšanai. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file42902.doc> [skatīts 03.08.2011.].
140. Sk., piem., likuma „Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem” 7. panta otro daļu. Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 394/395(2305/2306), 2000.
141. Sk. Par Likuma par budžetu un finanšu vadību 19. panta piektās daļas, Valsts kontroles likuma 44. panta otrās daļas un Tiesībsarga likuma 19. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 83. un 87. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 25. novembra spriedums lietā Nr. 2010-06-01, 14. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 189(4381), 2010, 30. novembris.
142. Sk. pretēju uzskatu pirmās neatkarības posmā Senāta spriedumā, kurā tika atzīts Saeimas kā publisko tiesību juridiskās personas statuss: Senāta Civīlā departamenta 1926. gada 25. novembra spriedums Nr. 121. Latvijas Senāta spriedumi (1918–1940). 10. sēj.; Senāta Civīlā kasācijas departamenta spriedumi (1926–1927): kārtējo sēžu spriedumi. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Senatora Augusta Lēbera fonds; sast. A. Šmite, A. Poriete; atb. red. L. Krūmiņa. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa; Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 3822. lpp.
143. Izvērstu administratīvi teritoriālās reformas norises apskatu sk. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 20. janvāra lēmumā par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2008-08-0306. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lemums_2008-08-0306.htm [skatīts 03.08.2011.].
144. Sk. *Krūmiņa, V.* Apskats par Senāta administratīvo lietu departamenta 2010. gadā izskatītajām lietām saistībā ar civildienesta attiecībām. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, Nr. 2. 2011, maijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/statistics/2011/biletens2_web.pdf, 10.–14. lpp.
145. Ministru kabineta iekārtas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82 (3866), 2008.
146. Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 11(142), 1994.
147. Administratīvais process. Intervija ar Egilu Levitu. *Latvijas Jurists*, Nr. 5(27), 1992, novembris/decembris.
148. Administratīvo aktu procesa noteikumi: MK noteikumi Nr. 154. *Latvijas Republikas un Saeimas Ministru Kabineta ziņotājs*, Nr. 4, 1995.
149. Šo koncepciju un tās izklāstu sk. *Načiščionis, J.* Konceptuāli par Administratīvo procesa likuma projekta struktūru. *Jurista Vārds*, Nr. 27(41), 1996, 6. decembris.
150. Sk. Par administratīvā procesa likumu. Administratīvā procesa likuma izstrādes darba grupas ziņojums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 186(901), 1997, 22. jūlijs; *Bišers, I.* Current Problems of Latvian Administrative Procedure. *Latvian Human Rights Quarterly*. 1997, No. 2, p.7–16; Par administratīvā procesa likuma izstrādi un saturu sk. visu numuru: *Jurista Vārds*, Nr. 10/11(78/79), 1998, 19.

- marts; *Bišers, I.* Administratīvais process – mehānisms izpildvaras darbības likumības kontrolei. No: *Cilvēktiesību īstenošana Latvijā: tiesa un administratīvais process.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1998, 99.–109.lpp., *Dravnieks, A.* Ir likuma projekts, par valsts un indivīda attiecībām. *Jurista Vārds*, Nr. 3(196), 2001, 13. februāris.
151. Tiesneša amata kandidāta atlases, stažēšanās un kvalifikācijas eksāmena kārtības kārtība: Ministru kabineta 2009. gada 3. marta noteikumi Nr. 204. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 37(4023), 2009, 6. marts.
  152. Sk. *Krūmiņa, V.* Administratīvo tiesu pirmie pieci gadi. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs_en/conferences/adm5gadi/v_krumina.doc. [skatīts 04.08.2011.].
  153. Sk. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2007. gada 28. februāra lēmumu par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2006-41-01. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2006-41-01Izbeigšanas_lemums.rtf. [skatīts 04.08.2011.].
  154. *Levits, E.* Samērīguma princips un obligātais administratīvais akts. *Jurista Vārds*, Nr. 13(466), 2007, 27. marts.
  155. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 96(3254), 2005, 17. jūnijs.
  156. Par administratīvā procesa likumu. Administratīvā procesa likuma izstrādes darba grupas ziņojums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 186(901), 1997, 22. jūlijs, atsauce Nr. 5.
  157. Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 97(2672), 2002, 28. jūnijs.
  158. Sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 26. novembra lēmumu lietā Nr. SKA-791/2009. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/archive/departament3/2009/09_ska_791.doc.
  159. Sk. Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepcijas projektu, 29. lpp. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMKonc_010611_ASSAK.611.docx. [skatīts 04.08.2011.].
  160. Grozījumi Administratīvā procesa likumā (Nr.51/Lp11). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/DDCF7196EE7952B4C2257A710045C55E?OpenDocument> [skatīts 12.09.2012.].
  161. *Levits, E.* Cilvēktiesības Eiropas Savienības tiesību sistēmā. *Likums un Tiesības*, 2. sēj., Nr. 11(15), 2000, 333. lpp.
  162. *Federalist Papers No. 84.* Pieejams: http://www.restoringamerica.org/documents/federalist/federalist_84.html [skatīts 11.08.2011.].
  163. Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembrī spriedums lietā Nr.2001-07-0103 lietā nr.2001 – 07 – 0103. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2001-07-0103.rtf> [skatīts 12.08.2011.].
  164. *Banaszak, B.* The concept of individual rights in Poland. The principles of basic institutions of the system of government in Poland. Warsaw, Sejm Publishing Office, 1999, p. 89.
  165. *Levits, E.* Eiropas padome un tās konvencijas. Eiropas Padomes līgumu izlase. Rīga: Elpa, 2000, 9. lpp.
  166. *Levits, E.* Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā. *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā.* Red. Ziemele I. Rīga: SIA „Izglītības solī”, 2000, 258. lpp.
  167. *Muižnieks, N.* Aktuāli cilvēktiesību jautājumi Latvijā: praktiķa vērtējums. *Cilvēktiesību žurnāls Aktuāli cilvēktiesību jautājumi Latvijā*, Nr.3, 1996, 12. lpp.
  168. *Balodis, R.* Valsts un Baznīca. Rīga: Nordik, 2000, 203.lpp.
  169. *Ziemele, I.* (red.) Cilvēktiesības Latvijā un pasaulē. Rīga: SIA „Izglītības solī”, 2000, 260. lpp.
  170. Sk. 1977. gada Padomju Sociālistisko Republiku Savienības konstitūcijas (pamatlikuma) 7. nodaļu „PSRS pilsoņu pamattiesības, pamatbrīvības un pamatpienākumi” 39.–68. pants.
  171. *Balodis, R.* Tiesiskie principi, kas valda valsts un Baznīcas attiecībās Latvijas Republikā 21. gs. sākumā. No: *Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne.* 740. sējums. Rīga: LU, 2008, 114. lpp.
  172. *Balodis R., Kārklīņa A.* Valsts tiesību attīstība Latvijā: otrais neatkarības laiks. *Latvijas Universitātes žurnāls* Nr.1. Juridiskā zinātne. Latvijas Universitāte, 2010, 25–52. lpp.
  173. Par tiesu varu: AP likums. *Ziņotājs*, Nr. 1, 1993.
  174. Par reliģiskajām organizācijām: LR AP likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības ziņotājs*, Nr. 40, 1990, spēkā neesošs.
  175. Reliģisko organizāciju likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 146, 1995.
  176. Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības ziņotājs*, Nr. 5, 1990.
  177. Par arodbiedrībām: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības ziņotājs*, Nr. 3/4, 1991.
  178. *Balodis, R.* Latvijas Republikas konstitucionālo tiesību evolūcija un transformācija 20–21. gadsimtu mijā (*Evolution and Transformation of constitutional Law of the Republic of Latvia at the Turn of the*

- 20th and 21st Centuries). No: Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā 20.–21. gadsimta mijā. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2006, 452.lpp.
179. Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības ziņotājs*, Nr. 1, 1993.
  180. Latvijas Republikas Advokatūras likums: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības ziņotājs*, Nr. 28, 1993.
  181. Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības ziņotājs*, Nr. 21, 1991.
  182. Konstitucionālais likums "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi": LR AP likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 4, 1992, spēkā neesošs.
  183. No LR AP pirmās sesijas (1990. gada 3. maijs–1993. gada 5. jūlijs) 45. sēdes (1991. gada 10. decembra) stenogrammas. *Latvijas Vēstnesis*, 2006, 20. aprīlis.
  184. Satversme un cilvēktiesības. Gadagrāmata 1999. *Cilvēktiesību žurnāls*, Nr. 9–12, Rīga: Latvijas Universitāte, 1999, 7. lpp.
  185. *Grūtups A., Krastiņš, E.* Īpašuma Reforma Latvijā. Rīga: Mans īpašums, 1995, 8. lpp.
  186. Konstitucionālais likums "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi": LR AP likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 4, 1992, spēkā neesošs.
  187. Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs: Vēsture, Prakse, Komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 22. lpp.
  188. Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 49, 1990.
  189. *Balodis, K.* Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 21. lpp.
  190. Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 143, 1997.
  191. *Mīts, M.* Eiropas cilvēktiesību aizsardzības sistēma. *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Ziemeļe I. (red.) Rīga: SIA „Izglītības solī”, 2000, 53.lpp.
  192. Ziņojums par Ministru Kabineta sastādīšanu un Deklarācija par Ministru kabineta iecerēto darbību. *Diena*, 1995, 23. novembris.
  193. *Sandgrēns, K., Iljanova, D.* Latvijas tieslietu sistēmas vajadzību novērtējums. *Likums un Tiesības*, 3. sēj., Nr. 6(22), 2001, jūnijs.
  194. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 308/312(1369/1373), 1998.
  195. *Kusiņš, G.* Kā pilnveidot mūsu valsts Satversmi/ Satversmes reforma Latvijā: par un pret. Ekspertu seminārs Rīga 1995. g. 15. jūnijs. Rīga: Sociāli ekonomisku pētījumu institūts „Latvija”, 1995, 39. lpp.
  196. Atbildes uz ANO Cilvēktiesību komitejas locekļu jautājumiem. *Cilvēktiesību Žurnāls*, Nr. 2, 1996, 78.–79. lpp. Citēts pēc *Pleps, J.* Pamattiesību katalogs starptarķu periodā. *Jurista Vārds*, Nr. 48(553), 2008, 23. decembris.
  197. *Levits, E.* Piezīmes par Satversmes 8. nodaļu – Cilvēka pamattiesības. No: Satversme un cilvēktiesības. Gadagrāmata 1999. *Cilvēktiesību žurnāls*, Nr. 9–12, Rīga: Latvijas Universitāte, 1999, 17. lpp.
  198. Saskaņā ar tiesībzinātnieka Dr. iur. J. Plepa norādīto Satversme sastāv no: „(1) Konstitūcijas pamatprincipiem (Satversmes 1.,2.,3.,4.,6. un 77. pants, kā tos formulē Satversmes 77. pants un no šīm tiesību normām atvasināmie tiesību principi; (2) Normas, kas noteic valsts varu īstenojošos valsts varas orgānus, to kompetences un savstarpējās attiecības (instrumentālā daļa); (3) Pamattiesību katalogs – normas, kas noteic personas un valsts attiecības.” (No J. Plepa promocijas darba “Satversmes iztulkošanas konstitucionāli tiesiskie un metodoloģijas problēmjaudājumi” 2011, 141. lpp.).
  199. *Neimanis, J.* Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 157. lpp.
  200. *Levits, E.* Tiesību normu interpretācija un Satversmes 1. panta demokrātijas jēdziens. *Cilvēktiesību Žurnāls*, Nr. 4, 1997.
  201. Satversmes tiesas 2010. gada 13.maija sprieduma lietā 2009-94-01. secinājumu daļas 16.1. punkts, sk. arī Satversmes tiesas 1998. gada 10. jūnija sprieduma lietā Nr.04-03(98) secinājumu daļu un 2000. gada 24. marta spriedumu lietā Nr.04-07(99).
  202. *Pleps, J.* Pamattiesību katalogs starptarķu periodā. *Jurista Vārds*, Nr.48(553), 2008, 23. decembris.
  203. *Neimanis, J.* Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 80.lpp.
  204. Skatot Satversmes otro daļu trešajā lasījumā, Satversmes sapulcē projekts neguva tautas priekšstāvju vajadzīgo atbalstu – 62 balsoja „par”, 6 bija „pret”, bet atturējās no balsošanas 62 Satversmes sapulces deputāti.
  205. *Akmentiņš, R.* Latvijas Satversmes reforma. *Jurists*, Nr. 5(57), 1934, maijs, 132.–134. lpp.
  206. *Cielava, V.* Pamattiesības – Satversmē vēl tukša vieta. Aktuāli cilvēktiesību jautājumi Latvijā. *Cilvēktiesību žurnāls*, LU Cilvēktiesību institūts, Nr.3, 1996, 33. lpp.
  207. Šo valstu konstitūcijās ir normas, kuras kā konstitucionālus pienākumus nosaka cienīt valsts konstitucionālos pamatus, aizsargāt valsti, uzturēt valsti (maksāt nodokļus). Valsts uzturēšanas pienākums

- kā konstitucionāls pilsoņu pienākums ir atzīts ļoti daudzās valstīs, jo ikvienam pilsonim jāpiedalās valsts un pašvaldību izdevumu segšanā, maksājot likumā noteiktajā kārtībā nodokļus un nodevas. Pat ja tas dažādu iemeslu dēļ nav noteikts konstitūcijā, to uzskata par būtisku konstitucionālajos likumos (piem., Francijā). Dažkārt pienākums maksāt nodokļus tiek noteikts kā cilvēku jeb visu valstī dzīvojošo individu konstitucionāls pienākums (piem., Armēnijas konstitūcijas 46. pants, Japānas konstitūcijas 30. pants, Ķīnas konstitūcijas 56. pants, Polijas konstitūcijas 84. pants) vai tikai kā valsts pilsoņu pienākums (piem., Bulgārijas 60. pants). Valsts aizsargāšana no ārvalstu bruņotiem uzbrukumiem kā pienākums izpaužas obligātā militārā vai alternatīvais dienesta pildīšanā vīriešu dzimuma pilsoņiem. Šādas normas ir, piemēram, Lietuvas konstitūcijā (139. pants), Krievijas konstitūcijā (59. pants), Ķīnas konstitūcijā (53. pants), Igaunijas konstitūcijā (124. pants), Vācijas Pamatlikumā (12a §), Polijas konstitūcijā (60. pants) un Armēnijas Republikas konstitūcijā (47. pants). Sievietes bruņotajos spēkos miera laikā iesauktas netiek, taču kara stāvoklī (piem., Krievijā un Vācijā) tās sievietes, kuras ieguvušas speciālu ar kara mērķiem saistītu izglītību var tikt pakļautas iesaukumam armijā. Cieņa pret valsts konstitucionāliem pamatiem. Šis pienākums var izpausties, kā lojalitāte pret valsti (piem., Polijas konstitūcijas 82. pants), rūpēs par vienotas multinacionālās valsts saglabāšanu (piem., Ķīnas konstitūcijas 52. pants). Indijas konstitūcijā savukārt ir paredzēts „pilsoņu pienākums lolot un ievērot cēlās idejas, kas iedvesmoja tautu cīnīties par brīvību un aizsargāt valsts suverenitāti, vienotību un integritāti”. Konstitucionālie pienākumi, tāpat kā tiesības un brīvības, var tikt uzskaitīti arī citu valstu pilsoņiem (piem., Igaunijas konstitūcijas 9.un 55. pants) noteic, ka konstitūcijā nostiprinātie pienākumi vienlīdzīgi tiek garantēti visām Igaunijā esošām personām – ne tikai pilsoņiem, bet arī citu valstu pilsoņiem un apatrdiēmi, kuriem, atrodoties Igaunijā, ir jārespektē tās konstitucionālā sistēma. Par specifiskiem jāuzskata Igaunijas konstitūcijā noteiktais ģimenes pienākums audzināt un rūpēties par bērniem un par tiem ģimenes locekļiem, kuriem ir nepieciešama palīdzība (27. pants), vai Japānas konstitūcijā vecākiem un aizbildņiem uzliktais pienākumu izskolīt bērnus (26. pants).
208. Senāta Apvienotās sapulces 1937. gada 25. septembra spriedums Nr. 17. Latvijas Senāta spriedumi (1918–1940). 1. sēj., Senāta Apvienotās sapulces spriedumi. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Senatora Augusta Lēbera fonds; sast. A. Šmite, A. Poriete; atb. red. L. Krūmiņa. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa; Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 354. lpp.
209. Latvijas Republikas 6. Saeimas Juridiskās komisijas 1998. gada 27. aprīļa sēdes protokols, 8. lpp. [nav publicēts].
210. Valsts valodas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 428/433(1888/1893), 1999.
211. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 70 (2645), 2002.
212. Sk. debates Saeimas 2002. gada 20. marta sēdē, kurā minētie Satversmes grozījumi tika pieņemti pirmajā lasījumā. Latvijas Republikas 7. Saeimas ziemas sesijas divpadsmitās (ārkārtas) sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.Saeima.lv/steno/2002/st_2003/st2003.htm [skatīts 04.08.2011.].
213. Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta spriedums lietā Nr. 2000-08-01-09.
214. Sk. piemēram, Satversmes tiesas 2011. gada 10.jūnija spriedumu lietā Nr. 2010-69-01., Satversmes tiesas 2011. gada 30. marta spriedumu lietā Nr.2010-60-01. vai Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta spriedumu lietā Nr. 2009-44-01 u.c.
215. *Kovaļevska, A.* Tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni. *Jurista Vārds*, Nr.51/52, 2009, 22. decembris.
216. *Levits, E.* Cilvēktiesību normas un to juridiskais rangs Latvijas tiesību sistēmā. *Juristu žurnāls*, Nr.5.; *Cilvēktiesību Žurnāls* Nr. 6, 1997, 32.–53. lpp.
217. Satversme un cilvēktiesības. Gadagrāmata 1999. *Cilvēktiesību žurnāls*, Nr. 9–12, Rīga: Latvijas Universitāte, Nr. 21, 1999, 64.–65. lpp.
218. Turpat, 51. lpp.
219. *Vildbergs, H.J. Feldhūne, G.* Atsauces Satversmei: mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 125. lpp.
220. *Pleps, J., Pastars, E., Plakane, I.* Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 719. lpp.
221. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā redakcijā. Latvijas Vēstnesis. Rīga, 2011, 746. lpp.
222. *Pleps, J. Pastars, E.* Satversmes lasīšana Satversmes tiesā. *Jurista Vārds*, Nr. 47, 2007, 20. novembris.
223. Satversmes tiesas 2011. gada 18. februāra sprieduma lietā 2010-29-011 secinājumu daļas 15. punkts.
224. Satversmes tiesas 2011. gada 10. februāra sprieduma lietā 2009-74-01 secinājumu daļas 17. punkts.
225. Satversmes tiesas 2007. gada 16.maija sprieduma lietā 2006-42-01 secinājumu daļas 10. punkts.
226. Satversmes tiesas 2011. gada 30. marta sprieduma lietā 2010-60-01 secinājumu daļas 23. punkts.
227. Likums par Valsts cilvēktiesību biroju: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 221/222(706/707), 1996.
228. Ziemeļe I (red.) Cilvēktiesības Latvijā un pasaulē. Rīga: SIA „Izglītības solī”, 2000, 305.lpp.
229. *Balodis, R.* Konstitucionālo tradīciju īpatnības Apvienotajā Karalistē. Rakstu kopas „Apvienotās Karalistes konstitucionālās tiesības” 1. raksts. *Likums un Tiesības*, 6. sēj., Nr. 5(57), 2004.

230. Ombuds ir pasaulē visizplatītākais apzīmējums, bet nosaukums „Tiesībsargs” ir pieņemts, sekojot Valsts terminoloģijas komisijas ieteikumiem. „Ombuds” tulkojumā no zviedru valodas *ombud* – pilnvarotais; *man* – vīrs, tātad «tautas pilnvarotais». Jāatzīmē, ka ieteikums varbūt ir pareizāks no valodas lietošanas viedokļa, bet ne no praktiskās puses, jo plašsaziņas līdzekļos bieži vien prokurori, policisti un pat Tieslietu ministrijas darbinieki tiek saukti par tiesībsargiem, tā padarot Tiesībsarga institūtu mazāk atpazīstamu.
231. *Brūveris, O., Biksīniece, L.* Tiesībsarga pilnvaras ir jāpaplašina. *Jurista Vārds*, Nr. 32(290), 2004, 9. septembris.
232. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibsargs/vesture/> [skatīts 01.08.2011.].
233. *Kukule, S.* Vai Latvijai nepieciešams tautas tiesībsargs. *Jurista Vārds*, Nr. 44 (349), 2004, 16. novembris.
234. Der piezīmēt, ka 2/3 no VCB iesniegtajām sūdzībām, pēc VCB domām, neattiecas uz VCB mandātu. Piemēram, 20–25 % no VCB sarakstes ar iedzīvotājiem saistās ar iedzīvotāju problēmām dzīvokļu jautājuma risināšanā (No ekspertu grupas ziņojuma par Valsts cilvēktiesību biroja un ombuda funkcijām Latvijā. *Jurista Vārds*, Nr. 19(212), 2001, 19. jūnijs.).
235. Eiropas Padomes Ministru Komitejas rekomendācija 9 (2001) – aicina valstis veicināt un izmantot alternatīvus līdzekļus strīdu risināšanai starp iestādēm un privātpersonām. Rekomendācija 1615 (2003) rosina valstīm izveidot autonomu, no valdības neatkarīgu institūciju, kuras uzdevums būtu aizsargāt personu pret pārvaldes kļūdām vai netaisnībām. ES rekomendē šo struktūru nostiprināt konstitucionāli un likumā atrunāt funkcijas. Institūcijai vajadzētu paredzēt tiesības sniegt varai rekomendācijas trūkumu novēršanai, un nevienai varas institūcijai nevajadzētu norādīt, ko un kā tai darīt.
236. Projekts par Ombuda institūciju. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 39 (2426), 2001, 9. marts.
237. *Kukule, S.* Vai Latvijai nepieciešams tautas tiesībsargs. *Jurista Vārds*, Nr. 44 (349), 2004, 16. novembris.
238. *Barladjana, M.* Ombudsmeņa institūts: vēsture, teorija un tiesiskie aspekti. *Jurista Vārds*, Nr. (427), 2006, 20. jūnijs.
239. *Gobiņš, M.* Kāpēc Latvijai ir vajadzīgs tiesībsargs? *Diena*, 2006, 13. decembris.
240. *Arāja, D.* Tiesībsargs – bez naudas un jaudas. *Diena*, 2006, 13. novembris.
241. Tiesībsarga likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65(3433), 2006.
242. Satversmes tiesas 2010. gada 25. novembra spriedums lietā Nr.2010-06-01, secinājuma 14.4. punkts.
243. Turpat.
244. *Egle, I.* Tiesībsargam divi pretendenti. *Diena*, 2006, 6. decembris; *Mūrniece, I.* Tiesībsarga amatam divi pretendenti. *Latvijas Avīze*, 2006, 7. decembris; *Antonēvičs, M.* Jautājums atlikts. *Latvijas Avīze*, 2007, 13. janvāris; *Kuzmina, I.* Jāmeklē jauni kandidāti. *Latvijas Avīze*, 2007, 12. janvāris; *Kuzmina I.* Tiesībsarga meklēšanā – pārpauze. *Latvijas Avīze*, 2007, 16. janvāris; *Lulle, B.* Dramaturģija nevieta. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2007, 13. janvāris.
245. Tiesībsarga birojs: darba devējs drīkst ierobežot nacionālo uzskatu paušanu. Pieejams: <http://www.delfi.lv/archive/print.php?id=29787097> [skatīts 09.08.2011.].
246. Konceptija ombuda institūcijas ieviešanai Latvijā. *Likums un Tiesības*, 2001, janvāris, 4. lpp.
247. *Lulle, B.* Circenes lāča pakalpojums. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2011, 23. februāris; *Kārklīņš, K.* Uzklauša, bet viedokli nemaina. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2011, 23. februāris.
248. Grozījumi Tiesībsarga likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82(3866), 2008.
249. Iedzīvotāju aptauja par Latvijas Republikas neatkarību. Pieejams: <http://www.cvk.lv> [skatīts 01.05.2011.].
250. *Taurēns, J.* 1991. gada 3. marta referendums un tā nozīme Latvijas neatkarības atjaunošanā. Pieejams: http://web.cvk.lv/pub/upload_file/Konference_J_Taurens_1991_gada_3_marta_referendums.pdf [skatīts 01.10.2012.].
251. Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102; 2009. gada 7. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-35-01.
252. Sk. *Dišlers, K.* Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930, 110. lpp.
253. Ar iestāšanos ES saistītos jautājumus vērtēja ar Ministru prezidenta rīkojumu izveidota darba grupa. Sk. Ministru prezidenta 2011. gada 20. aprīļa rīkojumu Nr. 147 „Par darba grupu likumprojekta izstrādei, kas nodrošina Latvijas konstitucionālās sistēmas saderību ar Eiropas Kopienas tiesībām”. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 63, 2001, 24. aprīlis.
254. Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102.
255. Satversmes tiesas 2009. gada 7. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-35-01.
256. *Сахаров, А.Н.* Институт президентства в современном мире. Москва: Юридическая литература. 1994, с.129.
257. *Dišlers, K.* Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930, 177. lpp.

258. Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. Viedoklis par Saeimas priekšlaicīgu vēlēšanu mehānisma pilnveidošanu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 69, 2008, 7. maijs.
259. Šāda satura iniciatīvas Saeimai tika nosūtītas 2008. gada 3.jūnijā, 2008. gada 6.augustā, 2009. gada 21. janvārī un 2011. gada 16. martā. Pēdējais – 2011. gada 16. martā iesniegtais priekšlikums bija viskonkrētākais, un tajā tika piedāvāts 48. pantā noteikt konkrētus priekšnoteikumus, kad Valsts prezidentam būtu tiesības atlaist Saeimu. Pieejams: http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=6387 [skatīts 12.06.2011.]; 2011. gada 16. martā nosūtīto iniciatīvu sk. Valsts prezidenta Satversmes grozījumu ierosinājums. *Jurista Vārds*, Nr. 12(659), 2011.
260. *Dišlers, K.* Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930, 177. lpp.
261. Saeimas atļaišana: Satversme un neskaidrie jautājumi. *Jurista Vārds*, Nr. 23 (670), 2011, 7. jūnijs.
262. Administratīvās rajona tiesas 05.07.2011. lēmums par atteikšanos pieņemt pieteikumu. *Jurista Vārds*, Nr. 28(675), 2011, 12. jūlijs.
263. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/29957.html> [skatīts 17.06.2011.].
264. Tautas nobalsošana tomēr nenotiek, ja Saeima vēlreiz balso par šo likumu un ja par tā pieņemšanu izsakās ne mazāk kā trīs ceturtdaļas no visiem deputātiem (Satversmes 72. pants).
265. *Dišlers, K.* Referendumu veidi Latvijas Republikas Satversmē. *Jurists*, Nr. 3, 1930.
266. *Pleps, J.* Satversmes 72. pants. *Jurista Vārds*, Nr. 12(465), 2007, 20. marts.
267. Strīdīgie drošības iestāžu likumu grozījumi paredzēja paplašināt Ministru kabineta kompetenci ar valsts drošību saistītos jautājumos, nosakot, ka Valsts drošības iestāžu padomi vada nevis drošības struktūru profesionāļi, bet gan Ministru prezidents. Tiesībsargājošo institūciju vadītāji pauda bažas par šiem grozījumiem valsts drošības likumos, jo tādējādi paplašinātos to cilvēku loks, kuru rīcībā var nonākt operatīvā informācija.
268. Sk. Juristi analizē Valsts prezidentes rīcību un Satversmes 81. pantu. *Jurista Vārds*, Nr. 12(465), 2007, 20. marts.
269. *Pleps, J.* Satversmes 72. pants. *Jurista Vārds*, Nr.12(465), 2007, 20. marts.
270. Turpat.
271. Sk. *Ņikuļceva, I.* Vēlētāju likumdošanas iniciatīva Latvijā. *Jurista Vārds*, Nr. 49, 2009, 8. decembris.
272. Par šo likumprojektu parakstu vākšanā parakstījušies bija 14,6 % jeb vairāk nekā viena desmitā daļa no pēdējās Saeimas vēlēšanās balsstiesīgo pilsoņu skaita, tāpēc Satversmes grozījumus nodeva Valsts prezidentam, kurš tos iesniedza Saeimā. Sk. <http://web.cvk.lv/pub/public/29005.html> [skatīts 11.07.2011.].
273. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/29005.html> [skatīts 11.07.2011.].
274. Parakstu vākšanā saņemtais parakstu skaits bija 11,9 % jeb vairāk nekā viena desmitā daļa no pēdējās Saeimas vēlēšanās balsstiesīgo pilsoņu skaita, tāpēc vēlētāju rosinātie grozījumi likumā „Par valsts ierosinājām” tika nodoti Valsts prezidentam, kurš tos iesniedza Saeimā.
275. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/29052.html> [skatīts 11.07.2011.].
276. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 76(2841), 2003.
277. Sk. Kādēļ Latvijas konstitūcijā nepieciešami labojumi? Darba grupas Satversmes grozījumu izstrādāšanai piedāvātā projekta teorētiskais pamatojums. *Jurista Vārds*, Nr. 14, 2001, 5. maijs.
278. Pieejams: www.cvk.lv/cgi-bin/.../sae8dev.bals_rez03e [skatīts 28.07.2011.].
279. Sk. Kādēļ Latvijas konstitūcijā nepieciešami labojumi? Darba grupas Satversmes grozījumu izstrādāšanai piedāvātā projekta teorētiskais pamatojums. *Jurista Vārds*, Nr. 14, 2001, 5. maijs.
280. Sk. Satversmes tiesas 2009. gada 7. aprīļa spriedumu lietā Nr. 2008-35-01.
281. Turpat.
282. Par grozījumiem nobalsoja 85 deputāti, pret bija 3, neviens no deputātiem neatturējās. Pieejams: <http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/090408/st090408.htm> [skatīts 10.04.2011.].
283. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 66(4052), 2009.
284. *Ņikuļceva, I.* Tiešā demokrātija Eiropā. *Jurista Vārds*, Nr.43(638), 2010, 26. oktobris.
285. Tautas nobalsošana par likumprojektu “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/29108.html> [skatīts 11.08.2011.].
286. Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 47(178), 1994. Jāatzīmē ka šajā likumā gan vēl nav iestrādāts jaunākais, 2009. gadā pieņemtais tautas nobalsošanas gadījums, t.i., tautas tiesības atsaukt Saeimu.
287. Sk. *Ņikuļceva, I.* Tiešā demokrātija Eiropā. *Jurista Vārds*, Nr.43(638), 2010, 26. oktobris.; *Šilde, Ā.* Latvijas vēsture. 1914–1940. Stokholma: Daugava, 1976, 432.–433.lpp.; *Dišlers, K.* Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930, 112. lpp.
288. Tautas nobalsošana par likumprojektu “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/29108.html> [skatīts 11.08.2011.].

289. Latvijas valsts kodolu meklējot. *Jurista Vārds*, Nr. 6(705), 2012, 7. februāris; Konstitucionālās tiesību komisijas viedoklis par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Pieejams: http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=2896 [skatīts 07.10.2012.].
290. Pieejams: <http://www.tn2012.cvk.lv/> [skatīts 06.09.2012].
291. Sk. *Nikuļceva, I.* Tiesā demokrātijā Eiropā. *Jurista Vārds*, Nr. 43(638), 2010, 26. oktobris.
292. Pieejams: www.mk.gov.lv/doc/2005/VARAManot_101011_referendumi.1139.doc [skatīts 12.09.2012.].
293. Kā norādījusi I. Nikuļceva, no Eiropas valstīm ir Albānijā, Andorā, Gruzijā, Itālijā, Lietuvā, Lihtenšteinā, Polijā, Rumānijā, Slovēnijā, Spānijā, Šveicē, Ungārijā. Sk. *Nikuļceva, I.* Vēlētāju likumdošanas iniciatīva Latvijā. *Jurista Vārds*, Nr. 49, 2009, 8. decembris.
294. Sk. Satversmes tiesas 2009. gada 19. maija spriedumu lietā Nr. 2008-40-01.
295. Šo iniciatīvu iniciators ir partijas «Par dzimto valodu!» līderis Vladimirs Lindermans.
296. Prezidents atbalsta ieceri referendumu iniciatoriem pašiem savākt 30 000 parakstu. Pieejams: www.delfi.lv. [publicēts 08. 10.2012.; skatīts 08.10.2012.].
297. Pieejams: <http://www.cvk.lv> [skatīts 11.09.2012.]
298. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/27593.html> [skatīts 11.07.2011.].
299. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/28740.html> [skatīts 11.07.2011.].
300. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/29005.html> [skatīts 11.07.2011.].
301. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/29052.html> [skatīts 11.07.2011.].
302. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/29863.html> [skatīts 20.08.2011.].
303. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/30187.html> [skatīts 10.09.2012.].
304. Par arodbiedrībām: LR likums. *Ziņotājs*, Nr. 3, 1990.
305. Grozījumi Saeimas kārtības rullī: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 18(4621).
306. Pieejams: <http://www.Saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/19988-saeima-uzdod-tieslietu-ministrijai-petit-deputatu-zveresta-regulejumu-es-dalibvalstis> [skatīts 12.09.2012.].
307. Iepriekšējās 4. Saeimas vēlēšanas notika 1931. gada 3. un 4. oktobrī.
308. Par 5. Saeimas vēlēšanām: LR AP likums. *Ziņotājs*, Nr. 46, 1992, zaudējis spēku.
309. Saeimas vēlēšanu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 86(369), 1995.
310. Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 19(150), 1994.
311. Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas vēlēšanām: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 120(403), 1995. Par priekšvēlēšanu aģitāciju sk. Satversmes tiesas 2010. gada 22. februāra spriedumu lietā Nr. 2009-45-01.
312. 1997. gada 4. decembra likuma redakcijā, kas stājās spēkā 1997. gada 31. decembrī.
313. Šis grozījums bija saistīts arī ar vēlmi vairot vēlētāju uzticēšanos vēlēšanu rezultātiem, jo dažkārt vēlētāji bija pauduši bažas par to, ka, iespējams, naktī starp abām vēlēšanu dienām tiek sagrozīti (viltoti) vēlēšanu rezultāti.
314. Par 5. Saeimas vēlēšanām: LR AP likums, 51. pants. *Ziņotājs*, Nr.46., 1992, zaudējis spēku.
315. Pieejams: <http://www.Saeima.lv/lv/par-saeimu/likumdeveju-vesture> [skatīts 11.08.2011.].
316. Turpat.
317. Satversmes tiesas 23.09.2002. spriedums lietā Nr. 2002-08-01.
318. Ar vēlēšanu tiesībām saistīti jautājumi analizēti vairākos Satversmes tiesas spriedumos, piem., 2000. gada 30. augusta spriedumā lietā Nr. 2000-03-01; 2006. gada 15. jūnija spriedumā lietā Nr. 2005-13-0106. Būtisks pienesums judikatūrā ir arī Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 3. novembra spriedums lietā Nr. SA-5/2006, kas saistīts ar Saeimas vēlēšanu kampaņas norisi un tās pārbaudi tiesā. Par šo spriedumu sk. arī *Levits, E.* Nozīmīgs spriedums par vēlēšanām. *Jurista Vārds*, Nr. 50(453), 2006, 19. decembris.
319. Grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.76(2651), 2002.; Sk. arī *Lejiņš, A.* Valodas dēļ Latvija iedzīta stūrī. Pieejams: <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/6350> [skatīts 12.06.2011.]. Par valodas prasībām Saeimas deputātu kandidātiem sk. arī Eiropas Cilvēktiesības tiesas spriedumu lietā Podkolzina pret Latviju. (No.46726/99) Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Podkolzina&sessionid=78662816&skin=hudoc-en> [skatīts 12.06.2011.].
320. Satversmes tiesas 2003. gada 5. marta spriedums lietā Nr. 2002-18-01.
321. Grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43(4029), 2009.
322. Turpat.
323. Pieejams: <http://www.Saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/18845-atseviski-velesanu-iecirkni-saeimas-arkartas-velesanas-bus-atverti-lidz-desmitiem-vakara> [skatīts 16.09.2011.].
324. Piemēram, vēlētāju aktivitāte visaugstākā bija 5. Saeimas vēlēšanās, kurās piedalījās 89,9 % balsstiesīgo, taču zemākais aktivitātes sliekšnis bija 11. Saeimas vēlēšanās, kurās piedalījās tikai 59,48 % balsstiesīgo pilsoņu. Sk. www.cvk.lv [skatīts 16.09.2011.].
325. Eiropas Parlamenta vēlēšanu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 22(2970), 2004.

326. Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/eu/3863/3872/> [skatīts 17.08.2011.].
327. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/27611.html> [skatīts 17.08.2011.].
328. Pilsētas domes, rajona padomes un pagasta padomes vēlēšanu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 10(141), 1994.
329. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/27484.html> [skatīts 11.06.2001.].
330. Apriņķi gan patlaban vēl nav izveidoti. Saskaņā ar Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likuma pārejas noteikumu 24. punktu Ministru kabinetam likumprojektu par apriņķu izveidošanu jāsaģatavo un jāiesniedz Saeimai līdz 2013. gada 31. decembrim.
331. Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 202, 2008. Līdz 2009. gada 1. jūlijam Latvijā darbojās 26 rajonu pašvaldības un 522 vietējās pašvaldības, t. sk. 50 rajona pilsētas un 7 republikas pilsētas, 41 novads ar tajos ietilpstošajām teritoriālajām vienībām, 424 pagastu pašvaldības. Sk. <http://www.raplm.gov.lv/pub/index.php?id=1733> [skatīts 11.08.2011.].
332. Sk. Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas mājas lapu. Pieejams: <http://www.raplm.gov.lv/pub/index.php?id=1738> [skatīts 01.08.2011.].
333. 2004. gada 1. maijā stājās spēkā Satversmes 101. panta grozījumi, kuri noteic, ka "Ikvienam Eiropas Savienības pilsonim, kurš pastāvīgi uzturas Latvijā, ir tiesības likumā paredzētajā veidā vēlēties pašvaldības un piedalīties to darbībā."
334. EDSO komisārs atkal aicina nepilsoņiem Latvijā piešķirt tiesības vēlēties pašvaldības. Pieejams: www.bns.lv [publicēts 16.02.2011; skatīts 17.08.2011.].
335. Administratīvās rajona tiesas 2005. gada 22. marta spriedums pieteikumā par 2005. gada 12. marta Rēzeknes pilsētas domes vēlēšanu rezultātu atcelšanu un atkārtotu vēlēšanu izsludināšanu. Lieta Nr. A42241405 Pieejams: <http://www.tiesas.lv/index.php?id=1477> [skatīts 01.06.2011.].
336. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/29828.html> [skatīts 01.06.2011.].
337. Ārkārtas pašvaldību vēlēšanas notikušas 2003. gadā Rendas pagastā, ņemot vērā, ka tika atlaista kārtējās vēlēšanās 2001. gada 11. martā ievēlētā Rendas pagasta padome. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/27183.html> [skatīts 01.06.2011.].
338. Latvijas tiesību vēsture (1914–2000), prof. Dr. iur. D. A. Lēbera redakcijā. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 461. lpp.
339. Raihs, N. Pilsonības institūta problēmjautājumi jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs. *Likums un Tiesības*, Nr. 5, 2004, 149. lpp. Par kontinuitātes aspektiem pilsonības institūta kontekstā sk. Satversmes tiesas 2010. gada 13. maija spriedumu lietā Nr. 2009-94-01.
340. Par Latvijas Republikas pilsoņu tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem: LR AP lēmums. *Ziņotājs*, 1991, zaudējis spēku.
341. Minētais normatīvais akts bija spēkā līdz 1994. gada 25. augustam.
342. Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). prof. Dr. iur. D. A. Lēbera redakcijā. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 462. lpp.
343. Pilsonības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 93(224), 1994.
344. Tautas nobalsošana par likuma "Grozījumi Pilsonības likumā" atcelšanu. Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/27532.html>. Sk. arī Raihs, N. Pilsonības institūta problēmjautājumi jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs. *Likums un Tiesības*, Nr. 5, 2004, 149. lpp.
345. Saskaņā ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes datiem nepilsoņu skaits 2011. gada 1. jūlijā bija 319 267 jeb 14,35 % no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Lai arī daļa nepilsoņu ir padomju laika iecelotāji, daudzi ir dzimuši Latvijā teritorijā, t.sk. ap 15 000, kuri dzimuši pēc neatkarības atjaunošanas. Jānorāda, ka šim skaitam gan ir tendence sarukt. Piemēram, 2003. gadā Latvijā bija vairāk nekā 500 000 nepilsoņu. Nepilsoņu skaita sarukums galvenokārt saistīts ar mirstību un emigrāciju. Sk. *Muižnieks, N.* Vai viss kārtībā ar naturalizāciju un nepilsoņiem? Pieejams: <http://www.ir.lv/2011/8/31/vai-viss-kartiba-ar-naturalizaciju-un-nepilsoņiem> [skatīts 28.08.2011.].
346. Sk. *Ziemele, I., Krūma, K.* Eiropas Savienības pilsonība un Latvijas nepilsoņi. *Jurista Vārds*, Nr. 33(291), 2003, 16. septembris.
347. Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 63(346), 1995. Par nepilsoņu jautājumu sk. arī Satversmes tiesas 07.03.2005. spriedumu lietā Nr. 2004-15-0106.
348. *Ziemele, I., Krūma, K.* Eiropas Savienības pilsonība un Latvijas nepilsoņi. *Jurista Vārds*, Nr. 33(291), 2003, 16. septembris.
349. *Slivenko v. Latvia*. Judgment 09.10.2003. Pieejams: <http://www.unhcr.org/refworld/publisher/ECHR,LVA,402b5b034,0.html> [skatīts 12.08.2011.].
350. Sk., piem., Satversmes tiesas 2010. gada 13. maija spriedumu lietā Nr.2009-94-01.
351. *Levits, E.* Latvijas pilsonība un tās reforma. *Jurista Vārds*, Nr. 14/15, 2012, 3. aprīlis.
352. Sk., piem., Satversmes tiesas 2010. gada 13. maija spriedumu lietā Nr.2009-94-01.

353. Sk. Ozola, A. Pilsonības politikas analīze. Dubultpilsonības institūts. Pieejams: <http://lv.lv/?menu=doc&id=174536> [publicēts 28.04.2008.; skatīts 11.06.2011.].
354. Sk. Valsts prezidents rosina grozīt Pilsonības likumu. *Jurista Vārds*, Nr. 6, 2011, 8. februāris.
355. Pieejams: <http://www.cvk.lv/pub/public/> [skatīts 19.09.2012.].

Summary

The most important events in the area of national law during the second independence period in Latvia – restoration of the Satversme (Constitution), establishment of the Constitutional Court, inclusion of the human rights catalogue in the Satversme (Constitution), development of the institutional system of the public administration, coming into force of the Administrative Procedure Law and development of administrative courts, as well as improvement of individual institutes of constitutional rights – the national referendum and the citizenship institute. The achievements during these two decades are the main pillars of the national law of Latvia. The accomplishments give us hope that further changes will be weighted and successive. If continuity of legal idea is ensured in future development of national law, then also the aim of this article will be achieved.